

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészet-és Társadalomtudományi Kar
Történettudományi Intézet
Történelem MA

Katolikus expanzió Bécs előterében

-

Moson vármegye 1659–1713

Témavezető tanár:

Medgyesy S. Norbert
tanszékvezető, habilitált egyetemi docens

A szakdolgozat készítője:

Gulyás Kristóf
Történelem MA

Tartalomjegyzék

Bevezetés	9
1/1. Témamegjelölés, célkitűzés	9
1/2. Az alkalmazott módszerek	10
1/3. A felhasznált szakirodalom bemutatása	11
1/4. Fogalmi tisztázás.....	12
1/5. A választott időhatár indoklása, felhasznált források bemutatása	12
1/6. Történeti kontextusok	13
2. Katolikus expanzió	16
2/1. A térbeli viszonyok	16
2/2. A birtokszerkezet változása	18
2/3. A nemesség létszáma Mosonban	21
2/4. A népesség etnikumának és a népesség vallásának változása	23
2/5. A plébániai hálózat átalakulása	26
2/6. Kisiskolai tanítók a vármegye területén.....	28
3. Értelmezési lehetőségek.....	34
3/2. Társadalomtörténeti események – társadalomtörténeti folyamatok? – Egy időszak értelmezési lehetősége.....	36
3/3. Konfesszionalizáció	37
3/4. Konklúzió.....	40
Függelék.....	44
1. táblázat. Bezenye	45
2. táblázat. Rajka (Raika).....	46
3. táblázat. Dunacsún (Czun), ma: Čunovo, Bratislava	46
4. táblázat. Oroszvár; ma: Rusovce, Bratislava	47
5. táblázat. Horvátjárfalu Ma: Jarovce, Szlovákia	48
6. táblázat. Németjárfalu Ma: Deutsch Jahrndorf, Ausztria	49
7. táblázat. Köpcseny (Kepczén) Ma: Kittsee, Ausztria	49
8. táblázat. Lajtakörtvélyes (Körtvélyes) Ma: Pama, Ausztria	50
9. táblázat. Lajtakáta (Gata, Gattendorf) Ma: Gattendorf, Ausztria.....	50
10. táblázat. Mosonújfalú (Uyfalu, Vifalo) Ma: Neufeld an der Leitha, Ausztria	51
11. táblázat. Lajtafalú (Laita, Paznaisidl), Ma: Potzneusiedl, Ausztria	51
12. táblázat. Pándorfalu (Pandorff) Ma: Parndorf, Ausztria.....	52
13. táblázat. Nyulas. Ma: Jois, Ausztria	52
14. táblázat. Nezsider (Nysyder) Ma: Neusidl am See, Ausztria	53

15. táblázat. Védény, Ma: Weiden am See, Ausztria	54
16. táblázat. Gálos, Ma: Gols, Ausztria	54
17. táblázat. Barátudvar. (<i>Barátfalu</i>). Ma: Mönchhof, Ausztria.....	55
18. táblázat. Boldogasszony. Ma: Frauenkirchen, Ausztria	55
19. táblázat Pátfalu (<i>Potersdorf, Putersdorff</i>). Ma: Potersdorf, Ausztria	56
20. táblázat. Illmic (<i>Illmicz</i>). Ma: Illmitz, Ausztria	56
21. táblázat. Mosonbánfalva (<i>Apatlon, Apatlan</i>). Ma: Apetlon, Ausztria	57
22. táblázat. Pomogy (<i>Pomodgy, Pomok</i>). Ma: Pamhagen, Ausztria.	57
23. táblázat. Valla (<i>Bolensis</i>). Ma: Wallern im Burgenland, Ausztria.	58
24. táblázat. Mosontétény (<i>Téten</i>). Ma: Tadten, Ausztria.	58
25. táblázat. Mosontarcsa (<i>Tarcza, Tarcza seu Ontau ad Pratum</i>). Ma: Andau, Ausztria.	59
26. táblázat. Somorja (<i>Pusta Somoria</i>)	59
27. táblázat. Szentjános (<i>Sancti Joannis</i>).....	60
28. táblázat. Szentpéter (<i>Szent Péter</i>)	60
29. táblázat. Mosonszolnok (<i>Czanik, Zanegg</i>).....	61
30. táblázat. Magyaróvár (<i>Óvár, Oóvár, Ouvar</i>)	61
31. táblázat. Levél.....	62
32. táblázat. Hegyeshalom	62
33. táblázat. Zurány (<i>Czundorff, Cwrndorf</i>). Ma: Zurndorf, Ausztria.....	63
34. táblázat. Miklóshalma. Ma: Nickelsdorf, Ausztria.	63
35. táblázat. Halászi (<i>Halaszy, Halazi</i>).....	64
36. táblázat. Arak	64
37. táblázat. Feketeerdő (<i>Fekete Erdő</i>).....	65
38. táblázat. Kálnok (<i>Kanock, Gallig</i>)	65
39. táblázat. Moson (Mosony, Mossony, Mosson).....	66
40. táblázat. Horvátkimle (Kémlye, Horváth Kémlye, Kymle Croaticum)	66
41. táblázat. Magyarkimle (Belsőkimle, Belsőkémlye, Tulso Kimlye, Major Kymle) ..	67
42. táblázat. Lébény (<i>Liben</i>)	67
43. táblázat. Mosonszentmiklós.....	68
44. táblázat. Mecsér	68
45. táblázat. Nemesvölgy. Ma: Edelstal, Ausztria.....	69
46. táblázat. Féltorony (<i>Halbturn, Főturun</i>). Ma: Halbturn, Ausztria.....	69
47. táblázat. Mosonszentandrás (<i>Sanctus Andreas</i>). Ma: Sankt Andrä am Zicksee, Ausztria.....	69

48. táblázat Birtokosok listája az 1659-es vizitáció alapján	70
49. táblázat Birtokosok listája az 1663-as vizitáció alapján	71
50. táblázat Birtokosok listája az 1680-as vizitáció alapján	73
51. táblázat Birtokosok listája az 1696-as vizitáció alapján	74
52. táblázat Birtokosok listája az 1713-as vizitáció alapján	76
53. táblázat	77
Bezenye tanítói	77
54. táblázat	77
Rajka tanítói	77
55. táblázat Németjárfalu tanítói.....	78
56. táblázat Dunacsúny tanítói.....	79
57. táblázat Oroszvár tanítói	79
58. táblázat Horvátjárfalu tanítói	79
59. táblázat Köpcsény tanítói.....	80
60. táblázat Körtvélyes tanítói	80
61. táblázat Nemesvölgy tanítói.....	81
62. táblázat Lajtakáta tanítói	81
63. táblázat Újfalu tanítói.....	82
64. táblázat Lajtafalva tanítói	82
65. táblázat Pándorfalu tanítói	83
66. táblázat Nyulas tanítói	83
67. táblázat Nezsider tanítói.....	84
68. táblázat Védény tanítói	84
69. táblázat Gálos tanítói	85
70. táblázat Boldogasszony tanítói	86
71. táblázat Illmic tanítói	86
72. táblázat Moson-bánfalva tanítói.....	87
73. táblázat Pomogy tanítói	87
74. táblázat Tétény tanítói.....	88
75. táblázat Tarcsa tanítói	88
76. táblázat Pusztasomorja tanítói	89
77. táblázat Szentjános tanítói	89
78. táblázat Szentpéter tanítói	90
79. táblázat Szolnok tanítói.....	90

80. táblázat Magyaróvár tanítói	91
81. táblázat Levél tanítói.....	92
82. táblázat Hegyeshalom tanítói.....	92
83. táblázat Zurány tanítói	93
84. táblázat Miklósfalva tanítói	93
85. táblázat Halászi tanítói.....	94
86. táblázat Máriakálnok tanítói	94
87. táblázat Moson tanítói.....	95
88. táblázat Horvátkimlei tanítók.....	95
89. táblázat Magyarkimle tanítói	96
90. táblázat Lébény tanítói.....	96
91. táblázat Szentmiklós tanítói	97
92. táblázat Mecsér tanítói	97
93. táblázat Valla tanítói	98
94. táblázat Féltorony tanítói	98
95. táblázat Szentandrás tanítói	99
96. táblázat: Moson vármegyei katolikus tanítók származási helye	99
97. táblázat Plébániai hálózat fejlődése	100
98. táblázat Lakosságszám.....	101
99. Táblázat Települések, melyeken egyes felekezetek aránya 25% feletti 1713-ban .	101
100. táblázat. Felekezet béli változások.....	102
101. táblázat. Etnikai változások	102
102. táblázat. Vegyes etnikumú települések a vármegyében.....	104
Rövidítés-és forrásjegyzék.....	105
Irodalomjegyzék	106

Nyilatkozat szakdolgozat szerzőség szabályainak betartásáról

Alulírott **Gulyás Kristóf** (Netpun kód: **B7ZH9E**) jelen nyilatkozat aláírásával kijelentem, hogy a *Katolikus expanzió Bécs előterében: Moson vármegye 1659–1713* című szakdolgozatomat magam készítettem, azt sem más műhelymunka kurzusra, sem szakdolgozatként, sem ezen, sem más egyetemen és szakon, sem én sem más be nem adta értékelésre.

Mindezek alapján jelen dolgozat önálló munkám, annak elkészítésekor betartottam a szerzői jogról szóló 1999. LXXVI törvény szabályait, valamint az egyetem által előírt, a dolgozat készítésére vonatkozó szabályokat, különösen a hivatkozások és idézések tekintetében.

Fentiekén kívül kijelentem, hogy az önállóságra vonatkozóan, a dolgozat készítése közben konzulensemét nem tévesztettem meg.

Mosonmagyaróvár, 2021.04.09.

Név

Declaration on Conformity to Thesis Authorship Rules

I, the undersigned **Gulyás, Kristóf** (Neptun code: **B7ZH9E**), by signing the present declaration, hereby declare that I wrote the thesis entitled *Katolikus expanzió Bécs előterében: Moson vármegye 1659–1713* myself, and the thesis has not been submitted by me or any other person for any other assignment, either as a thesis or otherwise, at this or any other university or major.

I declare that the thesis is my own, independent work, that I followed the rules of Act LXXVI of 1999 on Copyright during its preparation and the rules on authoring the thesis as set out by the University, with especial regard to references and quotes.

In addition to the above, I hereby declare that I have not misled my supervisor as regards independence during the preparation of my thesis.

Mosonmagyaróvár, 2021.04.09.

.....
Name

Köszönetnyilvánítás

Ezúton szeretnék köszönetet mondani témavezető tanáromnak, Medgyesy S. Norbertnek, a PPKE BTK tanszékvezető docensének, aki tanácsaival, útmutatásaival és kritikájával segítette tanulmányaimat és szakdolgozatom megalkotását.

Köszönettel tartozom továbbá Guitman Barnabásnak, a PPKE BTK adjunktusának, aki a PPKE Scriptorium tehetséggondozó programja során segített elmélyednem a kéziratokkal kapcsolatos tanulmányokban.

Köszönetet mondok a Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltárának mosonmagyaróvári fióklevéltárának munkatársainak, továbbá a Győri Egyházmegyei Levéltár és a Pápai Református Gyűjtemények Levéltárának munkatársainak, akik tanácsaikkal és munkájukkal segítették elő szakdolgozatom megalkotását.

Hálával tartozom családtagjaimnak, barátnőmnek, rokonaimnak és ismerőseimnek, akik türelemmel és megértéssel fordultak hozzám.

Szakdolgozatomat keresztapám, Molnár Jenő (1962–2021) emlékének ajánlom.

Bevezetés

1/1. Témamegjelölés, célkitűzés

„A XVII. század elején a katolikus egyház szervezete soha nem látott mélypontra jutott. [...] A várható széthullás helyett azonban a következő évtizedekben egy ezzel éppen ellentétes folyamat ment végbe [...]” – írja Fazekas István 2014-ben megjelentetett, a győri püspökség újkori történetét több szempontból vizsgáló tanulmánykötetében.¹ Szakdolgozatomban egy, a fentnevezett püspökség alá tartozó vármegye, Moson vármegye esetét mutatom be. Alapszakos szakdolgozatomban már foglalkoztam a fentnevezett vármegye történeti földrajzával és újkori társadalmával; a felekezetszerveződés kérdésével azonban csak kis mértékben érintettem. A témához elsősorban a történeti statisztika révén jutottam el; kutakodásaim során a vármegye felekezeteinek történetét és etnikai viszonyainak alakulását vizsgáltam. A korszakban számos olyan változást éreztem, melyeket részletes kifejtésre méltónak ítéltam. Feltevésem az volt, hogy a 17. század végén ment végbe számos olyan társadalmi folyamat, mely hosszútávon kihatott a vármegye történetének alakulására.

Az 1659-ben meginduló, általam vizsgált katolikus expanziós hullám nem az első volt, mely Moson vármegyét érintette. Az első hullám 1635 és 1647 között zajlott, melynek élén Pálffy Katalin, Forgách Zsigmond nádor (élt: 1559–1621, nádor: 1618–1621) özvegye állt, aki számos településen elfoglaltatta a protestáns templomokat. A magyarországi protestantizmus erejét és érdekérvényesítő képességét mutatja, hogy az elvett templomok közül 11 visszakerült a protestáns felekezetekhez.² Az 1659 után meginduló, majd az 1670-es évek után jelentős lendületet vett expanziós hullám már sokkal sikeresebbnek volt mondható: a Moson vármegyei protestáns közösségek jelentős részét szétzúzták vagy háttérbe, „illegalitásba” szorították. Szakdolgozatomban ez utóbbi hullám elemzését végeztem el, mely során igyekeztem feltérképezni az expanziós hullám sikerességének okait, társadalmi hatásait és jogi aspektusait. Céлом, hogy pontosítsam a

¹ FAZEKAS, 2014/3, 187.

² A visszaadandó templomok felsorolását lásd: 1647. évi VI. törvénycikk 15. § (magyarra fordított szövege megtekinthető: <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=64700006.TV&targetdate=&printTitle=1647.+%C3%A9vi+VI.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev> (utolsó megtekintés: 2021.01.06.)), valamint PAYR 1924, 550–551. és 553–556.

nyugat-dunántúli katolikus expanzióról alkotott képet; új források bevonásával a magyarországi felekezetszerveződés vármegyei keretek között való komplex vizsgálatára tettem kísérletet. Munkámmal az európai és a magyar történettudományi áramlatokhoz igyekeztem kapcsolódni, figyelembe véve a korszakot feldolgozó szakirodalmat is.

1/2. Az alkalmazott módszerek

A Moson vármegyei katolikus expanzió sikerességét nem lehet egy tényezőre visszavezetni. A vármegye társadalmát vizsgálva számos folyamatot és egyedi jelenséget találtam, melyek befolyással voltak a folyamat sikerességére. Ki kell emelnem, hogy az általam vizsgált korszakban ezek a jelenségek nem egyforma mértékben kötődnek a katolikus expanzióhoz, vizsgálatuk mégis elkerülhetetlen. Az általam érintett szempontok a következők: a birtokszerkezet változása; a vármegyei etnikai változások; a vármegyei nemesség létszáma és magatartása; a vármegyei kisiskolai tanítók származási köre és működése; a társadalom felekezeti összetételének változásai. Vizsgálódásaim elsődleges szempontja a kimutatható összefüggések elemzése volt. A győri püspökségen belüli szellemi megújulást csak bizonyos esetekben (pl.: a vármegyei kántortanítók esetében) vontam be vizsgálódásaimba, részben a téma részletes feldolgozottsága miatt.³

A társadalomtörténeti elemzések végrehajtásához a forrásokból kinyert adatokat táblázatokba rendeztem. Szakdolgozatom második, a bevezető részt követő gondolati egységét ezen az adatbázison alapuló, a társadalmi változásokat lehetőség szerint objektív módon való bemutatása és elemzése teszi ki. Ezen a gondolati egységen alapul a harmadik részegység, mely során a társadalmi folyamatok komplex értelmezésére, értékelésére és elemzésére tettem kísérletet az olyan vallás-és társadalomtörténeti fogalmak és modellek segítségével, mint az artikuláris helyek kérdése, társadalomtörténeti esemény és folyamat, valamint a konfesszionalizációs modell.

³ Jelentős részben Fazekas István munkásságának köszönhetően. Lásd: FAZEKAS István 2014/1, és 2014/2.

1/3. A felhasznált szakirodalom bemutatása

A felhasznált szakirodalmat három csoportba sorolva mutatom be. Az első nagyobb csoportot a helytörténeti szakirodalom teszi ki, melyek segítségével pontosítani tudtam vizsgálódásaim fókuszpontját. Itt külön ki kell emelnem Haller János,⁴ Horváth Gergely Krisztián,⁵ Mihály Ferenc,⁶ Timaffy László⁷ és Thullner István munkáit.⁸ Szintén meg kell említenem a mosonmagyaróvári Huszár Gál Városi Könyvtár munkatársai által szerkesztett Moson Megyei Életrajzi Lexikont, mely segítségével számos életrajzi adalékkal tudtam színesíteni szakdolgozatomat.⁹

A második csoportot a vallásosság és felekezettörténet kérdésével foglalkozó szakirodalom teszi ki. Ebbe a csoportba sorolhatók többek között Adriányi Gábor,¹⁰ Bálint Sándor és Barna Gábor,¹¹ Bitskey István,¹² Bucsay Mihály,¹³ Forgó András,¹⁴ Guitman Barnabás,¹⁵ Kármán Gábor,¹⁶ Payr Sándor,¹⁷ Tusor Péter,¹⁸ Tüskés Gábor és Knapp Éva,¹⁹ valamint Zoványi Jenő munkái.²⁰ Külön ki kell emelnem Fazekas István munkásságát, mely több szempontból is meghatározó volt kutatásom súlypontjának kijelölésében.²¹ Szintén fontos kiemelnem Wolfgang Reinhard konfesszionalizációs elméletét leíró tanulmányait és az azt értelmező alkotásokat.²²

Harmadik csoportba a társadalom-és politikatörténeti munkákat soroltam. Ebben a csoportban található többek között Ifj. Barta János,²³ Dominkovits Péter,²⁴ Pálffy

⁴ HALLER 1998.

⁵ HORVÁTH 2010 és HORVÁTH 2013.

⁶ MIHÁLY 1989 és BÉL 2013.

⁷ TIMAFFY 1939 és TIMAFFY 1980.

⁸ THULLNER 1993 és THULLNER 2018.

⁹ <http://hgkmovar.hu/mmel/> (utolsó elérhetőség: 2021.04.02.)

¹⁰ ADRIÁNYI 1989.

¹¹ BÁLINT–BARNA 1994.

¹² BITSKEY 1978. és BITSKEY 2006.

¹³ BUCSAY 1985.

¹⁴ FORGÓ 2015.

¹⁵ GUITMAN 2009 és GUITMAN 2019.

¹⁶ KÁRMÁN 2013.

¹⁷ PAYR 1924.

¹⁸ TUSOR 2008.

¹⁹ TÜSKÉS 1993 és TÜSKÉS–KNAPP 2001.

²⁰ ZOVÁNYI 1977 és ZOVÁNYI 2004.

²¹ FAZEKAS 2011, FAZEKAS 2013, FAZEKAS 2014/1, FAZEKAS 2014/2, FAZEKAS 2014/3, FAZEKAS 2014/4, valamint FAZEKAS 2014/5.

²² REINHARD 1983 és REINHARD 2017.

²³ IFJ. BARTA 1984.

²⁴ DOMINKOVITS 1995.

Géza,²⁵ Niederhauser Emil,²⁶ Romsics Ignác²⁷ és Schlett István munkái.²⁸ Külön ki kell emelnem Mészáros István tanítókkal kapcsolatos munkásságát.²⁹

1/4. Fogalmi tisztázás

A kérdéses vallási-, politikai-és társadalomtörténeti folyamatokat, melyeket e dolgozatomban bemutatni szándékozom számos fogalommal jelölték már – az általam is használt *katolikus expanzió* mellett *ellenreformációként*, *rekatolizációként*, *katolikus megújulásként* egyaránt hivatkoztak rá.³⁰ Magam részéről két okból döntöttem a katolikus expanzió fogalom mellett – egyrészt annak semleges volta miatt (ez okból elsősorban az érzelmi viszonyulást is hordozó *ellenreformáció* és *rekatolizáció* fogalmakat zártam ki), másodsorban jobban kifejezi a jelenséget kísérő módszerek természetét és társadalomtörténeti hatásának mivoltát, mint a *katolikus megújulás* fogalom. Vizsgálódásaim során fontos elméleti kérdést jelentett számomra, hogy a katolikus expanziót hosszútávú társadalmi folyamatként vagy társadalomtörténeti eseményként kell-e kezelni és szemlélni, ennek a kérdésnek külön fejezetet szenteltem, ahol megejem a fogalmak tisztázását is. A *konfesszionalizációt*, mint fogalmat és paradigmát, illetve annak Moson vármegyére való alkalmazhatóságát szintén a munka későbbi alfejezetében fejtettem ki részletesen. Szintén eltekintettem a *nemzetiség* fogalom használatától, helyette az *etnikum* fogalmat használtam.³¹

1/5. A választott időhatár indoklása, felhasznált források bemutatása

Vizsgálataim időhatárát 1659 és 1713 között jelöltem ki (társadalomtörténeti kitekintéssel a 18–19. századra is), elsősorban a forrásadottságok miatt. A dolgozat társadalomtörténeti forrásait *conscriptio animarum*ok, nemesi összeírások, *canonica visitatiok*³² és felekezeti iratok alkotják. Gerincét a *canonica visitatiok* képezték, így ezek megléte (és hiánya) megadták az időbeli keretet. A kérdéses időszakból öt vizitáció maradt fent (1659, 1663,

²⁵ PÁLFFY 1999 és PÁLFFY 2016.

²⁶ GONDA–NIEDERHAUSER 1978.

²⁷ ROMSICS 2015, ROMSICS 2019 és ROMSICS 2020.

²⁸ SCHLETT 2018/A.

²⁹ MÉSZÁROS 1972, MÉSZÁROS 1981, MÉSZÁROS 1995, MÉSZÁROS 1996 és MÉSZÁROS 2000.

³⁰ A fogalommagyarázattal kapcsolatban lásd: ADRIÁNYI 1989, 51-52.; TUSOR 2008, FORGÓ – GUITMAN – TUSOR 2014, Bevezetés/1. megtekinthető:

<https://web.archive.org/web/20170226195744/http://tk.pilisart.hu/bevezetes> (utolsó letöltés: 2021.01.06.)

³¹ Az etnikum és nemzetiség fogalmakkal kapcsolatban lásd: ROMSICS 2020, 13–20.

³² Noha az általam vizsgált vizitációk Buzás Józsefnek köszönhetően nyomtatásban is megjelentek, én elsősorban az eredeti iratokra hagyatkoztam. Ennek oka a nyomtatásban nem szereplő kihúzások, javítások vizsgálatának lehetősége volt.

1680, 1696, 1713), melyeknek forrásértéke különböző. Noha számszerűsített demográfiai adatokkal csak kettő (1696, 1713) szolgál, a másik három vizitációs jegyzőkönyv is tartalmaz információkat a helyi lakosság vallásáról, etnikumáról.

Meg kell említenem még két jegyzőkönyvet: egy 1651-ben íródott, az Országos Evangélikus Levéltárban őrzött 1631-es vizitációs kötethez csatolt vizitációt, továbbá egy 1734-ben keletkezett Győrött őrzött katolikus jegyzőkönyvet is. Az ok, amiért e két jegyzőkönyv kívül esik a részletes vizsgálat időhatán, az azokból nyerhető információk töredékessége – míg előbbi (1631) csak öt Moson vármegyei települést vett vizitálás alá,³³ utóbbi (1734) egy vizitáció kivonatolt változata, mely szintén csak egy kis szeletét mutatta be a vármegye településeinek (8 települést).³⁴ Másik szempontom az időhatár kijelölésénél a Moson vármegyében kettő (a fraknoi uradalom tartozékaival, valamint a köpcsényi) uradalommal Esterházy Pál nádor (élt: 1635–1713) tevékenységének időhatárai, melyek szerencsés módon egybeesnek a vizitációk által kijelölt időhatárral.³⁵ Politikai és jogi források tekintetében az országos törvényeket kell kiemelnem, valamint a vármegyei gyűlések iratanyagát, elsősorban a közgyűlési jegyzőkönyveket.

1/6. Történeti kontextusok

A magyarországi katolikus expanzió megindulásához számos tényező vezetett. Véleményem szerint a Habsburg Birodalomra legalább annyira igaz Fazekas István fentebb idézett megállapítása, mint a magyar katolikus egyházszervezetre. A birodalom és a dinasztia az 1610-es években számos súlyos hatalmi, családi és öröklési válsággal nézett szembe. A lakosság zömét 1618-ig protestánsok alkották, mely többséggel szemben csak lassan bontakozott ki a katolikus megújulás.³⁶ Az „összetett állam” helyzetét súlyosbította a dinasztia belüli politikai harc, valamint a tény, hogy császári-királyi udvarral szembe helyezkedő cseh, magyar és ausztriai rendek (melyek nagyrészt szintén protestánsok voltak), pozícióik erősítése érdekében koalícióra léptek egymással.³⁷

³³ EOL 1631, 218–220, 220–223.

³⁴ CV Moson Sine dato visitatio

³⁵ Esterházy Pál életével foglalkozó irodalom rendkívül kiterjedt. Ezek részletes bemutatásától jelen szakdolgozatban eltekintek. Korai életrajzát lásd: MERÉNYI 1895. Életrajzával és politikai pályaképének megrajzolásának problémáival kapcsolatban lásd: R. VÁRKONYI 2015, és VARGA 2015.

³⁶ VOCELKA 2005, 41–43. ill. 48.

³⁷ GONDA – NIEDERHAUSER 1978, 74–77. A krízissel kapcsolatban összefoglalóan lásd: EVANS 1979, 42–67.

A katolikus megújulás sikerességének első jelei birodalmon belül először Belső-Ausztriában (a korabeli Stájer-hercegséget, Karintiát, Krajnát és Osztrák Tengermelléket magába foglaló területen) jelentkeztek. Ezen folyamat élén II. Károly (élt: 1540–1590) osztrák főherceg és felesége, Wittelsbach Mária Anna (élt: 1551–1608), valamint fiúk, Habsburg Ferdinánd főherceg (élt: 1578–1637, uralkodott II. Ferdinánd néven 1618–1637) állt.³⁸ A katolikus megújulás és expanzió kiindulópontja Graz lett, ahol II. Károly jezsuita irányítás alatt álló egyetemet alapított 1585-ben. Az intézmény a katolikus megújulás egyik, Magyarország szempontjából is jelentős, szellemi központjává vált.³⁹ Habsburg II. Mátyás király (élt: 1557–1619, uralkodott: 1608–1619) halála után II. Ferdinánd a többi uralma alá került területen is érvényre juttatta politikáját, lépésről lépésre megtörve a tartományi rendeket. Az uralkodó a harmincéves háborút kihasználva leszámolt a cseh és az osztrák rendekkel, mellyel nemcsak a protestáns egyházak pozícióját semmisítette meg, de politikailag és intézményileg is centralizálta a Lajtától nyugatra fekvő területeket.⁴⁰

Magyarországot a hasonló beavatkozások – elsősorban az elhúzódó háború miatti lekötöttség és az erdélyi fejedelmek (Bethlen Gábor és I. Rákóczi György) politikája miatt – elkerülték. A katolikus megújulás főként szellemi folyamatként, valamint egyes főurak (számítások szerint több, mint harminc család) katolizálásaként jelentkezett. Igaz, utóbbiak törekedtek jobbágyaik megtérítésére, hol békés, hol erőszakos eszközökkel.⁴¹ Magyarország helyzetét Erdély pusztulása, valamint a vasvári béke (1664) folyamánként kibontakozó Wesselényi-féle szervezkedés rengette meg.⁴² Ekkor Habsburg I. Lipót császár és király (élt: 1640–1705, uralkodott: 1657–1705) utasítására felfüggesztésre került a rendi államforma, valamint több atrocitás is érte a protestáns vallásúakat.

Politikai és vallási szempontból ugyanakkor a magyarországi események nehezebben értelmezhetők – a szervezkedés vezetői maguk is katolikusok voltak. Így

³⁸ BITSKEY 2006, 486–487.

³⁹ Uo.

⁴⁰ Lásd: EVANS 1979, 68–71., VOCELKA 2005, 48–49., valamint WILSON 2017. 440–446.

⁴¹ Lásd: BUCSAY 1985, 102., valamint részletesen: FAZEKAS 2014/3, 187–195.

⁴² Erdély pusztulásával kapcsolatban részletesen lásd: B. SZABÓ János: Erdély tragédiája 1657–1662. c. munkáját. Wesselényi szervezkedéssel kapcsolatban lásd: ROMSICS 2019., 111–130. francia kapcsolataikkal kapcsolatban összefoglalóan lásd: BÉRENGER 1967, 275–291

vallási szempontból a támadás elsősorban a helyi elitet – prédikátorokat és tanítókat – érte. Az eseményeknek többféle értelmezését – mely az „Gyász évtizedtől” a jogos, árulás elleni fellépésig terjed a szakirodalomban – jelen munkámban nem részletezném.⁴³ Az mindenesetre tény, hogy vallás kérdésében az 1681-es országgyűlés rendelkezései (például a XXVI. számú törvénycikk) sem jelentettek nyugvópontot; a kérdés politikai mivolta egészen a 18. század legvégéig megmaradt.⁴⁴

⁴³ Ezzel kapcsolatban lásd: BUCSAY 1985, 110–113., ZOVÁNYI 2004, 291. valamint FORGÓ 2015, 93.,

⁴⁴ Politikai alatt elsősorban a vallás politikai jellegű, a társadalmat „barát” és „ellenség” csoportokra osztó identitásformáló jellegét értem. Lásd: SCHMITT 1932, 25–26, valamint SCHLETT 2018/A, 22–23. A korszak hitvitáival kapcsolatban lásd: BITSKEY 1978, valamint annak egy konkrét megnyilvánulását ROMSICS 2015, 164–172.

2. Katolikus expanzió

2/1. A térbeli viszonyok

Vizsgálatom terét Moson vármegye töltötte be, mely a tárgyalt korszakban szinte teljes mértékben megegyezett a mosoni katolikus esperesi kerület területével, ennél fogva a mosoni esperesi kerülettel kapcsolatos megállapítások megfeleltethetők a Moson vármegyével kapcsolatos eredményeknek is. Moson vármegye Magyarország nyugati határterületén helyezkedett el. Határát Királyudvartól⁴⁵ a Lajta (régábbi nevén Sár) folyó alkotta. Lajtakátától a megyehatár északkeleti irányba fordult, Köpcsényt követően a Pozsony megyei Ligetfalu alatt érte el a Dunát. A Duna főága képezte a megyehatárt Lipót községig, majd Szentmiklósig Győr vármegye határával érintkezett. Szentmiklóstól a Rábca képezte a megye határát, melynek nyomvonalát követte a csornai határig, majd Sopron vármegye határával érintkezve ért el a Fertő-tóig, végül annak középvonalát követve érkezett vissza Királyudvarig.⁴⁶

A vármegye földrajzi sajátossága, hogy területe nyugati és észak-keleti irányba zárt, észak-nyugat és dél-kelet irányba viszont nyitott: nyugaton a Fertő-tó, dél-keleten a Hanság, északnyugaton a Szigetköz lápvilága, valamint a Duna fogja közre a megyét.⁴⁷ Ezt a struktúrát követik az útviszonyok is: Bécs irányába két főbb út is halad (az egyik a Duna mellett Hainburg–Köpcsény–Oroszvár–Magyaróvár nyomvonalon, a másik Bruck–Pándorfalu–Zurány–Magyaróvár irányt követi). Előbbi töltötte be a pozsonyi út szerepét is a vármegyén belül; másiktól ágazott le a Fertőt északról és nyugatról kerülő, a vármegyéből Sopron irányába kilépő út. Ez utóbbi a Pándorfalu–Nyulas útvonalat követte. Egy harmadik a Fertő mellett ezekkel párhuzamosan húzódik (Nyulas–Nezsider–Védény–Gálos–Barátudvar–Boldogasszony–Mosonszentandrás–Valla–Pomogy irányt követi). Ezekre merőleges, jelentős utat csak egyet találunk, a Pomogy–Valla–Mosonszentjános–Magyaróvár irányba haladó soproni utat.⁴⁸

A vármegye jogi értelemben vett határterületi státuszát története folyamán végig megtartotta, a Habsburg-birodalmon belül mégis a hátországi státuszba került. A bécsi

⁴⁵ Munkámban a magyar településneveket használtam. A települések mai nevét a Függelék táblázataiban tüntettem fel. Azonosításukat Lelkes György: Magyar helységnév-azonosító szótárának 2011. évi kiadásának segítségével végeztem el.

⁴⁶ THULLNER 1993, 67–68

⁴⁷ HALLER 1998, 41–63. A Szigetközzel kapcsolatban részletesen lásd: TIMAFFY 1939, és TIMAFFY 1980.

⁴⁸ HALLER 1998, 119–121.

kistérség tagjaként szinte a birodalom közepén helyezkedett el. Így újkori történetének jelentős részében inkább töltött be háterszági, mintsem határvédelmi szerepet.⁴⁹ Területének nagysága 1989 négyzetkilométer volt.⁵⁰

Továbbá szükséges, hogy a kérdéses Nyugat-magyarországi vármegye elhelyezkedésével és történetével kapcsolatban figyelembe vegyük négy város: Bécs és Győr kiemelkedő, valamint Pozsony és Sopron korlátozott, de mégis meghatározó hatását annak történetére.

Bécs hatása a 16. században erősödött meg Moson vármegyében. Az 1526-os mohácsi csatavesztés és annak következményei (kettős királyválasztás 1526-ban, majd az *Medium Regni* elfoglalása az 1540-es években) miatt a megye (közelsége miatt is) a Habsburg-uralkodók oldalára került, így de facto háterszági területté és a bécsi térség vonzáskörzetének tagjává vált. Luther Márton tanai nyugatról gyűrűztek be a megyei lakosság (főként a német lakosainak) körébe. Szinté meg kell említeni, hogy Habsburg Mária királyné (élt: 1505–1558), Jagelló II. Lajos (élt: 1506–1526, uralkodott: 1516–1526) özvegye révén a Habsburg-dinasztia 1549-ben megszerezte az óvári uradalmat, melyet utána Bécsből irányítottak.⁵¹ A megye lakosságának viszonylagos háterszági helyzetéből adódóan csak akkor kellett nagy pusztítással szembenéznie, amennyiben Bécs ellen támadó erő vonul át rajta (1529, 1683).⁵² Hasonló, de jóval kisebb károkat szenvedett el a vármegye Bocskay István (uralkodott: 1605–1606) 1605-ös, valamint Bethlen Gábor (uralkodott: 1613–1629) erdélyi fejedelmek hadjáratai, valamint a II. Rákóczi Ferenchez és az Udvarhoz hű csapatok 1704-es, 1706-os és 1709-es harcai során.⁵³ Nem kímélte a lakosságot az 1708-as pestisjárvány sem.⁵⁴

Vizsgált témánk szempontjából Győr elsősorban felekezeti és egyházkormányzati szerepe miatt volt fontos.⁵⁵ A győri püspökség egyike a 10 ősi, Szent

⁴⁹ Vö. HORVÁTH 2013, 27–39.

⁵⁰ HALLER 1998, 6–7.

⁵¹ Lásd: OLÁH 2003, Nyolcadik fejezet. <https://mek.oszk.hu/06000/06072/html/gmolah0003.html> Utolsó megtekintés: 2020.01.05., valamint THULLNER 2018, 88–89.

⁵² Lásd: ILLIK 2010, 13. THULLNER 1993, 134.

⁵³ THULLNER 1993, 144–146.

⁵⁴ THULLNER 1993, 146. valamint vö.: CV Moson 1696. és CV Moson 1713. népesedési adatait. Minden megpróbáltatás ellenére a vármegyei lakosság létszáma 23680 főről 29978 főre emelkedett. Az adatokért lásd: Függelék 98. táblázat.

⁵⁵ első összefoglaló történetét az egyházmegyének Károlyi Lőrinc írta. A szakdolgozatom tekintetében irrelevánsnak bizonyult.

István által alapított püspökségnek. Moson vármegye területének döntő többsége (a Szigetköz néhány települését leszámítva, melyek Esztergomhoz tartoztak 1993-ig) története folyamán végig a győri püspökség egyházi irányítása alatt állt. Ennek több következménye is volt – egyrészt a vármegyei lakosság is támasza tudott lenni a püspökségnek (elsősorban a vármegyei származású horvát papság révén),⁵⁶ másrészt a vizsgált időszak győri püspökei aktívan részt vettek a katolikus expanzió végrehajtásában.⁵⁷ Ki kell emelni a győri jezsuiták magyaróvári térítő tevékenységét is.⁵⁸

Buda 1541-es eleste után Pozsony lett az ország fővárosa (noha a fontosabb döntések természetesen Bécsben születtek meg), és az is maradt 1848-ig.⁵⁹ Alkalmanként a mosoni megyegyűlés is Pozsonyban ülésezett (többek között 1683-ban).⁶⁰ A megye jogi kérdésekben rendszeresen a városban ülésező országgyűléshez nyújtott be keresetet,⁶¹ valamint ki kell emelni, hogy Pozsony 1681 után artikuláris hely lett, mely lehetőséget nyújtott a mosoni protestánsoknak, hogy esetlegesen ott gyakorolják vallásukat. Hasonló szerepet töltött be Sopron városa is.⁶² Szintén meg kell említenem Pápa városát, melyet egy történeti kérdés, az artikuláris helyek vizsgálata szempontjából vontam be kutatásomba, mint kontrollcsoportot. A pápai protestánsok történetét más szempontból nem használtam fel jelen munkámhoz.

2/2. A birtokszerkezet változása

Ha röviden meg kellene fogalmazni a Moson vármegyei birtokszerkezet átalakulását, akkor a legpontosabb szó, mit használhatok, a birtokcentralizáció – e folyamat mennyiségi mivoltát az alábbi diagramok szemléltetik (1. és 2. diagramok).⁶³ A vizsgált korszak kezdetén a vármegye legnagyobb birtokosa Draskovich Miklós, Esterházy Pál és Zichy István voltak. Kisebb birtokokkal rendelkezett még a vármegyében a katolikus

⁵⁶ HALLER 1998, 82.

⁵⁷ vö.: lentebb az Adalékok a nemesek által irányított katolikus expanzióhoz c. fejezet

⁵⁸ Részletesen lásd: KÁDÁR 2016, különös tekintettel: 448.

⁵⁹ PÁLFFY 2011, 134–135.

⁶⁰ THULLNER 1993, 31. ill. 144.

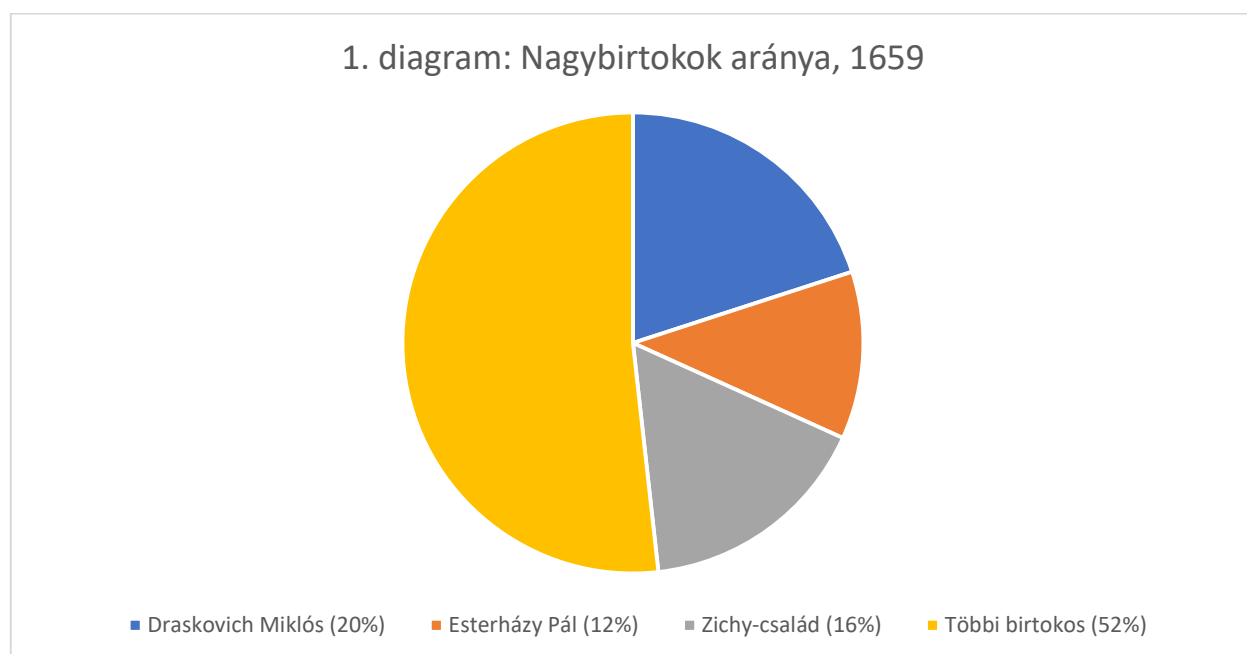
⁶¹ HORVÁTH 2013, 266–284. Pozsony és Magyaróvár kapcsolataival lásd továbbá: H. NÉMETH 2018., 171–174.

⁶² Lásd: PAYR 1924, 555. és CV Moson 1680,

⁶³ A birtokviszonyokat csak és kizárólag a vizitációkban összeírt településekre vonatkoztattam. Egyszer sem szerepelt vizitációkban: Kőbánya, Lucsony és Sásóny települések, ezeket nem számoltam egyik esetben sem. 1713-ban nem vizitálták továbbá: Arak, Feketeerdő, Pátfa és Barátfalu településeket. Utóbbi négyet számba vettem a birtokviszonyok elemzésénél, mert hovatartozásukkal kapcsolatban nem merült fel kérdés. A három település vármegyei adóösszeírását lásd továbbá: GYMSMGYL CA 1713, 1–8. (Sásóny), 399. (Lucsony) és 17–19. (Kőbánya).

Forgách Ádám országbíró (2 település),⁶⁴ Liszthy János (3 település),⁶⁵ a Harrach család, a Heiligenkreuz-i ciszterci apátság, valamint 1663-tól a jezsuita rend is.⁶⁶

Jól látható, hogy míg 1659-ben a vármegye három legnagyobb területtel rendelkező birtokosa (Draskovich Miklós, aki zálogbirtokként bírta az óvári uradalmat, Esterházy Pál és a Zichy-család) az összeírt településeknek „csak” a 48%-át birtokolták (ami így is tekintélyes szám), addig ez az arány 1713-ra 68%-ra nőtt.⁶⁷ Érdekesség, hogy a kisebb birtokosok száma és az általuk birtokolt települések száma egyforma mértékben csökkent 1713-ra (birtokok tekintetében az 1659-es adatok 69%-ára, míg birtokosok tekintetében az 1659-es adatok 68%-ára).⁶⁸

1. diagram: Nagybirtokok aránya, 1659.⁶⁹

⁶⁴ életével kapcsolatban részletesen lásd: KIMLEI Péter: Forgách Ádám. Lásd: <http://www.hgkmovar.hu/mmel/?o=szc&c=k148> (utolsó megtekintés: 2021.01.09).

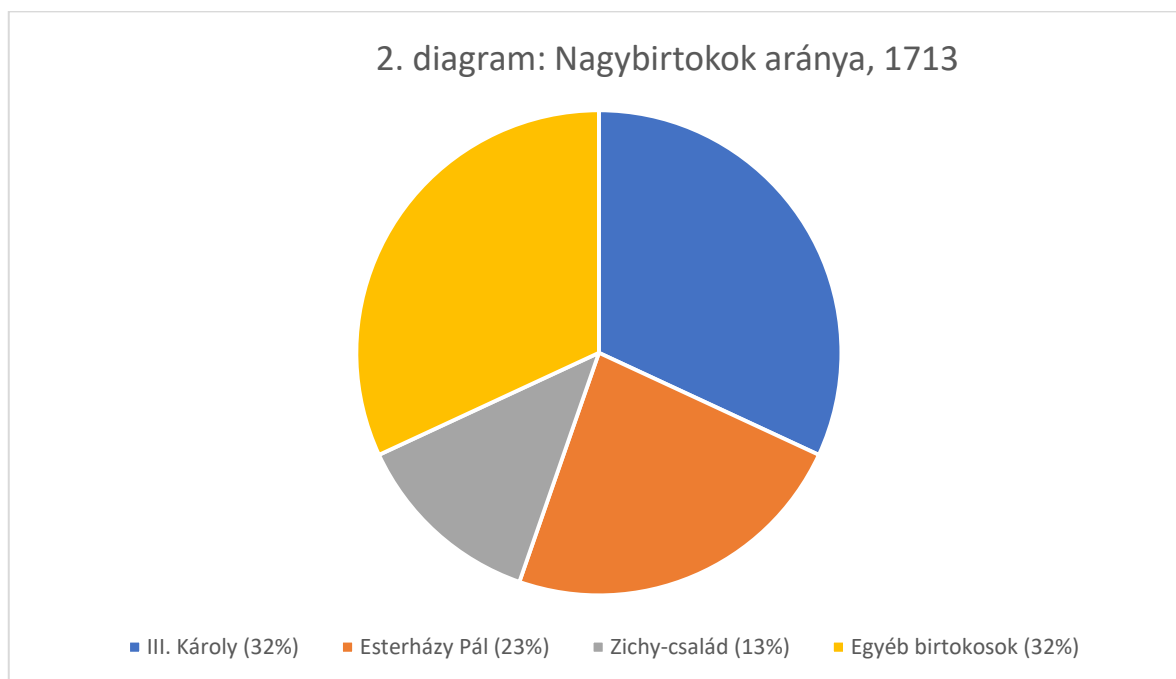
⁶⁵ J. ÚJVÁRY 2015, 78.

⁶⁶ Részletesen lásd: Függelék 47–51. táblázat

⁶⁷ Lásd 1–5. diagramok, valamint Függelék 47–51. táblázat

⁶⁸ Lásd: Függelék 47–51. Táblázat

⁶⁹ Készítette a szerző 2020-ban, a Függelék 47. táblázata alapján. Adatok forrása: CV Moson 1659.

2. diagram: Nagybirtokok aránya, 1713.⁷⁰

A mennyiségi változást minőségi változás is kísérte, ugyanis csökkent a zálogbirtokok aránya. E szempontból külön ki kell emelni az óvári uradalom – mely még 1637-ben került zálogbirtokként a Draskovich-család birtokába – I. Lipót általi 1671-es visszaváltását,⁷¹ valamint a megosztott birtokosságú települések csökkenését is.⁷² A három legnagyobb birtokos elkötelezett híve volt a katolikus vallásnak, annak terjesztésének – ez utóbbit I. Lipót és Esterházy Pál is személyes felelősségének érezte.⁷³

A nagybirtokok ily mértékű térfoglalása természetesen kedvezett a vármegyén belüli katolikus expanciónak. Elsősorban amiatt, mert a Habsburg-, Esterházy- és Zichy-birtokok oly nagy részét képezték a vármegye településeinek (mint említettem, 1713-ra már a vármegyében összeírt települések kétharmadát), hogy egy, a birtokukon belül végrehajtott felekezeti térfoglalás az egész vármegye lakosságának összetételét erőteljesen befolyásolhatta.

⁷⁰ Készítette a szerző 2020-ban, a Függelék 51. táblázata alapján. Adatok forrása: CV Moson 1713.

⁷¹ BÉL 2013, 22.

⁷² Ez utóbbiak száma 5-ről 1-re (Gálosra) csökkent. Ezek a települések általában több birtokossal rendelkeztek, melyet a vizitátor (hely vagy idő hiányában) nem kívánt részletezni.

⁷³ Esterházy Pál beadványairól és vallásról való véleményéről összefoglalóan lásd: FAZEKAS 2014/4, 204. I. Lipót és a Habsburg uralkodók vallásosságban és kegyességben való személyes példamutatásával kapcsolatban lásd: GUITMAN 2019, 18–19.

A birtokviszonyok és a felekezeti hovatartozás kapcsolatának vizsgálata nemcsak a nagybirtokokon végbemenő katolikus térfoglalás összefüggésében mutat érdekes eredményeket. A kisebb birtokállománnyal rendelkező földbirtokosok, valamint az osztott birtokosságú települések esetén a protestáns lakosság jelentős mértékben maradt meg – ennek (az adott birtokos személyes jóindulatán kívül) gazdasági okai (elsősorban a szabad költözésű jobbágyok megtartása) voltak.⁷⁴

1. táblázat. A birtokszerkezet változása (1659–1713) ⁷⁵					
Évszám	Birtokosok száma	Több mint 5 településsel rendelkező birtokosok száma	Az általuk birtokolt települések száma	Összeírt települések száma	Megosztott birtokosú települések
1659	16	3	20 és 1/2	42	4
1663	17	2	19 és 1/2	37	5
1680	13	3	29	40	2
1696	19	3	33	43	Ø
1713	11	3	32	43	1

2/3. A nemesség létszáma Mosonban

Az első nemesi lajstrom alapján (1668) a vármegyében (a nagybirtokosokat is beleszámolva) 110 körüli a felnőtt férfinemesek száma, akik közül 59 volt armális nemes.⁷⁶ Ez a szám egy, a levéltár munkatársai által 1691 előtti (általam 1687 előtti) időpontra datálható összeíráskor 197-re növekedett (az armális nemesek száma 57-re csökkent), majd 182-re csökkent (az armális nemesség lélekszáma ez esetben nem volt

⁷⁴ Ez elsősorban abban az esetben volt igaz, amennyiben eredetileg is protestáns lakosság élt egy adott településen, mint a Forgách Ádám által birtokolt Rajkán (lásd: Függelék 3. táblázat). Két ellenpélda erre a Harrach grófok által birtokolt falvak (Újfalu és Pándorfalu), melyek horvát lakosaik miatt a vizsgált korszakban végig katolikus falvak voltak (lásd: Függelék 10. és 12. táblázatát).

⁷⁵ Készítette a dolgozat szerzője a Mosonban 1659 és 1713 között készített vizitációk (CV Moson 1659, CV Moson 1663, CV Moson 1680, CV Moson 1696 és CV Moson 1713) alapján 2020-ban. A részletes, településekre bontott adatokért lásd: Függelék 1–46. táblázat. Összesített birtokviszonyokért lásd: Függelék 47–51. táblázat.

⁷⁶ GYMSMGYL NL No. 1.

meghatározható).⁷⁷ A vármegyei nemesség létszáma a későbbiek során sem indult növekedésnek. Bél Mátyás szerint „kevesebb nemest tudunk említeni ebben a vármegyében, mint másutt”,⁷⁸ egy 1754-es nemesi összeírás alapján a vármegyei nemesi családok száma 39, a nemesség létszáma csupán 50 (!) fő.⁷⁹

A jelentős létszámú vármegyei nemesség hiánya szintén hátrányt jelentett a protestáns ügy számára, hiszen nem állt rendelkezésre egy olyan társadalmi csoport, amely minden tekintetben szabadon gyakorolhatta volna vallását és nyomást gyakorolhatott volna ez ügyben a vármegyére. Hasonló, nyomásgyakorlásra képes társadalmi réteg, a jelentős létszámú végvári népesség hiánya szintén hátrányt jelentett a protestáns lakosság számára. Ez elsősorban a vármegye hátszói helyzetéből következett.⁸⁰

2. táblázat. A vármegyei nemesség számának változása ⁸¹	
A nemesi összeírás ideje	Az összeírt nemesek száma
1668	~110
1691 előtti összeírás	~197
1691 utáni összeírás	~182
1754	50

⁷⁷ A dátumok meghatározását a levéltár egykori munkatársai végezték el, számításukat az iratok első lapjaira írták fel. Úgy vélem, hogy az 1691 előtti összeírás 1687 előtt született, mert Esterházy Pálra, mint grófra hivatkozik. GYMSMGYL IV. NL No. 3. és No. 4.

⁷⁸ BÉL 2013, 59–60.

⁷⁹ BÉL 2013, 72. A köznemesség kis létszámának okát nem lehet egyértelműen megállapítani. Bél Mátyás a nagybirtokok jelenlétére vezeti vissza, ami akadályozta a középbirtokos réteg felemelkedését. A nemesség csökkenő létszámát ezen kívül természetes okok (például egyes családok kihalása) is álltak. (Erre példa a magyaróvári piarista gimnázium számára 1736. évben kelt végrendeletében alapítványt tevő Zsidanits István is, ki utódok nélkül halt meg). A nemesség 18–19. századi alakulásával kapcsolatban továbbá lásd: DOMINKOVITS 1996, 203–218.

⁸⁰ A végvári katonaság legnagyobb létszámban Győr 1594-es elfoglalása után volt a vármegyében, elsősorban Magyaróváron. A végvárrendszerrel kapcsolatos adatokat lásd: PÁLFFY 1999, 214–220.

⁸¹ Készítette a dolgozat szerzője, 2020. Az adatok a GYMSMGYL Mosonmagyaróvári fióklevéltárjában őrzött nemesi lajstromokban (1668, 1691 előtti, 1691 utáni) találhatók. GYMSMGYL IV. NL No. 1. 3. és 4.

2/4. A népesség etnikumának és a népesség vallásának változása

Moson vármegye etnikai arculatát a 16. század végétől három etnikum, a magyar, a német és a horvát alakította. (A népesség etnikai összetételét, valamint annak változását lásd a Függelékben, a 101. táblázatban összefoglalva). Ez sok szempontból meghatározta a vármegye felekezeti összetételét is. Itt elsősorban a horvátok katolikus hithez való ragaszkodását, valamint a református vallás magyar jellegét értem.⁸² A német etnikum vallásossága is az országos sémákat követte, ugyanis evangélikusok és katolikusok voltak.⁸³

A Függelék 101. táblázatának adataiból látható, hogy a korszak a katolikus vallás előretörése mellett, a németiség expanzióját is hozta. 1713-ra az etnikai adatokkal is rendelkező összeírt települések 70%-át lakta német lakosság. Ez nem tűnik jelentős erősödésnek (mindössze három településsel több, mint 1659-ben). Összehasonlítva a magyarság és a horvátok által lakott települések számának változásával, ezt mégis jelentékeny növekedésnek tekinthetjük. A magyarság lakta települések aránya 34%-ról 17%-ra, míg a horvátok által lakottaké 44%-ról 25%-ra csökkent. Ebből, valamint a vegyes etnikumú települések csökkenéséből az következik, hogy a csak német etnikum által lakott települések száma jelentősen megemelkedett.

Érdekes kettősséget mutat a magyarság a horvátság arányainak változása egyes településtípusokon. Míg a magyarság megtartotta mezővárosokban lévő pozícióit, a horvátság jelenléte jelentősen csökkent; ellenben a falvakban a magyarság szorult vissza, míg a horvátság nagyobb mértékben maradt jelen. Ennek okai részben az 1659-ben összeírt mezővárosi horvátság kisebbségi létében (például Rajka, Nyulas és Lébény esetében),⁸⁴ valamint a vizitációk hiányosságaiban (Oroszvár esete) keresendő.⁸⁵ A vegyes etnikumú települések számának csökkenése (lásd: Függelék 102. táblázat) a népesség etnikai szempontú tömbösödésére utal. Térképre vetítve a népességi adatokat azt tapasztalhatjuk, hogy a horvát lakosság a vármegye észak-keleti, míg a magyarság a

⁸² Horvátok történetével kapcsolatban lásd: HALLER 1993, 81–82., és FAZEKAS 2014/ 73–74.; valamint általánosságban: ÁCS 1987, 112–114. A református települések etnikai helyzetét lásd: Függelék 30., 35., 38., 39., 42., valamint 44. táblázatát

⁸³ A helyi németiség vallásával kapcsolatban lásd: HALLER 80. ill. 122–123., THULLNER 1993, 247–270., valamint THULLNER 2001.

⁸⁴ Lásd: Függelék 2., 13. és 42. táblázat.

⁸⁵ Lásd: Függelék 4. táblázat, valamint CV Moson 1713,

déli határára szorult. Magyar etnikai tömböt csak a Szigetközben és Lébény környékén találunk.⁸⁶

A felekezeti adatok (összefoglalva lásd: Függelék 100. táblázat) alapján a következő megállapításokat tehetjük: az evangélikus és a katolikus vallás az 1659-es vizitáció alapján egyensúlyt képeztek, mely Esterházy Pál 1661-es beavatkozását követően bomlott meg.⁸⁷ A katolikus vallás súlya figyelemreméltó módon erősödött meg 1713-ra: a vármegyei településeinek 95%-ban volt jelen a katolikusság 10%-ot meghaladó számban. Az evangélikus vallás jelentős mértékben veszített pozícióiból, a vármegye településein való jelenléte 61%-ról 42%-ra csökkent közel 40 év alatt. A református vallás különösképpen megszenvedte a korszakot: 1713-ra mindössze két településen, Magyaróváron és Halászbiban éltek jelentősebb számban. Ennél is nagyobb különbséget kapunk, ha csak az olyan településeket vesszük figyelembe, ahol az egyes felekezetek tagjainak létszáma eléri a 25%-ot (lásd: Függelék 99. táblázatát): az evangélikusok száma a településeknek mindössze 32%-ban haladja meg a 25%-ot, számbeli többséget mindössze 6 településen, Németjárfalun, Gáloson, Pusztasomorján, Miklósfalván, Zurányban és Hegyeshalomban alkotnak.⁸⁸ A református többségű Halászival együttvéve ez mindössze 7 település, a vármegyében összeírt települések 16%-a.

Ezek az adatok akkor válnak különösen érdekessé, hogyha összevetjük őket későbbi, 17–18. századi statisztikusok adataival. Munkám során Nagy Lajos 1828-ban kiadott *Notitiae politico-geographico-statisticae inclyti Regni Hungariae...* c. munkáját vettük alapul. Nagy összeírása szerint az evangélikus vallás követőinek száma ugyanazon 10 településen belül vannak 10% fölött, mely településeken 1713-ban 25% fölött voltak. Többséget ugyanazon az 5 településen belül alkotnak, mint 1713-ban. Kiugró többséget azonban csak egy településen, Gáloson;⁸⁹ a többi település esetében a katolikus-evangélikus számarány az 50–50%-ot közelíti. Számarányukat tekintve a vármegyei protestáns lakosság 10,07%-ot tett már csak ki; ez az 1713-as közel 20%-os arányukhoz képest 10%-kal kevesebb.⁹⁰ Mindebből arra következtetnek, hogy 1713-at követően a

⁸⁶ Vö.: HALLER 1998., 78–79.

⁸⁷ Részletesen lásd: FAZEKAS 2014/4, különös tekintettel: 205–215.

⁸⁸ Lásd: Függelék 6., 16., 26., 32., 33., 34., és 35. táblázatát.

⁸⁹ Ludovicus NAGY 1828., 202.

⁹⁰ Vö.: Függelék 1-46. táblázat, valamint Ludovicus NAGY 1828., 201-205. adatait

vármegyei vallási viszonyok (melyik településen milyen vallás követői élnek) megmerevedtek; a települések belső felekezeti arányai azonban a katolikusok javára módosultak.

Miért lehetett az expanzió ilyen sikeres? A vármegye három legnagyobb birtokosának magatartása mellett más tényezők is szerepet játszottak. Ilyenek voltak a szerencsés birtokviszonyok. Jó példa erre, hogy 1659-ben horvátok lakta települések közül 10, a csak katolikus németek által lakott településekből pedig 3 volt a kisebb birtokosok kezén.⁹¹ Ez azt jelentette, hogy a protestáns többségű települések olyan nagybirtokosok irányítása alá estek, akiknek volt elegendő erejük, hogy a térítéseket akár erőszak árán is kivitelezhessék. „Erő” alatt ezúttal nemcsak fegyveres erőt értek, hiszen egy kis- vagy középbirtokos motivációi között a gazdasági szempontok legalább olyan fontosak voltak, mint a vallási meggyőződése. Moson vármegye esetében, ahol a jobbágyok jelentős többsége szabad költözésű volt, ezt is figyelembe kell venni.⁹²

Másik fontos tényező a német lakosság vallásváltása. Ez részben magyarázható a települések expanzív jellegű térítésével. A tanítók származási körét, valamint egyes települések népesedési számát vizsgálva úgy vélem, hogy egy folyamatos, nem intenzív és nem telepítési jellegű migráció is jelen volt a vármegye mindennapjaiban, mely kedvezően befolyásolta a katolikus vallás helyzetét.⁹³ Ennek alátámasztására további, elsősorban az anyakönyvek vizsgálatát fókuszba helyező kutatás szükséges.

Harmadik tényezőként a fent említett megmerevedő viszonyokat említeném. A vármegye összes településén megjelenő, számbelileg is megerősödő katolikusság erős társadalmi nyomásnak tette ki a protestánsokat. Utóbbiaknak nem volt lehetőségük a vármegyén belüli istentiszteletre. Tudvalevő, hogy azok helyszínét az 1681-es országgyűlés az artikuláris helyekre korlátozta (1681/XXVI. tv.). Moson vármegyében ilyen települést nem jelöltek ki.⁹⁴ Tovább súlyosbította a helyzetet, hogy 1682-ben a

⁹¹ Vö.: Függelék 1, 3, 5, 8, 10–13, 15, 17 és 19. táblázatokkal.

⁹² FELHŐ 1970, 157–160.

⁹³ Lásd: tanítókról szóló fejezetet. Népességszám szempontjából legkirívóbb példák a katolikusság növekedésére Nezsider (1337 fővel több katolikus, mint 1696-ban), Mosontarcsa (432 fővel több katolikus, mint 1696-ban) és levél Levél (400 fővel több katolikus, mint 1696-ban) települések voltak. Lásd: Függelék 14., 25. és 31. táblázatát.

⁹⁴ A törvény szövegét lásd: A törvény magyarra fordított szövegét lásd: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=68100026.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D22> (utolsó megtekintés: 2020.12.31.) A törvény értelmezéséről hozott rendelet, az 1691-es Explanatio Leopoldina tovább szűkítette

vármegyei közgyűlés kitiltotta a protestáns prédikátorokat a vármegye területéről, így a hívek támasz nélkül maradtak.⁹⁵ A magára maradó evangélikus hívek csak 1786 után kaptak lehetőséget, hogy egyházközségeiket ujjaszervezzék. Reformátusok akkor már nem éltek a vármegye területén, vagy ha éltek is, számuk olyannyira elenyésző volt, hogy nem szerveződtek egyházközségbe.⁹⁶

2/5. A plébániai hálózat átalakulása

A nagybirtokos réteg és az egyházi vezetés együttműködésének példája a plébániai hálózat átalakulása. E fejezetet, tekintettel a téma feldolgozottságára, elsősorban áttekintésnek szánom.⁹⁷

A vármegyei katolikus expanzió egy jól adatolható jelenségéből indítottam vizsgálódásaimat, az anyaegyházak és filiák számának alakulásából. az 1659-es vizitáció szerint a vármegyében ténylegesen működő plébánia 14 darab van, melyek összesen 27 település katolikus lakosságát szolgálták.⁹⁸ Ezek eloszlása nem egyenletes: a vármegye északi, horvátok által lakott részén több plébániát találunk, melyeknek nem, vagy csak 1-1 filiával rendelkeztek. A vármegye déli részén rosszabb volt a helyzet. Az óvári plébániát öt település (Halászi, Kálnok, Moson, Szentjános, Mosonszolnok) katolikus lakossága kereste fel rendszeresen.⁹⁹ Több településen egyáltalán nem lakott katolikus lakosság: a Tószög térsége, valamint a vármegye középső része (Miklósfalva, Hegyeshalom, Levél) fehér foltok voltak a katolikus egyház számára.¹⁰⁰

A helyi katolikusság arányán először Esterházy Pál beavatkozása javított: az általa irányított fegyveres térítés hatására 1661-ben két új plébánia került megszervezésre (Illmic és Pomogy), melyekhez egy-egy filia is tartozott (Bánfalva és Valla).¹⁰¹ A

a protestáns hívek és prédikátorok mozgásterét. Lásd: IFJ. KICSÍ Sándor: *Explanatio Leopoldina*. In: DIÓS István (főszerk.): *Magyar Katolikus Lexikon*, Szent István Társulat, Budapest, 1993-2010. <http://lexikon.katolikus.hu/E/Explanatio%20Leopoldina.html> (utolsó megtekintés: 2020.12.31.)

⁹⁵ A határozat szerint a protestáns prédikátorok kiutasítatának a vármegye területéről („[...] Augustanae et Helvethicae Confessionis Predicantes introducere et ad latus sunt ad hereticam Religionis ad libere contra intentione et expellam suae Comitatus.”) GYMSMGYL NKJ 1682/56.

⁹⁶ Lásd: Moson-győri ev. egyházmegye, Mosoni ev. egyházmegye és Moson-pozsonyi ev. egyházmegye szócikkeket. In: Zoványi 1977, 414-415.

⁹⁷ elsősorban Fazekas István munkái révén. Lásd: FAZEKAS 2014/3 és 2014/4.

⁹⁸ Lásd: Függelék 97. táblázat.

⁹⁹ CV Moson 1659, 52-54., 55-57. ill. 66-68.

¹⁰⁰ Lásd: Függelék 20-25. valamint 31-34 táblázatait.

¹⁰¹ FAZEKAS 2014/4, 210.

következő plébánia Halászában létesült az 1660-as években.¹⁰² Mégis, vármegyei szinten jelentős átalakulást csak az 1670-es évek hoztak. Akkor Kollonich Lipót bécsújhelyi,¹⁰³ Széchényi György győri,¹⁰⁴ és Széchényi Pál pécsi püspökök,¹⁰⁵ valamint Zichy István és Esterházy Pál irányításával több új plébánia felállítására, valamint protestáns templomok elvételére is sor került. Széchényi Pál működött közre Mecser templomának protestánsoktól való elvételében és felszentelésében.¹⁰⁶ 1678-ban ő szentelte fel Szentpéter falu új templomát, mely Szentjános filiája volt.¹⁰⁷ Széchényi György 1669-ben Oroszváron, 1674-ben Kálnokon szentelt fel új templomot.¹⁰⁸ Kollonich Lipóthoz köthető Halászi, Lébény (1674), Gálos, Németjárfalu, Zurány és Miklósfalva templomainak elvétele.¹⁰⁹

Alapítások tekintetében ki kell emelnem Esterházy Pál nádor boldogasszonyi alapítását. Amellett, hogy Boldogasszony települést újratelepítette, ferences rendi kolostort hozott létre, mely a vármegye legnagyobb hatású búcsújáróhelye lett. A nádort nemcsak Mária-tisztelete vezette;¹¹⁰ a boldogasszonyi kegyképhez különösen szoros személyes kapcsolat fűzte.¹¹¹

A plébániai hálózat ily mértékű kiteljesedése, valamint a protestáns plébániák felszámolásával a katolikus vallás a vármegyében hegemon szereplővé vált. Az 1713-as vizitáció szerint a vármegyében 31 plébániaként funkcionáló egyházközség és 10 filia

¹⁰² Az 1680-as vizitáció szerint Moson és Kálnok egyaránt Halászi filiáivá váltak. Az új plébánia létrehozását Kollonichhoz kötik. Lásd: CV Moson 1680,

¹⁰³ életútjával és működésével kapcsolatban lásd: VARGA 1998. 770–776. Megjegyzendő, hogy Kollonich volt annak az Udvari Kamarának az elnöke, melyre I. Lipót az óvári uradalom kormányzását bízta. ld: BÉL 2013, 22. Feltehetőleg részt vett a magyaróvári protestáns lakosságot katolizálásra való felszólító királyi rendelet megalkotásában. Lásd: THULLNER 2018, 105., valamint BÉL 2013, 22.

¹⁰⁴ életével kapcsolatban lásd: MOHL 1933, 1–45.

¹⁰⁵ Lásd: TAKÁCS Emma: Széchényi Pál. In: DIÓS István (főszerk.): Magyar Katolikus Lexikon, Szent István Társulat, Budapest, 1993–2010. (Online verzió) <http://lexikon.katolikus.hu/S/Sz%C3%A9ch%C3%A9nyi.html> (utolsó megtekintés: 2021.01.09.).

¹⁰⁶ CV Moson 1680, 3–4.

¹⁰⁷ CV Moson 1680, 63.

¹⁰⁸ CV Moson 1713, 10.

¹⁰⁹ CV Moson 1680, 5. (Lébény), 13. (Halászi) ill. CV Moson 1713, 18–19. (Németjárfalu), 60. (Gálos), 89 (Miklósfalva) és 91. (Zurány).

¹¹⁰ Máriacell hatásával, Esterházy Pál kegyességével és Mária-tiszteletével kapcsolatban lásd: TÜSKÉS 1993, 211–216., FAZEKAS 2014/5, 262–266., BÁLINT – BARNA 1994, 124–128.

¹¹¹ A boldogasszonyi kegykép édesanyjává volt. Lásd: ESTERHÁZY 1696, 66–69. Boldogasszony szerepének részletes bemutatásától itt eltekintünk. A búcsújáróhely történetét először KÓSA Eugenius dolgozta fel (f544–551). A búcsújáróhelyre vonatkozó legfontosabb szakirodalmak: TÜSKÉS 1993, különös tekintettel: 75–77., 234., 250., 331., 346., BÁLINT – BARNA 1994, 95–98., 114–117., SILL 2005, 208.

található.¹¹² Fazekas István kutatásai azonban arra mutattak rá, hogy az egyházközségek megnövekedett száma óriási terhet jelentett a győri egyházmegyének; nem állt rendelkezésre elegendő katolikus pap.¹¹³ Részben emiatt is volt fontos, hogy pap nem is, kisiskolai tanító (másnéven kántortanító) minél több községben legyen.

2/6. Kisiskolai tanítók a vármegye területén¹¹⁴

A katolikus szellemi megújulás és reform alatt nemcsak dogmatikai megújulást és a hitvitázó irodalom szerepének erősödését értjük. A helyi falusi-városi szellemi elitre, a papságra és a tanítókra ugyanúgy jelentős szerep hárult. Felelősségük nem volt csekély, egyéni működésüktől is függött, hogy a fentiekben már részletezett fizikai expanziót szellemi kiteljesedés, de legalábbis megerősödés kövesse kistérségi és települési szinten is.

A magyar katolikus egyház vezetőinek figyelmét sem kerülte el a tanítók és papok jelenlétének fontossága. Az Oláh Miklós esztergomi érsek (élt: 1493–1568, érsek: 1553–1568) által összehívott nagyszombati zsinat (1560) elrendelte,¹¹⁵ hogy minden plébániának tanítót kell alkalmaznia, hogy a tanulókat „hitbeli, erkölcsi és állapotbeli ismereteke elemeire megtanítsa.”¹¹⁶ A tanítók nemcsak a tanításnak szentelték figyelmüket: elsődleges feladatuk a vizsgált korszakban inkább volt a vallási élet szervezésében való részvétel.¹¹⁷ Műveltségükre utal az ezredforduló óta egyre nagyobb mennyiségben feldolgozott, általuk írt kézirat.¹¹⁸

A rendelkezés folyományaként létrejövő iskolatípus, az anyanyelvi népiskolák a 18. század végére behálózták a királyi Magyarországot, így Moson vármegyét is. E fejezetben a Moson vármegyei tanítókról írt, elsősorban vallásukkal, etnikumukkal,

¹¹² Lásd: Függelék 97. táblázat

¹¹³ FAZEKAS 2014, 72.

¹¹⁴ A korszak Moson vármegyei tanítóival kapcsolatban Haller János csak rövid összefoglalót ad a korszak iskolamestereiről. Név szerint csak 9-et említ: Simon Claint, Joannes Claint, Mihál Fabiant, Thomas Rottot, Mihál Martinidest, Georgius Parmant, Paulus Fuxot, Franciscus Herbarthot, és Andreas Rosingert. Haller művének és érdeklődésének középpontjában sokkal inkább állt a 19. század, melyről sokkal részletesebb leírást ad. Lásd: HALLER 1998, 142–143.

¹¹⁵ Oláh Miklós reformtörekvéseivel kapcsolatban lásd: FAZEKAS 2003.

¹¹⁶ MÉSZÁROS 2000, 96.

¹¹⁷ Tanítókkal kapcsolatban lásd továbbá: MÉSZÁROS 1972, 17–21., MÉSZÁROS 1981, 416–417, 424., MÉSZÁROS 1995, 5–19., 31–33, 40–41., és MÉSZÁROS 1996, 18–19.

¹¹⁸ Lásd: MEDGYESY 2016.

származási helyükkel és nyelvtudásukkal kapcsolatos információkat vontam vizsgálódásaim alá.

Összevetve a későbbi vizitációk adataival, 1659-ben a katolikus kántortanítók tekintetében a vármegye rossz állapotban volt.¹¹⁹ A vizitátor mindössze 13 olyan személyt jegyzett le, akiről egyértelműen megállapítható volt, hogy katolikus vallású, közülük 10-nek ismert a neve. Számos fontos településen súlyos problémák merültek fel: Oroszváron tanító ugyan van, de nincs iskola,¹²⁰ Köpcsényben azonban „sem iskola, sem tanító” nem található.¹²¹ A magyaróvári horvát származású katolikus tanító „gonosz és bűnös”.¹²² Szintén magas a nem katolikus tanítók száma a vármegyében: számuk 10 és 16 között mozog.¹²³ Mindez nem kedvezett a katolikus iskolaügynek. A helyzet különösen súlyos volt a vármegye nyugati részén, ahol a korabeli német lakosság a lutheri tanok mellett köteleződött el, valamint a Szigetköz környezetében, ahol a református vallásnak voltak szilárd pozíciói (Moson, Halászi, Magyarkimle és Mecsér települések esetében). Több településen (Rajkán, Magyaróváron, Zurányban, Lébényben) kellett a katolikus tanítónak megosztotnia a protestáns tanítókkal a diákságon és a bevételen.¹²⁴

Ami a protestáns iskolamestereket és prédikátorokat illeti, megállapítható, hogy a protestáns települések kiterjedt, már-már nemzetközinek mondható kapcsolatokkal rendelkeztek. A fent említett Gálos prédikátora, Joannes Hayburn a csehországi Iglauból (mai nevén Jihlava) származott; a mezővárosban működő tanító Simon Clain Erdélyből érkezett.¹²⁵ A pomogyi tanító, Joannes Clain (aki feltehetőleg Simon Clain testvére) szintén erdélyi származású volt.¹²⁶ Vármegyén kívülről érkezett katolikus tanítót csak egyet jegyzett fel a vizitátor: a lengyel Jacobus Moveczki, aki a Szepességből érkezett Rajkára.¹²⁷

¹¹⁹ Ez szigorúan a későbbi Moson vármegyei vizitációk adataira értendő. Országos viszonylatban a Moson vármegyében átlagon felülinek mondható a kántortanítók létszáma. Lásd: TÓTH 1996, 11-12., valamint 51-54.

¹²⁰ CV Moson 1659, 14.

¹²¹ CV Moson 1659, 17.

¹²² CV Moson 1659, 60.

¹²³ Protestáns tanítók pontos száma nehezen meghatározható. A vizitátor gyakran nem jegyezte be a tanító vallását, így csak következtetni lehet rá, hogy egyes falvakban és mezővárosokban (figyelembe véve a település népességének adatait) milyen vallású volt a tanító.

¹²⁴ CV Moson 1659, 9-10., 60., 65., ill. 71-72.

¹²⁵ CV Moson 1659, 45.

¹²⁶ CV Moson 1659, 49.

¹²⁷ CV Moson 1659, 9. A vármegyén kívül született tanítók pontos számát a CV Moson 1659 és CV Moson 1663 alapján megállapítani nem lehet.

A katolikus iskolaügy helyzete még az Esterházy Pál által 1661-ben megkezdett és irányított térítésnek köszönhetően sem javult jelentősen: az általa birtokolt települések közül egyedül Illmicen találunk katolikus tanítót Martinus Lieb személyében.¹²⁸ A többi településen vagy megmaradt a tanító személye (mint Pomogy és Tétény esetében),¹²⁹ vagy nem jegyezték fel nevét (mint Mosonbánfalva esetében).¹³⁰ Vármegyei szinten is csak kisebb eredményeket lehetett felmutatni (például Rajkán, Zurányban és Szentjánoson),¹³¹ igaz a valós eredmények megállapítását nehezíti a két vizitáció között eltelt rövid idő és az 1663-as jegyzőkönyv töredékessége.

Az 1680-as vizitáció sokkal több eredményt mutat: a 17 évnyi politikailag támogatott expanzió és térítés komoly előrelépést jelentett a katolikus iskolaügynek is. A vizitátor 42 településen összesen 35 katolikus tanítót írt össze, ami jelentős növekedés az előző vizitációkhoz képest.¹³² 34 településen szolgált iskolamester; egy településen, Magyaróváron szolgált kettő (egyik a magyar, másik a német lakosságot tanította).¹³³ Protestáns tanító már nem volt a vármegyében, ami a katolikus egyház befolyásának növekedését mutatja. Megváltozott a katolikus tanítók származási köre is; 15-ről állapítható meg ez egyértelműen, hogy a vármegyén kívülről származott.¹³⁴ Ekkora már a tanítók felekezetén is látszódott a katolikus expanzió sikeressége; a tanítók közül hárman voltak áttértek.¹³⁵

Az 1696-os vizitációs jegyzőkönyv további előre lépésekről tudósít: 36 településen 37 tanító teljesített szolgálatot.¹³⁶ Közülük 9-en származnak a vármegyén belülről, 14-en születtek a vármegye területén kívül, valamint 16 származási helye nem

¹²⁸ CV Moson 1663, 34.

¹²⁹ CV Moson 1663, 36–37. ill. 37–38.

¹³⁰ CV Moson 1663, 35–36.

¹³¹ Rajka és Zurány településeken a katolikus tanító „egyedül maradt”, míg Szentjánoson a protestáns tanító helyére katolikus került. lásd: CV Moson 1663 13., 39. ill. 49.

¹³² Lásd: Függelék, 96. táblázata. Készítette a szerző 2020-ban. Adatok forrása: CV Moson 1659, CV Moson 1663, CV Moson 1680, CV Moson 1696 és CV Moson 1713.

¹³³ CV Moson 1680, 19. valamint Függelék 80. táblázat

¹³⁴ Lásd: Függelék, 96. táblázata. Készítette a szerző 2020-ban. Adatok forrása: CV Moson 1659, CV Moson 1663, CV Moson 1680, CV Moson 1696 és CV Moson 1713.

¹³⁵ Még érdekesebb, hogy közülük ketten is az óvári uradalomhoz tartozó Szentpéter községből származtak. Lásd: CV Moson 1680, 62. és 67., valamint Függelék 75. és 77. táblázat

¹³⁶ lásd: Függelék 96. táblázatát. Készítette a szerző 2020-ban. Adatok forrása: CV Moson 1659, CV Moson 1663, CV Moson 1680, CV Moson 1696, és CV Moson 1713.

megállapítható.¹³⁷ A vármegyén kívül született személyek között továbbra is nagy azok száma (8 személy, közülük 2-en Bécsből, 2-en Ausztriából, 2-en Csehországból, 1–1 személy pedig Tirolból és Krajnából), akik a Lajtán túlról származtak.¹³⁸ Az 1713-as vizitációs jegyzőkönyv szerint 35 tanító szolgált a vármegyében – 5 helyi és 12 vármegyén kívüli származású, 17 születési helyét pedig nem jegyezték fel. Közülük 6 volt magyar, 19 német, 7 horvát származású, 1 született cseh földön, 2-ről nincs adat.¹³⁹

Mi az, amit ebből az adathalmazból meg lehet állapítani? Szembeötlő, hogy 1696-ban összeírt, a vármegyéből származó tanítók jelentős része, 4 fő származott a Zichy-család uradalmi központjából, Oroszvárról. Mindez felveti az egykori vármegyei főispán, Zichy István és fia, Zichy Ádám esetleges szerepét a vármegyei tanítók képzése, esetleges patronálásának kérdésében. Sajnálatos, hogy nem ismerjük az 1670–1680-as években Oroszváron tevékenykedő tanító (vagy tanítók) nevét, mely megmutatná, hogy ki volt a feljegyzettek mestere.¹⁴⁰

Számos érdekes összefüggés mutatkozik a tanítók etnikuma és származási helyük között. Míg a horvát származású tanítók többsége a vármegyén belülről származik, a német és magyar tanítók többsége azon kívül született. Mindezek alapján élénk (elsősorban gazdasági és kulturális) kapcsolatot feltételezhetünk a vármegye németajkú települései és Alsó-Ausztria (ideértve Bécset is) között, mely a 18. századra fokozatosan teljesedett ki.¹⁴¹ Hasonló, bár (elsősorban földrajzi okokból) kevésbé intenzív kapcsolatot feltételezhetünk a Szigetköz magyarlakta települései és a Dunától északra elterülő vármegyék között; Pozsonnyal, Nyitrával és Komárommal.¹⁴²

Több, a tanítókra vonatkozó adat is a németiség térnyerését támasztja alá. Ezt elsősorban létszámuk fokozatos növekedése mutatja. A bizonyítottan német tanítók száma 1680-ban még 13 volt; ez a szám 1713-ra elérte a 19-et, ami 68%-os növekedést

¹³⁷ Lásd: Függelék 96. táblázata. Adatok forrása: CV Moson 1659, CV Moson 1663, CV Moson 1680, CV Moson 1696 és CV Moson 1713.

¹³⁸ Uo.

¹³⁹ Lásd: Függelék 96. táblázata. Adatok forrása: CV Moson 1659, CV Moson 1663, CV Moson 1680, CV Moson 1696 és CV Moson 1713.

¹⁴⁰ Az 1696-ban összeírt, Oroszvárról elszármazott tanítók életkorát tekintve a jelzett évtizedekben tanulhattak a mezőváros iskolájában. Lásd továbbá: Függelék 56, 57, 58 és 65. táblázatát.

¹⁴¹ Érdekes, hogy ez éppen ellentétes azzal, amit a bírói papokkal kapcsolatban tapasztalhatunk. Vö.: FAZEKAS 2014/2 megállapításait, különös tekintettel: 125.

¹⁴² Vö.: Függelék 96. táblázat adataival.

jelent. A magyar és horvát tanítók számát viszonylagos stagnálás jellemzi; a bizonyítottan magyar származású tanítók létszáma 5-ről 7-re emelkedett, míg a horvátoké 8-ról 7-re süllyedt.¹⁴³

Más is alátámasztja a németiség előre törését – ez pedig az iskolamesterek nyelvtudásának alakulása. A németek nyelvtudásáról általánosságban elmondható, hogy szerényebb volt horvát és magyar társaikénál. Míg a német tanítók legfeljebb latinul tanultak meg, társaikra jellemző volt, hogy anyanyelvükön kívül legalább a német nyelvet ismerik. Ez a tény arra utal, hogy a német nyelv fontosabb volt a többi nyelvnél. Nyelvtudás tekintetben a horvát iskolamestereket tekinthetjük igazi szellemi elitnek: mindegyik tudott németül, de többen közülük bírták a magyar és a latin nyelv ismeretét is.¹⁴⁴ Ezzel kapcsolatban kiemelendő, hogy a horvát tanítók többsége négy településről érkezett: Köpcsényből, Oroszvárról, Bezenyéről és Horvátjárfaluról. Ezek egymáshoz való közelsége, valamint a két mezőváros vegyes etnikai összetétele (mindkét településen jelen voltak magyarok, németek és horvátok is) azt feltételezi, hogy ezt a tudásukat szűkebb pátriájukból hozhatták magukkal.¹⁴⁵

Mindezek alapján négy megállapítást tennék:

1. a vármegyei tanítók létszámának növekedése nemcsak a fegyveres és jogi eszközökkel kiterjedt átterések, hanem a szellemi megújulás sikerességét is jól példázza.

2. Ez a szellemi megújulás csak részben volt a vármegyei lakosság sikere; a jelentős létszámban érkező, birodalmi származású tanítók nagy szerepet játszottak, hogy a német települések számára is legyen elégséges létszámú ludi magister.¹⁴⁶

3. a vármegyei katolikus iskolahálózat már a 17. század végén lefedte annak területét, így a lakosságnak (legalábbis elviekben) volt lehetősége a szükséges iskolai

¹⁴³ Vö.: Függelék 96. táblázata.

¹⁴⁴ Például: Georgius Sarsich (Függelék, 80. táblázat), Valentinus Millner (Függelék, 56. táblázat), Simon Petray (Függelék, 59. táblázat), Stephanus Rath (Függelék, 60. táblázat) és Nicolaus Mikovicz (62. táblázat).

¹⁴⁵ Például Petrus Struklich (Függelék, 57. táblázat), Simon Petray (Függelék, 59. táblázat) is.

¹⁴⁶ Ebben a tekintetben a birodalomból érkező vármegyei tanítók hasonló szerepet játszottak, mint a birodalmi papok. Utóbbiakkal ellentétben a birodalmi származású tanítók száma a vizsgált korszak végéig emelkedő tendenciát mutatott, míg a birodalmi papságé kiegyensúlyozatlan volt. Ezzel kapcsolatban részletesen lásd: FAZEKAS 2014/2, 125.

ismeretek elsajátítására.¹⁴⁷ Részben ennek a lefedettségnek tudható be, hogy a 18–19. századra a vármegye lakosságának jelentős része tudott írni és olvasni.¹⁴⁸

4. A protestáns tanítók 1680-as évektől tapasztalt hiánya azt mutatja, hogy – fizikai kiteljesedése és szellemi megújulása mellett – a katolikus egyház sikeresen monopolizálta a helyi értelmiség szerepkörét. A szellemi életben történő térfoglalás mozzanatának tudható be a piarista gimnázium 1739. évi megalapítása is.¹⁴⁹

¹⁴⁷ Bizonyíthatóan 13 kántortanító foglalkozott gyermekek oktatásával. Pontos számadatok hiányában Bél Mátyás leírására hagyatkozhatunk. Bél szerint a németek „nagy gondot fordítanak arra, hogy gyermekeiknek a falusi élethez szükséges műveltséget megadják [...] ritka az a módosabb parasztember, aki ne tudna olvasni és körülményeihez szabottan írni.” BÉL, 55. Mihály Ferenc a kötethez írt előszavában ugyanezt feltételezi a magyarokról és a horvátokról is. lásd: Uo. 30–31. A kántortanító, mint foglalkozás meghatározásának problematikájával kapcsolatban lásd: TÓTH 1996, 11–12., dunántúli kitekintéssel: 51–54.

¹⁴⁸ BENDA Kálmán ennek okát elsősorban a vármegye és Bécs kapcsolatában vélte felfedezni. vö.: BENDA 1977, 129. valamint 132. A 19. századi adatok alakulásával kapcsolatban lásd: HORVÁTH 2010, 134–145., különös tekintettel: 134., ill. 136–137.

¹⁴⁹ A gimnáziumi királyi alapítólevél szerint „[...] Zsidanics István [...] nem kevés lelki fájdalommal látta, hogy mind a városban, mind a várossal szomszédos falvakban sok ifjú él, akiknek tanulmányi vágyaik kielégítésére távolabbi iskolákba menni nincs lehetőségük, így iskola híján vagy tudatlanul nőnek fel, vagy pedig akatolikus iskolába kényszerülnek [...]”. Közli: MIHÁLY Ferenc 1989, 13.

3. Értelmezési lehetőségek

3/1. Az artikuláris helyek kérdése Moson vármegyében

A nyilvános protestáns istentiszteletek helyszínéként szolgáló, artikuláris helyeknek nevezett települések kijelöléséről 1681-es soproni országgyűlésen meghozott XXVI. törvénycikk rendelkezett, mely fel is sorolta azokat. Ez a törvény megyénként kettő település kijelölését rendelte el, melybe – egyedülálló módon – Moson vármegyét nem foglalták bele. Felmerült a kérdés: milyen hatásai voltak az artikuláris helyek hiányának rövid-és hosszútávon?

A kérdés pontos megítélése érdekében Pápa mezővárost, mint artikuláris helyet használtam kontrolcsoportnak. A pápai protestánsok története sok tekintetben hasonló, mint a Moson vármegyei protestáns lakosság története: először Esterházy Pál (a későbbi nádor), majd az Esterházy család grófi ágának tagjai hasonló eszközökkel igyekeztek megtörni a pápai protestáns lakosságot, mint Moson vármegyében.¹⁵⁰ Végül több hullámban érkező jogi csatározást követően a protestáns lakosság az 1750-es évekre a jogfosztottság állapotába került.¹⁵¹

Ugyanakkor két szembeötlő eset is felfedezhető volt. Az Udvar és az uralkodó, I. Lipót, a pápai protestánsok ügyének kérdésében mérsékeltebb álláspontot foglalt el, mint az óvári uradalom lakosaival kapcsolatban.¹⁵² A pápai protestánsok helyzete III. Károly uralma alatt indult romlásnak. A város református lakossága egészen 1752-ig gyakorolhatta a vallását – hol kisebb, hogy nagyobb megszorítások és küzdelmek közepette.¹⁵³

A pápai reformátusok történetének vizsgálata, valamint a Moson vármegyei hosszútávú társadalomtörténeti adatainak összevetése alapján elmondható: Mosonban a vármegyei artikuláris hely hiánya rövidtávon mindenképpen komoly hátrányt jelentett a helyi protestánsok számára – elsősorban a megfelelő istentiszteleti tér, prédikátorok és tanítók hiányának tekintetében. Az adatok alapján valószínűsítem, hogy leginkább a

¹⁵⁰ Lásd: LISZKAY 1875, 18. No. 28. Tartalmi kivonatát.

¹⁵¹ KÖBLÖS 2005, 14–15.

¹⁵² Jó példa erre a bécsi haditanács utasítása, mely szerint „[...] commendantok magok hatalmából vagy fféle requisitiova a Religionak dolgában magokat ne ártsák.” DREL III. 62.e. 103.

¹⁵³ KÖBLÖS 2005, 15.

református vallás hívei szenvedték meg e hiányt, mert a vármegyei lakosság körében a református közösség 100 főnél is kisebbé vált a 19. századra.¹⁵⁴ Ez utóbbi folyamatot nemcsak az artikuláris hely hiánya segítette elő: a fentebb már részletezett etnikai folyamatok (a magyarság visszaszorulása és a katolikus németiség előretörése a vármegyén belül) is jelentős mértékben hozzájárultak. 1713-ra már csak két településen élt jelentős református népesség (Magyaróváron és Halászában) – a 19. századra ezek a települések is döntő mértékben katolikusokká váltak.¹⁵⁵

Hosszútávon az artikuláris helyek hiánya kisebb mértékben befolyásolták a vármegyei protestáns lakosság megmaradását. A vármegyei németajkú, evangélikus lakosság tagjai már az 1680-as vizitáció szerint is a közeli Sopronba és Pozsonyba jártak istentiszteletre, hitük gyakorlása céljából.¹⁵⁶ Az evangélikus lakosságot segítette településeiknek elhelyezkedése is: míg a református központ, Halászi a Szigetközben fekvő, földrajzilag és (az óvári református közösség 1672-es megszűnését követően) felekezeti szempontból is elszigetelt település volt, addig az evangélikus lakosság által lakott települések egymáshoz közel helyezkedtek el, napi, gyakran filiális kapcsolatban álltak egymással. Itt elsősorban a Levél–Hegyeshalom–Miklósfalva–Zurány, valamint Rajka–Németjárfalu települések kapcsolatait értem. Gálos, mely Halászihoz hasonlóan felekezeti szempontból elszigetelt településévé vált, elsősorban bonyolult birtokviszonyai és gazdagsága miatt maradhatott meg evangélikus többségűnek.¹⁵⁷

Mindezek alapján úgy vélem, hogy a protestáns hitben való megmaradás Moson vármegye esetében elsősorban a személyes hit és kitartás kérdésévé vált, másrészt – figyelembe véve Pápa példáját – egy, a törvényben feltüntetett artikuláris helyet is megfoszthattak jogi és vallási funkciójától, amennyiben az volt a kegyúr szándéka. Ugyanakkor nem tekinthetünk el attól a tényről, hogy a protestáns prédikátorok és a nyilvános vallásgyakorlás hiánya jelentős mértékben járult hozzá a Moson vármegyei protestáns lakosság 18–19. században tapasztalható számarányának romlásához.

¹⁵⁴ Lásd: Függelék

¹⁵⁵ Lásd: Függelék 30. és 35. táblázatát.

¹⁵⁶ CV Moson 1680, 50.

¹⁵⁷ A jelentős szőlőgazdasággal bíró Gálos mezőváros protestánsait az ott részbirtokos Esterházy Pál sem tudta áttéríteni. 1702-ben Amádé Magdolnához, gróf Zichy István özvegyéhez íródott levelében arra kérte őt, hogy Gálosról elbocsájtandó jobbágyságait ne fogadja szárnya alá, nehogy korábban katolikus hitre tért jobbágyságai visszatérjenek eredeti vallásukhoz. E levél jól mutatja, hogy áttért jobbágyságai tényleges hitével kapcsolatban még a nádor is skeptikus volt. Lásd: KÜNSZTLERNÉ Virág Éva (szerk.): Forrásaink a reformációról. 112–113.

3/2. Társadalomtörténeti események – társadalomtörténeti folyamatok? – Egy időszak értelmezési lehetősége

Vizsgálódásom során számomra fontos kérdés volt, hogy a katolikus expanziót hosszútávú társadalomtörténeti folyamatként vagy társadalomtörténeti eseményként kell-e kezelni. A társadalomtörténeti folyamat alatt hosszútávú, szerves fejlődést vagy átalakulást; társadalomtörténeti esemény alatt hirtelen bekövetkező, traumatikusnak tekinthető, az egyéni és csoportos identitást jelentősen befolyásoló jelenséget értek.¹⁵⁸

Véleményem szerint a két fogalom önmagukban véve alkalmatlanok arra, hogy az általam kutatott időszakot és jelenséget tökéletesen leírassák. A nagybirtokosok, mint Esterházy Pál, az uralkodó nevében eljáró Kollonich Lipót bécsújhelyi püspök és gróf Zichy István, főispán beavatkozásai a helyi közösségek életébe; a soproni országgyűlésen meghozott 1681. évi XXVI. törvénycikk és annak értelmezése, valamint a vármegye fentebb idézett 1682. évi határozata megítélésem szerint társadalomtörténeti eseményeknek tekinthetők, melyek célja az egyéni és csoportos identitás, valamint annak meghatározó elemeinek és tereinek átformálása volt. Ezek a társadalomtörténeti események 1696-ig lezajlottak.

A társadalomtörténeti adatok áttekintése során arra jutottam, hogy az 1696-ot követő társadalmi változások szerves fejlődés következtében végbemenő társadalomtörténeti folyamatoknak tekinthetők (pl.: a katolikusság arányának és létszámának növekedése, a német etnikum arányának növekedése), melyek továbbra is nagy hatással voltak az identitás formálására (pl.: új templomok építése, a piaristák megtelepedése Magyaróváron). Ezek azonban csak következményei voltak annak, hogy a 17. század végére a helyi katolikus egyház és követői olyan pozícióba került, mely determinálta a társadalom és tér ilyen irányú fejlődését.

¹⁵⁸ Noha a fogalmat eddig alapvetően 20. századi társadalomtörténeti elemzések során használták, véleményem szerint alkalmazása a kora-újkorban is lehetséges. A fogalommal kapcsolatos elméleti kérdéseket lásd: Ö. KOVÁCS 2012. 22-23.

3/3. Konfesszionalizáció¹⁵⁹

A konfesszionalizáció (eredeti kifejezés: *Konfessionalisierung*, magyarra fordítva felekezetszerveződés) fogalmát Ernst Walter Zeeden (1916–2011) alkotta meg. Általános, az kora-újkori társadalom vizsgálati modelljévé két német történészprofesszor, Heinz Schilling és Wolfgang Reinhard dolgozta ki a 20. század második felében. Ők a felekezetszerveződést, mint a társadalmi szabályozás egy módszerét fogták fel, ezzel egy erősen etatista elméletet alkotva. A felekezetek megszerveződését, uniformizálódását a modern államfejlődés egy lépéseként fogták fel.¹⁶⁰ A modell német birodalmi területeken kívüli alkalmazhatósága azonban számos kérdést vetett fel: egyrészt annak etatista képe volt számos ponton összeegyeztethetetlen a közép–kelet–európai államok történetével, másrészt több vallástörténész dogmatikai alapokon támadta azt.¹⁶¹

A felekezetek kutatásának és közös jellemzőinek vizsgálatához a nyugat-európai történetírás egy 10 kategóriás modellt állított fel.¹⁶² Vizsgálódásaim során felmerült, hogy mennyiben alkalmazható, egyáltalán alkalmazható-e modell egy vármegye esetében? Első helyen le kell szögezmem, a források alapján nem lehet egyértelmű konfesszionalizációs („állami” vagy „nemesi”) kategóriába besorolni a Moson vármegyei katolikus expanziót. Ennek több oka van, melyek közül csak néhányat emelnék ki:

1. A győri egyházmegye az eseményekben való fokozott részvétele (vizitációs tevékenység, templomfoglalásokban való részvétel, intézményi lefedettségének erősödése), szellemi megújulása elengedhetetlenek voltak a sikerhez (vallási szféra).
2. A magánföldesurak, mint mágnások, főnemesek irányították birtokaik katolizációját.
3. Emellett többen közülük – hivataluknál fogva – állami szereplőknek is tekinthetők. I. Lipót Magyarország királyaként volt az óvári uradalom birtokosa. Zichy István tárnokmester, 1681-től Moson vármegye főispánjának tisztségét is

¹⁵⁹ A konfesszionalizációt értelmező irodalom már Magyarországon is kiterjedt: a modell alkalmazhatóságának nehézségeit lásd: KÁRMÁN 2013., kihívásait és fejleményeit tekintve lásd: REINHARD 2017., A kései konfesszionalizációval és annak alkalmazásával kapcsolatban lásd: FORGÓ 2015., különös tekintettel: 92–93. Erdélyre való alkalmazhatóságát lásd: BALÁZS 2015.

¹⁶⁰ KÁRMÁN 2013, 29–31.

¹⁶¹ UO.

¹⁶² TUSOR 2008, 15–17. Részletesen megfogalmazva lásd: REINHARD 1983, különös tekintettel: 263–268. Hasonló formában lásd: GUITMAN 2009, 120–121.

viselte.¹⁶³ Esterházy Pál 1681-től nádor, 1702-től haláláig szintén a vármegye főispánja volt.¹⁶⁴

4. Ez ugyanúgy igaz a folyamatban részt vevő főpapokra, Széchényi György győri és Kollonich Lipót kamarai elnökre, bécsújhelyi püspökökre is.
5. A vármegye (mely egyszerre volt a nemesség és az államhatalom helyi szerve) szintén részt vett a folyamatban.

Véleményem szerint a folyamat szereplői részéről a konfesszionizációs modell pontjainak jelentős része teljesült. A folyamat irányítói, a földesurak és püspökök egyaránt meg voltak győződve a katolikus ügy igazságában. Az egyház részéről a hitelvek világos körülhatárolása ekkorra már megtörtént, azok számonkérése a vallás képviselőin megjelenítődik a vizitációs jegyzőkönyvek hasábjain is.¹⁶⁵ A vizitátorok igyekeztek kiszűrni az alkalmatlanokat;¹⁶⁶ az egyház pedig földesúri és vármegyei segítséggel sikeresen monopolizálták a vallás és oktatás intézményrendszerét.¹⁶⁷ Erősödtek a különleges katolikus szertartások is: Magyaróváron már az 1659-es vizitáció szerint is működött laikus vallásos társulat; Esterházy Pál boldogasszonyi tevékenységének köszönhetően pedig már a vármegyén belül is volt olyan búcsújáró hely, melyre elzarándokolhatott a vármegyei lakosság (és ez nemcsak a katolikusokra volt jellemző!).¹⁶⁸

Az államhatalommal alkotott szimbiózis e vármegye esetében megkerülhetetlen. A helyi katolikus egyházat nemcsak az országos, hanem a helyi, vármegyei jogalkotás is szárnyai alá vette: protestáns istentiszteletet tartani nem lehetett, protestáns tiszteletes nem tartózkodhatott a vármegyében.

Mindezek alapján vélem úgy, hogy a helyi konfesszionizációs folyamatot nem lehet állami vagy nemesi kategóriákba sorolni. Az intézkedések meghozói, végrehajtói egy komplex csoportot alkottak, melybe beletartoztak a helyi nagybirtokosok, főpapok, a

¹⁶³ Lásd: ENZSÖL Imre: Zichy István <http://www.hgkmozar.hu/mmel/?o=szc&c=k665#Ck665> (utolsó megtekintés: 2020.01.09.)

¹⁶⁴ Lásd: J. ÚJVÁRY 2015, 78.

¹⁶⁵ Erre utalnak például a „haereticus” és az „acatholicus” szavak használata.

¹⁶⁶ Erre példa az 1659-es vizitációban szereplő magyaróvári katolikus tanító. Id.: CV Moson 1659, 60.

¹⁶⁷ Lásd: Kisiskolai tanítók... c. fejezetet.

¹⁶⁸ Lásd: P. HORVÁTH 1926, 42. A laikus vallásos társulatokkal kapcsolatban lásd továbbá: TÜSKÉS – KNAPP 2001, 267–297. A propaganda és a cenzúra, valamint a sajátos nyelvhasználat kérdéseivel kapcsolatban eddigi vizsgálódásaim nem mutatnak eredményt, e tekintetben további kutatások szükségesek.

vizitációkat elvégző középpapsághoz tartozó személyek és a vármegyei nemesség. Egy új fogalom, a *vármegyei konfesszionalizáció* megalkotására mégsem tennék kísérletet. Részben amiatt, mert a jelenleg rendelkezésre álló forrás erre nem ad lehetőséget, részben pedig annak további alkalmazhatóságával kapcsolatban súlyos kétségeim vannak. Úgy vélem, hogy Moson vármegye esetében annyi, fentebb már részletezett jelenség együttes meglétére volt szükség, hogy más vármegyével kapcsolatban alkalmazhatatlan lenne.

Más kérdés, hogy a folyamat a modernizáció irányába mutat-e vagy sem.¹⁶⁹ Mitől tekinthető, pontosabban tekinthető-e kora-modern társadalomnak a Moson vármegyei? E tekintetben fontos meghatározni, hogy mit tekintünk modernnek. Amennyiben a modernizáció folyamatát a lakosság jogi eszközökkel végrehajtott uniformizálása nyomán létrejövő társadalomként határozzuk meg, úgy tekinthetjük annak. Jogaiban a vármegye lakosságának döntő többsége egyenlő: a kis létszámú nemességet leszámítva szabad költözésű jobbágyok. Vallási tekintetben a lakosság döntő része katolikus – hogy „buzgó” vagy „látszólagos” e tekintetben nem számít. A szellemi szolgáltatások is egységesültek a vármegye területén, ezeket a katolikus egyház monopolizálta. Etnikai tekintetben a vármegye továbbra is „színes” – az etnikumok azonban már tömbösödtek, valamint megkezdődött a németiség térhódítása.¹⁷⁰ Ha így tekintünk Moson vármegye társadalmának a vizsgált korszakban történt alakulására, úgy kijelenthetjük, hogy az a modernitás irányába mutat.

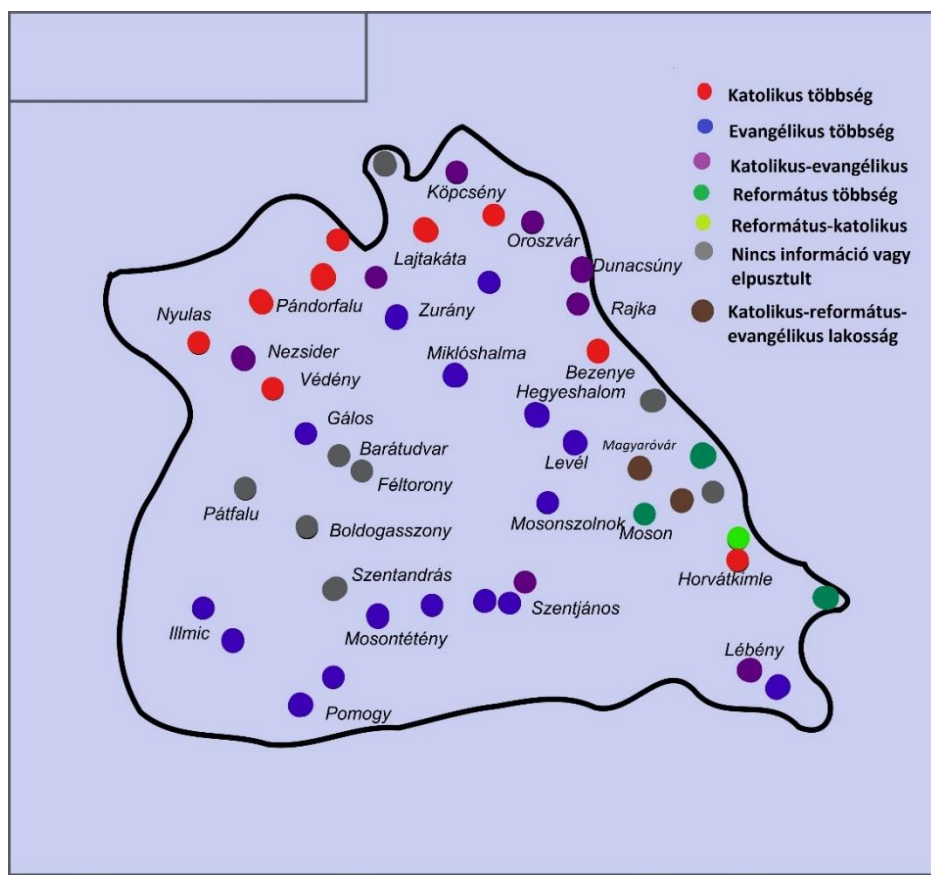
¹⁶⁹ Modernizációval kapcsolatos koncepciót lásd: REINHARD 1983, 268.

¹⁷⁰ A folyamat a 19. század végéig folytatódott. Major Pál vármegyéről írt monográfiájában a németek létszámaránya 63%, a katolikus lakosságé 86%. MAJOR 1886, 31. Ezzel kapcsolatban megjegyzendő, hogy a vármegye 1884-ben kiegészítésre került néhány szigetközi, magyarok által lakott településsel (Darnó, Kiliti, Kisbodak, Lipót, Püski, Remete és Zseli), mely kedvezően befolyásolták a magyarság számarányát. lásd: MAJOR 1886, I. 1884. évi VII. törvénycikk. A törvény megtekinthető: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88400007.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D32> (Utolsó megtekintés: 2021.01.05.)

3/4. Konklúzió

A fentiek fényében túlságosan egyszerű lenne következtetéseim ismertetésénél a katolikus expanzió sikerességének hangsúlyozására hagyatkozni, noha a siker ténye és mértéke kétségtelen.

Moson vármegye esetében a katolikus egyház, az állam, a vármegyei nemesség és a helyi magánföldesurak szándékainak egybefonódásának és azok megvalósulásának lehetünk tanúi, melynek célja a társadalom átformálása volt.

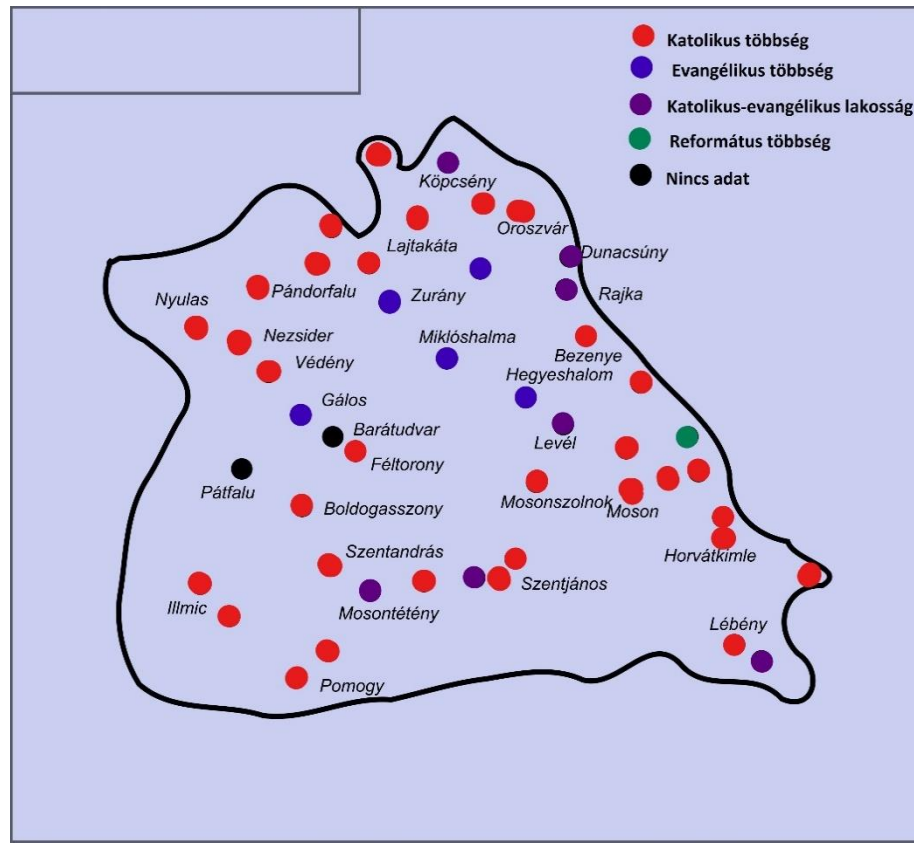

1. térkép: Moson vármegye felekezeti állapota 1659-ben¹⁷¹

Ennek a folyamatnak, a katolikus expanziónak régióformáló hatását szemléltetik az alábbi térképek (1–2. térképek). Az első térképen láthatjuk a vármegye 1659-es állapotát. Jól látható, hogy az egyértelműen katolikus többségű falvak a vármegye északi határán találhatók. Egy felekezeti sokszínű vármegye képe rajzolódik ki. Területének jelentős részét egybefüggő, protestáns többségű felekezeti tömb foglalta el, mely Pomogytól egészen Oroszvárig húzódott.

¹⁷¹ Készítette a szerző 2021-ben. Mintaként Fazekas István 2014-ben megjelent kötetében található térképet használtam fel. Hiányzik a térképről: Arak, Feketeerdő (információhiány), Máriakálnok, Mosonszentmiklós, Mecsér, Németjárfalu, Lajtafalu, Mosonújfalú, Pusztasomorja és Szentpéter.

Ezt a felekezeti tömböt sikerült szétzúznia a nagybirtokosoknak (Esterházy-, Habsburg-, és Zichy-család tagjainak), az egyházmegye főpapjainak (Kollonich Lipótnak, Széchényi Györgynek és Széchényi Pálnak) és a vármegyei nemesség képviselőinek közreműködésével.

2. térkép: Moson vármegye felekezeti állapota 1713-ban¹⁷²

Ennek számos megnyilvánulási formája volt: az identitásformáló szakrális terek (a boldogasszonyi ferences kegytemplom újjáépítése, a falusi templomok elvétele) és a kultúra monopolizálása; a felekezeti uniformizációt kikényszerítő hatalmi eszközök és a társadalmi életet szabályozó jogi eszközök bevetése. Utóbbi egyszerre történt globális (1681. évi XXVI. tv; Explanatio Leopoldina) és lokális (1682. évi 56. Moson vármegyei közgyűlési határozat) szinteken, kettős szorításba vonva a megmaradt protestáns lakosságot. A földesurak részéről legfeljebb protestáns jobbágyaik megtűrése érzékelhető, igaz eltérő mértékben. Míg a Habsburgok kezén lévő óvári uradalom eltűrte

¹⁷² Készítette a szerző 2021-ben. Mintaként Fazekas István 2014-ben megjelent kötetében található térképet használtam fel. Hiányzik a térképről: Arak, Feketeerdő (információhiány), Máriakálnok, Mosonszentmiklós, Mecsér, Németjárfalu, Lajtafaló, Mosonújfaló, Pusztasomorja és Szentpéter.

a vármegye közepén egy tömbben élő lutheránus népességet, azzal egy időben Esterházy Pál rezerválist csikart ki a Fertő mellett élő jobbágyaitól.

Az így kikényszerített egységesítés sikerességére számos jó példát találunk a települések között. Máriakálnokon (lásd Függelék, 38. táblázat) hol a lakosság 1659-ben még református magyarokból, evangélikus németekből és katolikus horvátokból állt, 1713-ban csak katolikus németeket találunk. Magyaróváron, ahol mindhárom felekezet alsófokú iskolát tartott fent, 1680-ban két katolikus iskolamestert találunk. Nezsider (lásd: Függelék, 14. táblázat), Lajtakáta (lásd: Függelék, 9. táblázat) települések esetén hasonló, felekezeti egységesülést tapasztalhatunk. A vármegye protestáns felekezetű lakossága számára még az sem jelentett biztos megmaradást, amennyiben jelentős, félezres csoportot alkottak. A köpcsényi protestáns közösség 1713-ban még 600 főt számlált (lásd: Függelék 7. táblázat). 1828-ban már egy protestáns sem él a településen. A helyi evangélikus lakosság helyét a betelepülő zsidóság foglalta el.

Vizsgálódásaim megkezdésekor azt feltételeztem, hogy a Moson vármegyei katolikus expanzió elsősorban a nagybirtokosok által kezdeményezett és végrehajtott folyamat, amelyet a vármegyei közigazgatás szervei passzívan szemlélnek. Komoly kétségek gyötörtek azzal kapcsolatban, hogy vármegyei keretek között érdemes-e vizsgálni e jelenséget? Feltételezéseimmel ellentétben a górcső alá vett Moson vármegye szervezete aktív résztvevője volt a folyamatnak. Munkám fényében úgy vélem, hogy a katolikus expanzió vármegyei kontextusban való komplex, a társadalom több szegmensére kiterjedő vizsgálata számos lehetőség rejt magában. A források feltárásával, majd az eredmények komparatív módszerekkel való feldolgozásával pontosíthatjuk a katolikus expanzióról és konfesszionizációról alkotott képet.

A vármegye történetében is jelentős fordulatot jelentett a katolikus konfesszionizáció sikere, valamint az azzal párhuzamosan végbemenő társadalmi változások. Miben nyilvánult meg ez? Átalakult a birtokszerkezet, a kisbirtokok helyébe a nagybirtokok léptek (utóbbiak 48%-ról 68%-ra növelték arányukat birtokolt települések tekintetében). A földesúri beavatkozásnak köszönhetően a vármegyei protestáns lakosság kisebbségi helyzetbe került: míg 1659-ben a 42 összeírt település közül 33-ban élt lutheránus vagy kálvinista népesség, 1713-ra ez a szám 21-re csökkent (lásd: Függelék 100. táblázat). Mindössze 15 településen volt a protestáns lakosság aránya 25% felette

(lásd: Függelék 99. táblázat), többséget csak 7 településen alkottak. Elkezdődött a németiség előretörése: miközben a magyarok és a horvátok lakta települések száma csökkent (előbbi 13-ról 7-re, utóbbi 17-ről 10-re), a német lakosság 3 új településen jelent meg (Függelék 101. táblázat). A németiség térnyerése oda vezetett, hogy két évszázaddal később Major Pál 68%-os vármegyei számarányról ír Mosonmegye monographiája c. művében. A kisiskolai tanítók származását tekintve megállapítható, hogy a vármegye már jelentős kapcsolatokkal rendelkezett a szomszédos Ausztriával és Béccsel. Mindez előre vetíti azt az élénk összefonódást, mely a vármegye és bécsi kistérség kapcsolatát jellemezte a 18–19. században.¹⁷³

Végző következtetésem tehát az, hogy a katolikus vallás expanzív, konfesszionalizáció jellegű előretörése és a protestáns vallás jogfosztott helyzetbe kényszerítése 1659 és 1713 között átformálták a vármegye felekezeti és etnikai struktúráit, determinálta annak későbbi fejlődésének irányát és ezzel történetét is. Az katolikus expanziót tehát korszakhatárként definiálhatjuk: egy új társadalmi szerkezet és új struktúra jött létre, mely csak a 20. században bomlott fel.

¹⁷³ Ennek a kapcsolatnak feltárását Horváth Gergely Krisztián végezte el a közelmúltban. Lásd: HORVÁTH 2013.

Függelék

Jelmagyarázat a települések táblázataihoz	
✓	Az adott csoport jelen van a településen (számadata nem ismert).
(✓)	Az adott csoport kisebbségben van jelen a településen (számadata nem ismert).
Ø	Az adott csoport nincs jelen a településen.
NA.	Az adott csoport típusára (etnikai/vallási) nincs rendelkezésre álló adat.

Jelmagyarázat a tanítói táblázatokhoz	
NA.	a tanítóról adott információval kapcsolatban nincs adat.
Ø	Nincs tanító.

1. táblázat. Bezenye¹⁷⁴									
Évszám	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Zsidó	Magyar	Német	Horvát	Település típusa	Birtokos
1659	545	1		Ø	✓	Ø	✓	pagus	Hedli Mátyás
1663	✓	2		Ø	✓	Ø	✓	pagus	Hedli Mátyás
1680	✓	Ø	Ø	Ø	(✓)	Ø	✓	pagus	Zichy István
1696	699	1	Ø	Ø	(✓)	Ø	✓	pagus	Óvári uradalom
1713	800	1	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	pagus	
Nagy L.	987	Ø	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	pagus	NA.

¹⁷⁴ Készítette a szerző, 2020-ban. Az évekre lebontott adatokért lásd: CV Moson 1659, 5-7., CV Moson 1663, 9-11., CV Moson 1680, 19-21., CV Moson 1696, 61-64., CV Moson 1713, 14-16., Nagy 1828, 203. alapján

2. táblázat. Rajka (Raika)¹⁷⁵									
Évszám	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Zsidó	Magyar	Német	Horvát	Település típusa	Birtokos
1659	~400	✓	Ø	Ø	✓	✓	✓	oppidum	Forgách Ádám
1663	✓	✓		Ø	✓	✓	✓	oppidum	
1680	✓	✓	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	oppidum	
1696	400	496	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	oppidum	Forgách Simon
1713	742	363	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	oppidum	Ifj. Forgách Ádám
Nagy L.	1291	1101	Ø	431	NA.	NA.	NA.	oppidum	Óvári uradalom

3. táblázat. Dunacsún (Czun), ma: Čunovo, Bratislava¹⁷⁶									
Évszám	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Zsidó	Magyar	Német	Horvát	Település típusa	Birtokos
1659	✓	(✓)	Ø	Ø	Ø	✓	✓	pagus	Kerekess Menyhért, Egresdi Boldizsár és Arm-prusztér János
1663	✓	9	Ø	Ø	Ø	✓	✓	pagus	Uiczy, Egresdi és Kerekes

¹⁷⁵ Készítette a szerző, 2020-ban. Az évekre lebontott adatokért lásd: CV Moson 1659, 7–11., CV Moson 1663, 11–13., CV Moson 1680, 21–23., CV Moson 1696, 55–59., CV Moson 1713, 16–18., Nagy 1828, 203. alapján

¹⁷⁶ Készítette a szerző, 2020-ban. Az évekre lebontott adatokért lásd: CV Moson 1659, 11-13., CV Moson 1663, 13–14., CV Moson 1680, 25–26., CV Moson 1696, 52–55., CV Moson 1713, 20–22., valamint Nagy 1828, 203. alapján. Névazonosítás: LELKES 2011, 209.

									urak
1680	✓	(✓)	Ø	Ø	Ø	(✓)	✓	pagus	Andrássy Miklós, Gáspár Péter, Arm-prusztér János és Német Mátyás
1696	230	(✓)	Ø	Ø	Ø	(✓)	✓	pagus	Szapáry Péter, Kerekes Éva Mária, Balff Burchard János
1713	626	151	Ø	Ø	Ø	(✓)	✓	pagus	Szapáry Péter, Schander Lajos
Nagy L.	669	1	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	pagus	NA.

4. táblázat. Oroszvár; ma: Rusovce, Bratislava¹⁷⁷

Évszám	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Zsidó	Magyar	Német	Horvát	Település típusa	Birtokos
1659	✓	✓	Ø	Ø	Ø	✓	✓	Oppidum	Megosztott birtokosság
1663	✓	✓		Ø	✓	NA.	✓	Oppidum	Megosztott birtokosság
1680	✓	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	Oppidum	Zichy István

¹⁷⁷ Készítette a szerző, 2020-ban. Az évekre lebontott adatokért lásd: CV Moson 1659, 13–15., CV Moson 1663, 15–16., CV Moson 1680, 27–29., CV Moson 1696, 48–52., CV Moson 1713, 22–26., valamint Nagy 1828, 202. alapján. Névazonosítás: LELKES 2011, 519.

1696	980	20	80	Ø	✓	✓	✓	Oppidum	Zichy Ádám
1713	1240	126	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	Oppidum	Amádé Magdolna
Nagy L.	1272	311	Ø	511	NA.	NA.	NA.	oppidum	Zichy Ferenc

5. táblázat. Horvátjárfalu Ma: Jarovce, Szlovákia¹⁷⁸

Évszám	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Zsidó	Magyar	Német	Horvát	Település típusa	Birtokos
1659	✓	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	pagus	Liszty János
1663	✓	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	✓	pagus	Liszty, Kerekess és a jezsuiták birtoka
1680	✓	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	pagus	Esterházy Pál
1696	211	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	pagus	
1713	398	1	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	pagus	
Nagy L.	584	Ø	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	pagus	NA.

¹⁷⁸ Készítette a szerző, 2020-ban. Az évekre lebontott adatokért lásd: CV Moson 1659, 15–16., CV Moson 1663, 16–18., CV Moson 1680, 29–31., CV Moson 1696, 41–43., CV Moson 1713, 26–27., valamint Nagy 1828, 203. alapján, Névazonosítás: LELKES 2011, 303.

6. táblázat. Németjárfalu Ma: Deutsch Jahrndorf, Ausztria. ¹⁷⁹									
Évszám	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Zsidó	Magyar	Német	Horvát	Település típusa	Birtokos
1659	~50	✓	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	Zichy István
1663	Nem végezték el a vizitációt, mivel nem laktak ott katolikusok.							pagus	
1680	✓ (újonnan áttértek)	NA.	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	Zichy István
1696	5	288	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	Zichy Ádám
1713	199	325	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	Amádé Magdolna
Nagy L.	325	309	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	pagus	NA.

7. táblázat. Köpcseny (Kepczén) Ma: Kittsee, Ausztria ¹⁸⁰									
Évszám	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Zsidó	Magyar	Német	Horvát	Település típusa	Birtokos
1659	✓	✓	Ø	Ø	Ø	✓	✓	oppidum	Liszty János
1663	Az információk elvesztek, valószínűleg kiszakadtak a lapok. ¹⁸¹								
1680	✓	NA.	NA.	NA.	✓	✓	✓	oppidum	Esterházy Pál
1696	600	87	Ø	Ø	Ø	✓	✓	oppidum	
1713	1169	601	Ø	Ø	Ø	✓	✓	oppidum	
Nagy L.	1776	Ø	Ø	666	NA.	NA.	NA.	oppidum	Esterházy Miklós

¹⁷⁹ Készítette a szerző, 2020-ban. Az évekre lebontott adatokért lásd: CV Moson 1659,10–11., CV Moson 1663, 13., CV Moson 1680, 23–25., CV Moson 1696, 59–61., CV Moson 1713, 18–20., valamint Nagy 1828, 203. alapján. Névazonosítás: LELKES 2011, 496.

¹⁸⁰ Készítette a szerző, 2020-ban. Az évekre lebontott adatokért lásd: CV Moson 1659,16–18., CV Moson 1663, 18–20., CV Moson 1680, 31–33., CV Moson 1696, 44–47., CV Moson 1713, 28–30., valamint Nagy 1828, 202. alapján. Névazonosítás: LELKES 2011, 389.

¹⁸¹ Buzás II. 198.

8. táblázat. Lajtakörtvélyes (Körtvélyes) Ma: Pama, Ausztria¹⁸²

Évszám	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Zsidó	Magyar	Német	Horvát	Település típusa	Birtokos
1659	✓	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	pagus	Liszty János
1663	Az információk elvesztek, valószínűleg kiszakadtak a lapok. ¹⁸³								
1680	✓	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	pagus	Esterházy Pál
1696	298	2	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	pagus	
1713	604	2	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	pagus	
Nagy L.	751	3	Ø	Ø	NA	NA	NA	pagus	NA

9. táblázat. Lajtakáta (Gata, Gattendorf) Ma: Gattendorf, Ausztria¹⁸⁴

Évszám	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Zsidó	Magyar	Német	Horvát	Település típusa	Birtokos
1659	✓	✓	Ø	Ø	Ø	✓	✓	oppidum	Megosztott birtokosság
1663 ¹⁸⁵	✓	✓	Ø	Ø	Ø	✓	✓(?)	NA.	NA.
1680	✓	✓	Ø	Ø	Ø	✓	✓	oppidum	Esterházy Pál
1696	426	10	Ø	Ø	Ø	(✓)	✓	oppidum	Esterházy Ferenc és Dániel

¹⁸² Készítette a szerző, 2020-ban. Az évekre lebontott adatokért lásd: CV Moson 1659, 19–20., CV Moson 1680, 33–35., CV Moson 1696, 37–41., CV Moson 1713, 30–32., valamint Nagy 1828, 203. alapján. Névazonosítás: LELKES 2011, 405.

¹⁸³ Buzás II. 198.

¹⁸⁴ Készítette a szerző, 2020-ban. Az évekre lebontott adatokért lásd: CV Moson 1659, 20–22., CV Moson 1663, 19–20., CV Moson 1680, 35–37., CV Moson 1696, 31–35., CV Moson 1713, 33–35., valamint Nagy 1828, 203. alapján. Névazonosítás: LELKES 2011, 405.

¹⁸⁵ A birtokosra vonatkozó információk elvesztek, feltehetőleg kiszakadtak a lapok. Buzás II. 198.

1713	636	6	Ø	Ø	Ø	✓	✓	oppidum	Esterházy Mária
Nagy L.	1174	2	Ø	126	NA.	NA.	NA.	pagus	NA.

10. táblázat. Mosonújfalu (Uyfalu, Vifalo) Ma: Neufeld an der Leitha, Ausztria¹⁸⁶									
Évszám	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Zsidó	Magyar	Német	Horvát	Település típusa	Birtokos
1659	✓	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	pagus	Harrach grófok birtoka
1663	✓	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	pagus	
1680	✓	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	pagus	
1696	346	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	pagus	
1713	606	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	pagus	
Nagy L.	782	Ø	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	pagus	Ø

11. táblázat. Lajtafalu (Laita, Paznaissidl), Ma: Potzneusiedl, Ausztria¹⁸⁷									
Évszám	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Zsidó	Magyar	Német	Horvát	Település típusa	Birtokos
1659	✓	(✓)	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	pagus	Dévényi váruradalom
1663	✓	Ø	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	pagus	
1680	✓	Ø	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	pagus	NA.

¹⁸⁶ Készítette a szerző, 2020-ban. Az évekre lebontott adatokért lásd: CV Moson 1659, 22–24., CV Moson 1663, 20–21., CV Moson 1680, 38–40., CV Moson 1696, 27–30., CV Moson 1713, 37–38., valamint Nagy 1828, 204. alapján. Névazonosítás: LELKES 2011, 465.

¹⁸⁷ Készítette a szerző, 2020-ban. Az évekre lebontott adatokért lásd: CV Moson 1659, 25–26., CV Moson 1663, 22., CV Moson 1680, 37–38., CV Moson 1696, 35–37., CV Moson 1713, 35–36., valamint Nagy 1828, 202. alapján. Névazonosítás: LELKES 2011, 405.

1696	170	Ø	Ø	Ø	Ø	2	✓	pagus	Dévényi váruradalom
1713	376	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	pagus	Domschiz Simon
Nagy L.	703	42	Ø	9	NA.	NA.	NA.	oppidum	NA.

12. táblázat. Pándorfalu (Pandorff) Ma: Parndorf, Ausztria ¹⁸⁸									
Évszám	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Zsidó	Magyar	Német	Horvát	Település típusa	Birtokos
1659	✓	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	pagus	Harrach grófok birtoka
1663	Az információk elvesztek, valószínűleg kiszakadtak a lapok.							pagus	
1680	✓	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	pagus	
1696	640	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	pagus	
1713	1213	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	pagus	
Nagy L.	1947	Ø	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	pagus	NA.

13. táblázat. Nyulas. Ma: Jois, Ausztria ¹⁸⁹									
Évszám	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Zsidó	Magyar	Német	Horvát	Település típusa	Birtokos
1659	✓	1	Ø	Ø	Ø	✓	(✓)	oppidum	Paar Ferenc
1663	✓	(✓)				✓			
1680	✓	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	oppidum	Széchenyi György püspök

¹⁸⁸ Készítette a szerző, 2020-ban. Az évekre lebontott adatokért lásd: CV Moson 1659, 26–28., CV Moson 1663, 22–23., CV Moson 1680, 40–43., CV Moson 1696, 22–27., CV Moson 1713, 39–41., valamint Nagy 1828, 203. alapján. Névezonositás: LELKES 2011, 532.

¹⁸⁹ Készítette a szerző, 2020-ban. Az évekre lebontott adatokért lásd: CV Moson 1659, 38–40., CV Moson 1663, 28–30., CV Moson 1680, 87–89., CV Moson 1696, 97–102., CV Moson 1713, 52–55., valamint Nagy 1828, 202. alapján. Névezonositás: LELKES 2011, 507.

1696	500	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	oppidum	Óvári uradalom
1713	848	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	oppidum	Jezsuiták
Nagy L.	782	Ø	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	oppidum	Óvári uradalom

14. táblázat. Nezsider (Nysyder) Ma: Neusidl am See, Ausztria ¹⁹⁰									
Évszám	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Zsidó	Magyar	Német	Horvát	Település típusa	Birtokos
1659	✓	✓	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	oppidum	Lippay János
1663	✓	✓	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	oppidum	Lippay György
1680	✓	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	oppidum	Széchenyi György püspök
1696	1100	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	oppidum	Óvári uradalom
1713	2337	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	oppidum	Jezsuiták
Nagy L.	2031	5	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	oppidum	Óvári uradalom és Esterházy Miklós

¹⁹⁰ Készítette a szerző, 2020-ban. Az évekre lebontott adatokért lásd: CV Moson 1659, 40–42., CV Moson 1663, 30–31., CV Moson 1680, 82–86., CV Moson 1696, 89–97., CV Moson 1713, 55–57., valamint Nagy 1828, 202. alapján. Névezonosság: LELKES 2011, 499.

15. táblázat. Védény, Ma: Weiden am See, Ausztria ¹⁹¹									
Évszám	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Zsidó	Magyar	Német	Horvát	Település típusa	Birtokos
1659	✓	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	oppidum	Győri székeskáptalan
1663	✓	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	oppidum	
1680	✓	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	oppidum	
1696	592	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	oppidum	
1713	785	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	oppidum	
Nagy L.	957	Ø	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	oppidum	

16. táblázat. Gálos, Ma: Gols, Ausztria ¹⁹²									
Évszám	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Zsidó	Magyar	Német	Horvát	Település típusa	Birtokos
1659	Ø	✓	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	oppidum	Osztott birtokosság
1663	Ø	✓	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	oppidum	Osztott birtokosság
1680	✓	✓	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	oppidum	Osztott birtokosság
1696	120	770	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	oppidum	Pázmáneum, Pálos Rend, Makolany János, Esterházy Ferenc stb.
1713	226	1248	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	oppidum	Osztott birtokosság

¹⁹¹ Készítette a szerző, 2020-ban. Az évekre lebontott adatokért lásd: CV Moson 1659, 42–44., CV Moson 1663, 31–32., CV Moson 1680, 79–82., CV Moson 1696, 87–89., CV Moson 1713, 58–60., valamint Nagy 1828, 203. alapján. Névazonosítás: LELKES 2011, 719.

¹⁹² Készítette a szerző, 2020-ban. Az évekre lebontott adatokért lásd: CV Moson 1659, 44–45., CV Moson 1663, 32., CV Moson 1680, 76–79., CV Moson 1696, 83–87., CV Moson 1713, 60–62., valamint Nagy 1828, 202. alapján. Névazonosítás: LELKES 2011, 258.

Nagy L.	278	1454	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	oppidum	Esterházy Miklós
---------	-----	------	---	---	-----	-----	-----	---------	------------------

17. táblázat. Barátudvar. (Barátfalva). Ma: Mönchhof, Ausztria¹⁹³									
Évszám	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Zsidó	Magyar	Német	Horvát	Település típusa	Birtokos
1659	✓	✓	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	pagus	Heiligenkreuzi apátság és a Draskovich család osztott birtoka
1663	✓	6		NA.	NA.	NA.	NA.	pagus	
1680	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.
1696	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.
1713	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.
Nagy L.	1122	Ø	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	pagus	NA.

18. táblázat. Boldogasszony. Ma: Frauenkirchen, Ausztria¹⁹⁴									
Évszám	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Zsidó	Magyar	Német	Horvát	Település típusa	Birtokos
1659	Elpusztított, lakatlan település.							pagus	Esterházy Pál
1663	Elpusztított, lakatlan település.							pagus	
1680	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	pagus	
1696	299	Ø	Ø	100	Ø	✓	Ø	pagus	
1713	✓	Ø	Ø	✓	Ø	✓	Ø	pagus	
Nagy L.	1267	3	Ø	581	NA.	NA.	NA.	oppidum	Esterházy Miklós

¹⁹³ Készítette a szerző, 2020-ban. Az évekre lebontott adatokért lásd: CV Moson 1659, 46–46., CV Moson 1663, 32–33., valamint Nagy 1828, 203. alapján. Névazonosítás: LELKES 2011, 118.

¹⁹⁴ Készítette a szerző, 2020-ban. Az évekre lebontott adatokért lásd: CV Moson 1659, 46., CV Moson 1663, 33., CV Moson 1680, CV Moson 1696, 82–83. CV Moson 1713, 77., valamint Nagy 1828, 202. alapján

19. táblázat Pátfalú (<i>Potersdorf, Putersdorff</i>). Ma: <i>Potersdorf, Ausztria</i>¹⁹⁵									
Évszám	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Zsidó	Magyar	Német	Horvát	Település típusa	Birtokos
1659	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	pagus	Heiligenkreuzi apátság
1663	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	pagus	
1680	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.
1696	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.
1713	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.
Nagy L.	763	Ø	Ø	Ø	NA	NA	NA	NA	NA

20. táblázat. Illmic (<i>Illmicz</i>). Ma: <i>Illmitz, Ausztria</i>¹⁹⁶									
Évszám	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Zsidó	Magyar	Német	Horvát	Település típusa	Birtokos
1659	1	✓	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	Esterházy Pál
1663	✓	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	
1680	✓	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	
1696	1400 (Bánfalvával együtt)	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	
1713	574	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	
Nagy L.	1581	Ø	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	pagus	NA.

¹⁹⁵ Készítette a szerző, 2020-ban. Az évekre lebontott adatokért lásd: CV Moson 1659, 46–47., valamint Nagy 1828, 203. alapján. 147.

¹⁹⁶ Készítette a szerző, 2020-ban. Az évekre lebontott adatokért lásd: CV Moson 1659, 47., CV Moson 1663, 34–35., CV Moson 1680, 74–76., CV Moson 1696, 79–82., CV Moson 1713, 62–64., valamint Nagy 1828, 203. alapján. Névazonosítás: LELKES 2011, 311.

21. táblázat. Mosonbánfalva (<i>Apatlon, Apatlan</i>). Ma: <i>Apetlon, Ausztria</i>¹⁹⁷									
Évszám	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Zsidó	Magyar	Német	Horvát	Település típusa	Birtokos
1659	Ø	✓	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	Esterházy Pál
1663	✓	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	
1680	✓	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	
1696	1400 (Illmiccel együtt)	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	
1713	764	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	
Nagy L.	1493	Ø	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	pagus	NA.

22. táblázat. Pomogy (<i>Pomodgy, Pomok</i>). Ma: <i>Pamhagen, Ausztria</i>.¹⁹⁸									
Évszám	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Zsidó	Magyar	Német	Horvát	Település típusa	Birtokos
1659	(✓)	✓	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	Esterház y Pál
1663	✓	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	
1680	✓	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	
1696	1020 (Vallával együtt)	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	
1713	968	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	
Nagy L.	1437	Ø	Ø	6	NA.	NA.	NA.	pagus	NA.

¹⁹⁷ Készítette a szerző, 2020-ban. Az évekre lebontott adatokért lásd: CV Moson 1659, 47–48., CV Moson 1663, 35–36., CV Moson 1680, 72–74., CV Moson 1696, 77–79., CV Moson 1713, 64–66., valamint Nagy 1828, 203. alapján. Névazonosítás: LELKES 2011, 464.

¹⁹⁸ Készítette a szerző, 2020-ban. Az évekre lebontott adatokért lásd: CV Moson 1659, 48–49., CV Moson 1663, 36–37., CV Moson 1680, 69–71., CV Moson 1696, 73–76., CV Moson 1713, 67–68., valamint Nagy 1828, 204. alapján. Névazonosítás: LELKES 2011, 552.

23. táblázat. Valla (<i>Bolensis</i>). Ma: Wallern im Burgenland, Ausztria.¹⁹⁹									
Évszám	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Zsidó	Magyar	Német	Horvát	Település típusa	Birtokos
1659	Ø	✓	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	Esterházy Pál
1663	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	
1680	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	pagus	
1696	1020 (Pomogy- gyal együtt)	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	
1713	303	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	NA.
Nagy L.	850	Ø	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	pagus	

24. táblázat. Mosontétény (<i>Téten</i>). Ma: Taden, Ausztria.²⁰⁰									
Évszám	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Zsidó	Magyar	Német	Horvát	Település típusa	Birtokos
1659	(✓)	✓	Ø	Ø	✓	(✓)	(✓)	pagus	megosztott birtokosság
1663	Ø	✓	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	pagus	
1680	✓	✓	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	pagus	
1696	140	510	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	pagus	Esterházy Ferenc, Bezerédi Pál, Schostick Zsigmond,

¹⁹⁹ Készítette a szerző, 2020-ban. Az évekre lebontott adatokért lásd: CV Moson 1659, 49., CV Moson 1663, 37., CV Moson 1680, 72., CV Moson 1696, 76–77., CV Moson 1713, 68–69., valamint Nagy 1828, 204. alapján. Névazonosítás: LELKES 2011, 710.

²⁰⁰ Készítette a szerző, 2020-ban. Az évekre lebontott adatokért lásd: CV Moson 1659, 49–50., CV Moson 1663, 37–38., CV Moson 1680, 68–69., CV Moson 1696, 72–73., CV Moson 1713, 69–70., valamint Nagy 1828, 204. alapján. Névazonosítás: LELKES 2011, 465.

									Balogh Péter
1713	288	192	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	pagus	Esterházy Pál
Nagy L.	709	101	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	pagus	NA.

25. táblázat. Mosontarcsa (<i>Tarcza, Tarcza seu Ontau ad Pratum</i>). Ma: Andau, Ausztria.²⁰¹									
Évszám	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Zsidó	Magyar	Német	Horvát	Település típusa	Birtokos
1659	64	✓	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	Draskovich Miklós
1663	90	✓	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	
1680	✓	✓	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	Óvári uradalom
1696	14	434	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	
1713	446	~40	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	
Nagy L.	1029	Ø	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	pagus	NA.

26. táblázat. Somorja (<i>Pusta Somoria</i>)²⁰²									
Évszám	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Zsidó	Magyar	Német	Horvát	Település típusa	Birtokos
1659	Ø	✓	Ø	Ø	✓	Ø	Ø	pagus	Lippay János
1663	Ø	✓		Ø	NA.	NA.	NA.	pagus	
1680	(✓)	✓	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	pagus	Óvári uradalom
1696	30	308	Ø	Ø	✓	Ø	Ø	pagus	

²⁰¹ Készítette a szerző, 2020-ban. Az évekre lebontott adatokért lásd: CV Moson 1659, 50–51., CV Moson 1663, 50., CV Moson 1680, 66–67., CV Moson 1696, 71–72., CV Moson 1713, 73–74., valamint Nagy 1828, 204. alapján. Névezonosság: LELKES 2011, 465.

²⁰² Készítette a szerző, 2020-ban. Az évekre lebontott adatokért lásd: CV Moson 1659, 51., CV Moson 1663, 51., CV Moson 1680, 64–66., CV Moson 1696, 69–71., CV Moson 1713, 78–79., valamint Nagy 1828, 204. alapján.

1713	87	192	Ø	Ø	✓	Ø	Ø	pagus	Esterházy Pál
Nagy L.	782	Ø	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	pagus	NA.

27. táblázat. Szentjános (<i>Sancti Joannis</i>) ²⁰³									
Évszám	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Zsidó	Magyar	Német	Horvát	Település típusa	Birtokos
1659	Ø	✓	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	Draskovich Miklós
1663	✓	✓	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	oppidum	Draskovich Miklós
1680	✓	✓	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	oppidum	Óvári uradalom
1696	510	7	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	oppidum	
	Szentpéterrel együtt								
1713	✓	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	oppidum	
Nagy L.	2231	Ø	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	oppidum	

28. táblázat. Szentpéter (<i>Szent Péter</i>) ²⁰⁴									
Évszám	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Zsidó	Magyar	Német	Horvát	Település típusa	Birtokos
1659	✓	✓	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	Draskovich Miklós
1663	✓	✓	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	
1680	✓	✓	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	Óvári uradalom
1696	510	7	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	
	Szentpéterrel együtt								

²⁰³ Készítette a szerző, 2020-ban. Az évekre lebontott adatokért lásd: CV Moson 1659, 52–54., CV Moson 1663, 47–50., CV Moson 1680, 60–63., CV Moson 1696, 66–69., CV Moson 1713, 79–81 valamint Nagy 1828, 202. alapján

²⁰⁴ Készítette a szerző, 2020-ban. Az évekre lebontott adatokért lásd: CV Moson 1659, 54–55., CV Moson 1663, 47., CV Moson 1680, 63–64., CV Moson 1696, 64–66., CV Moson 1713, 81–83., valamint Nagy 1828, 203. alapján

1713	706	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	
Nagy L.	1398	Ø	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	pagus	NA.

29. táblázat. Mosonszolnok (Czanik, Zanegg)²⁰⁵									
Évszám	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Zsidó	Magyar	Német	Horvát	Település típusa	Birtokos
1659	(✓)	✓	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	Draskovich Miklós
1663	(✓)	✓	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	
1680	✓	✓	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	Óvári uradalom
1696	800	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	
1713	1078	12	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	
Nagy L.	1876	Ø	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	pagus	NA.

30. táblázat. Magyaróvár (Óvár, Oóvár, Ouvar)²⁰⁶									
Évszám	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Zsidó	Magyar	Német	Horvát	Település típusa	Birtokos
1659	✓	✓	✓	Ø	✓	✓	Ø	oppidum	Draskovich Miklós
1663	✓	✓	✓	Ø	✓	✓	Ø	oppidum	
1680	✓	✓	✓	Ø	✓	(✓)	Ø	oppidum	I. Lipót
1696	1500	3	70	Ø	Ø	✓	Ø	oppidum	
1713	1504	113	63	Ø	(✓)	✓	Ø	oppidum	III. Károly

²⁰⁵ Készítette a szerző, 2020-ban. Az évekre lebontott adatokért lásd: CV Moson 1659, 55–57., CV Moson 1663, 45–46., CV Moson 1680, 56–60., CV Moson 1696, 112–116., CV Moson 1713, 83–85., valamint Nagy 1828, 204. alapján

²⁰⁶ Készítette a szerző, 2020-ban. Az évekre lebontott adatokért lásd: CV Moson 1659, 57–61., CV Moson 1663, 6–9., CV Moson 1680, 14–19., CV Moson 1696, 126–132., CV Moson 1713, 93–97., valamint Nagy 1828, 202. alapján

Nagy L.	2242	61	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	oppidum	Habsburg Károly főherceg
---------	------	----	---	---	-----	-----	-----	---------	--------------------------

31. táblázat. Levél ²⁰⁷									
Évszám	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Zsidó	Magyar	Német	Horvát	Település típusa	Birtokos
1659	Ø	✓	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	Zichy István
1663	✓	✓	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	
1680	✓	✓	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	Óvári uradalom
1696	169	300	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	
1713	~580	~220	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	
Nagy L.	463	721	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	pagus	NA.

32. táblázat. Hegyeshalom ²⁰⁸									
Évszám	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Zsidó	Magyar	Német	Horvát	Település típusa	Birtokos
1659	Ø	✓	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	Forgách Zsigmond
1663	✓	✓	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	
1680	✓	✓	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	Óvári uradalom
1696	265	364	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	
1713	310	541	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	
Nagy L.	579	667	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	pagus	NA.

²⁰⁷ Készítette a szerző, 2020-ban. Az évekre lebontott adatokért lásd: CV Moson 1659, 61–62., CV Moson 1663, 42., CV Moson 1680, 55–56., CV Moson 1696, 111–112., CV Moson 1713, 85–87., valamint Nagy 1828, 203. alapján

²⁰⁸ Készítette a szerző, 2020-ban. Az évekre lebontott adatokért lásd: CV Moson 1659, 62–64., CV Moson 1663, 40–42. CV Moson 1680, 52–55., CV Moson 1696, 107–110., CV Moson 1713, 87–89., valamint Nagy 1828, 203. alapján

33. táblázat. Zurány (Czundorff, Cwrndorf). Ma: Zurndorf, Ausztria.²⁰⁹									
Évszám	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Zsidó	Magyar	Német	Horvát	Település típusa	Birtokos
1659	Ø	✓	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	Zichy István
1663	300	✓	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	
1680	✓	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	oppidum	Óvári uradalom
1696	299	433	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	oppidum	
1713	365	634	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	oppidum	
Nagy L.	617	650	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	pagus	NA.

34. táblázat. Miklóshalma. Ma: Nickelsdorf, Ausztria.²¹⁰									
Évszám	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Zsidó	Magyar	Német	Horvát	Település típusa	Birtokos
1659	Ø	✓	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	pagus	Forgách Ádám
1663	1	✓	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	
1680	(✓)	✓	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	
1696	300	400	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	

²⁰⁹ Készítette a szerző, 2020-ban. Az évekre lebontott adatokért lásd: CV Moson 1659, 64–65., CV Moson 1663, 38–39., CV Moson 1680, 49–51., CV Moson 1696, 102–106., CV Moson 1713, 91–93., valamint Nagy 1828, 204. alapján. Névazonosítás: LELKES 2011, 744.

²¹⁰ Készítette a szerző, 2020-ban. Az évekre lebontott adatokért lásd: CV Moson 1659, 65–66., CV Moson 1663, 39., CV Moson 1680, 51–52., CV Moson 1696, 106–107. CV Moson 1713, 89–91., valamint Nagy 1828, 203. alapján. Névazonosítás: LELKES 2011, 457.

1713	26	496	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	Óvári uradalom
Nagy L.	577	660	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	pagus	NA.

35. táblázat. Halászi (<i>Halaszy, Halazi</i>) ²¹¹									
Évszám	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Zsidó	Magyar	Német	Horvát	Település típusa	Birtokos
1659	Ø	Ø	✓	Ø	✓	Ø	Ø	oppidum	Draskovich Miklós
1663	6	✓	✓	Ø	✓	Ø	Ø	oppidum	
1680	✓	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	oppidum	Óvári uradalom
1696	35	Ø	565	Ø	✓	Ø	Ø	oppidum	
1713	277	Ø	303	Ø	✓	Ø	Ø	oppidum	
Nagy L.	1264	45	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	oppidum	

36. táblázat. Arak ²¹²									
Évszám	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Zsidó	Magyar	Német	Horvát	Település típusa	Birtokos
1659									
1663									
1680									

²¹¹ Készítette a szerző, 2020-ban. Az évekre lebontott adatokért lásd: CV Moson 1659, 66–67., CV Moson 1663, 44–45., CV Moson 1680, 13–14., CV Moson 1696, 132–135., CV Moson 1713, 12–13., valamint Nagy 1828, 202. alapján

²¹² Készítette a szerző, 2020-ban. Az évekre lebontott adatokért lásd: CV 1696, 135., valamint Nagy 1828, 203. alapján

1696	38	4	4	Ø	✓	Ø	Ø	pagus	NA.
1713	Nem végezték el az összeírást.								
Nagy L.	237	Ø	Ø	4	NA.	NA.	NA.	pagus	NA.

37. táblázat. Feketeerdő (<i>Fekete Erdő</i>) ²¹³									
Évszám	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Zsidó	Magyar	Német	Horvát	Település típusa	Birtokos
1659									
1663									
1680									
1696	118	3	Ø	Ø	✓	Ø	Ø	pagus	NA.
1713	Nem végezték el az összeírást.								
Nagy L.	246	Ø	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	pagus	NA.

38. táblázat. Kálnok (<i>Kanock, Galling</i>) ²¹⁴									
Évszám	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Zsidó	Magyar	Német	Horvát	Település típusa	Birtokos
1659	✓	✓	✓	Ø	✓	✓	✓	pagus	Draskovich Miklós
1663	✓	✓	Ø	Ø	✓	✓	✓	pagus	
1680	✓	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	pagus	Óvári uradalom
1696	286	4	Ø	Ø	✓	✓	Ø	pagus	
1713	✓	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	
Nagy L.	691	Ø	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	pagus	NA.

²¹³ Készítette a szerző, 2020-ban. Az évekre lebontott adatokért lásd: CV 1696, 135., valamint Nagy 1828, 203. alapján

²¹⁴ Készítette a szerző, 2020-ban. Az évekre lebontott adatokért lásd: CV Moson 1659, 67–68., CV Moson 1663, 44., CV Moson 1680, 11–12., CV Moson 1696, 139–141., CV Moson 1713, 10–11., valamint Nagy 1828, 203. alapján

39. táblázat. Moson (Mosony, Mossony, Mosson) ²¹⁵									
Évszám	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Zsidó	Magyar	Német	Horvát	Település típusa	Birtokos
1659	Ø	Ø	✓	Ø	✓	Ø	Ø	oppidum	Draskovich Miklós
1663	Nincs adat, a vizitáció kérdéses lapja üres.							oppidum	
1680	✓	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	NA.	oppidum	Óvári uradalom
1696	561	Ø	20	Ø	NA.	NA.	NA.	oppidum	
1713	✓	✓	✓	Ø	✓	✓	Ø	oppidum	
Nagy L.	2927	24	Ø	25	NA.	NA.	NA.	oppidum	

40. táblázat. Horvátkimle (Kémlye, Horváth Kémlye, Kymle Croaticum) ²¹⁶									
Évszám	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Zsidó	Magyar	Német	Horvát	Település típusa	Birtokos
1659	✓	Ø	(✓)	Ø	(✓)	Ø	✓	pagus	osztott birtokosság, Lippay János részbirtoka
1663	✓	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	pagus	osztott birtokosság
1680	✓	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	pagus	Jezsuiták

²¹⁵ Készítette a szerző, 2020-ban. Az évekre lebontott adatokért lásd: CV Moson 1659, 68., CV Moson 1663, CV Moson 1680, 9–11., CV Moson 1696, 135–139., CV Moson 1713, 7–9., valamint Nagy 1828, 202. alapján

²¹⁶ Készítette a szerző, 2020-ban. Az évekre lebontott adatokért lásd: CV Moson 1659, 69–70., CV Moson 1663, 4–5. CV Moson 1680, 7–8., CV Moson 1696, 116–118., CV Moson 1713, 5–7., valamint Nagy 1828, 203. alapján

1696	267	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	pagus	Győri Jezsuiták
1713	415	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	pagus	
Nagy L.	823	Ø	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	pagus	NA.

41. táblázat. Magyarkimle (Belsőkimle, Belsőkémlye, Tulso Kimlye, Major Kymle)²¹⁷									
Évszám	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Zsidó	Magyar	Német	Horvát	Település típusa	Birtokos
1659	✓	Ø	✓	Ø	✓	Ø	✓	pagus	Zichy István
1663	✓	✓		Ø	NA.	NA.	NA.	pagus	Zichy István
1680	✓	Ø	Ø	Ø	✓ (újonnan áttértek)	Ø	✓	pagus	
1696	437	141	1	Ø	✓	Ø	Ø	pagus	Zichy Ádám
1713	~600			NA.	NA.	NA.	NA.	pagus	Amádé Magdolna
Nagy L.	606	Ø	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	pagus	NA.

42. táblázat. Lébény (Liben)²¹⁸									
Évszám	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Zsidó	Magyar	Német	Horvát	Település típusa	Birtokos
1659	✓	✓	Ø	Ø	✓	Ø	✓	pagus	Zichy István
1663	✓	✓		Ø	NA.	NA.	NA.	pagus	
1680	✓	✓	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	pagus	
1696	437	141	1	Ø	✓	Ø	Ø	pagus	Zichy Ádám

²¹⁷ Készítette a szerző, 2020-ban. Az évekre lebontott adatokért lásd: CV Moson 1659, 70., CV Moson 1663, 5., CV Moson 1680, 8–9., CV Moson 1696, 118–120., CV Moson 1713, 7., valamint Nagy 1828, 203. alapján

²¹⁸ Készítette a szerző, 2020-ban. Az évekre lebontott adatokért lásd: CV Moson 1659, 71–72., CV Moson 1663, 1–3, CV Moson 1680, 5–6., CV Moson 1696, 120–123., CV Moson 1713, 1–3., valamint Nagy 1828, 203. alapján

1713	665	275	Ø	Ø	✓	Ø	Ø	oppidum	Amádé Magdolna
Nagy L.	1471	602	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	pagus	NA.

43. táblázat. Mosonszentmiklós ²¹⁹									
Évszám	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Zsidó	Magyar	Német	Horvát	Település típusa	Birtokos
1659	Ø	✓	Ø	Ø	✓	Ø	Ø	pagus	Zichy István
1663	Ø	✓	Ø	Ø	✓	Ø	Ø	pagus	
1680	✓	✓	Ø	Ø	✓	Ø	Ø	pagus	
1696	200	161	21	Ø	✓	Ø	Ø	pagus	Zichy Ádám
1713	✓	✓	Ø	Ø	✓	Ø	Ø	pagus	Amádé Magdolna
Nagy L.	1211	Ø	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	pagus	NA.

44. táblázat. Mecsér ²²⁰									
Évszám	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Zsidó	Magyar	Német	Horvát	Település típusa	Birtokos
1659	Ø	Ø	✓	Ø	✓	Ø	Ø	pagus	Zichy István
1663	Ø	Ø	✓	Ø	NA.	NA.	NA.	pagus	
1680	✓	✓	Ø	Ø	✓	Ø	Ø	pagus	
1696	422	73	3	Ø	✓	Ø	Ø	pagus	Zichy Ádám
1713	✓	27	3	Ø	✓	Ø	Ø	pagus	Amádé Magdolna
Nagy L.	685	Ø	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	pagus	NA.

²¹⁹ Készítette a szerző, 2020-ban. Az évekre lebontott adatokért lásd: CV Moson 1659, 73–74., CV Moson 1663, CV Moson 1680, 4–5., CV Moson 1696, 124–125., CV Moson 1713, 3–4., valamint Nagy 1828, 203. alapján

²²⁰ Készítette a szerző, 2020-ban. Az évekre lebontott adatokért lásd: CV Moson 1659, 74., CV Moson 1663, 3., CV Moson 1680, 3–4., CV Moson 1696, 123–124., CV Moson 1713, 4–5., valamint Nagy 1828, 203. alapján

45. táblázat. Nemesvölgy. Ma: Edelstal, Ausztria.²²¹									
Évszám	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Zsidó	Magyar	Német	Horvát	Település típusa	Birtokos
1659									
1663									
1680	✓	✓	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	pagus	Esterházy Pál
1696	20	153	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	pagus	
1713	385	88	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	pagus	
Nagy L.	724	6	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	pagus	NA.

46. táblázat. Féltorony (Halbturn, Főturun). Ma: Halbturn, Ausztria.²²²									
Évszám	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Zsidó	Magyar	Német	Horvát	Település típusa	Birtokos
1659									
1663									
1680									
1696	750	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	Óvári uradalom
1713	556	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	
Nagy L.	1216	2	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	pagus	NA.

47. táblázat. Mosonszentandrás (Sanctus Andreas). Ma: Sankt Andrä am Zicksee, Ausztria.²²³									
Évszám	Katolikus	Lutheránus	Kálvinista	Zsidó	Magyar	Német	Horvát	Település típusa	Birtokos
1659									
1663									
1680									

²²¹ Készítette a szerző, 2020-ban. Az évekre lebontott adatokért lásd: CV 1680., CV 1696., 47–48., CV 1713, 30. valamint Nagy 1828, 203. alapján. Névezonositás: LELKES 2011, 495.

²²² Készítette a szerző, 2020-ban. Az évekre lebontott adatokért lásd: CV 1696., 141–144., CV 1713, 75–76., valamint Nagy 1828, 204. alapján. Névezonositás: LELKES 2011, 246–247.

²²³ Készítette a szerző, 2020-ban. Az évekre lebontott adatokért lásd: CV 1696., 145. CV 1713, 71–73., valamint Nagy 1828, 203. alapján. Névezonositás: LELKES 2011, 465.

1696	430	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	Óvári uradalom
1713	606	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	Ø	pagus	
Nagy L.	869	Ø	Ø	Ø	NA.	NA.	NA.	pagus	NA.

48. táblázat Birtokosok listája az 1659-es vizitáció alapján²²⁴				
Birtokos neve	Átala birtokolt falvak száma	Átala birtokolt mezővárosok száma	Mással együtt birtokolt település	Összesen
Esterházy Pál	5			5
Hedli Mátyás	1			1
Forgách Ádám	1	1		2
Kerekess Menyhért			1/3	1
Egresdi Boldizsár			1/3	
Armprusztér János			1/3	
Liszthy János	2	1		3
Zichy István	7			7
Harrach család	2			2
Dévényi váruradalom	1			1
Paar Ferenc		1		1

²²⁴ Készítette a szerző 2020-ban Függelék 1–47. táblázatok alapján. Adatok forrása: CV Moson 1659.

Lippay János	1	1	$\frac{1}{2}$	2 és 1/2
Győri székeskáptalan		1		1
Heiligenkreuz- i apatóság	1		$\frac{1}{2}$	1 és 1/2
Draskovich Miklós	5	3	$\frac{1}{2}$	8 és 1/2
Forgách Zsigmond	1			1
Nem nevesített megosztott birtokosú települések	1	3	$\frac{1}{2}$	4 és 1/2
Összesen	28	11	3	42

49. táblázat Birtokosok listája az 1663-as vizitáció alapján²²⁵				
Birtokos neve	Általa birtokolt falvak száma	Általa birtokolt mezővárosok száma	Mással együtt birtokolt település	Összesen
Esterházy Pál	4			4
Hedli Mátyás	1			1
Forgách Ádám	1	1		2

²²⁵ Készítette a szerző 2020-ban Függelék 1–47. táblázatok alapján. Adatok forrása: CV Moson 1663.

Kerekess Menyhért			2x1/3	2x1/3
Egresdi Boldizsár			1/3	1/3
Uiczó úr			1/3	1/3
Liszthy János			1/3	1/3
Jezsuiták			1/3	1/3
Zichy István	6			6
Harrach család	2			2
Dévényi váruradalom	1			1
Lippay György		1		1
Lippay János	1			1
Győri püspökség		1		1
Heiligenkreuz-i apatóság	1		½	1 és 1/2
Draskovich Miklós	4	4	½	8 és 1/2
Forgách Zsigmond	1			1
Nem nevesített megosztott birtokosú települések	2	3		5

Forrás sérülése miatti információhiány				5
Összesen	24	10	3	37 (5 település hiányzik)

50. táblázat Birtokosok listája az 1680-as vizitáció alapján²²⁶				
Birtokos neve	Általa birtokolt falvak száma	Általa birtokolt mezővárosok száma	Mással együtt birtokolt település	Összesen
Esterházy Pál	8	2		10
Forgách Ádám	1	1		2
Andrássy Miklós			1 / 4	1
Gáspár Péter			1 / 4	
Armpruszter János			1 / 4	
Német Mátyás			1 / 4	
Széchenyi György		2		2
Zichy István	6	1		7
Harrach család	2			2
Dévényi váruradalom	1 (nincs nevesítve az összeírásban)			1

²²⁶ Készítette a szerző 2020-ban Függelék 1–47. táblázatok alapján. Adatok forrása: CV Moson 1680.

Jezsuiták	1			1
Győri székeskáptalan		1		1
I. Lipót (az Óvári uradalom révén)	7	5		12
Nem nevesített megosztott birtokosú települések	1	1		2
Összesen	26	13	1	40 (3 település hiányzik)

51. táblázat Birtokosok listája az 1696-as vizitáció alapján ²²⁷				
Birtokos neve	Általa birtokolt falvak száma	Általa birtokolt mezővárosok száma	Mással együtt birtokolt falvak száma	Összesen
Esterházy Pál	8	1		9
Forgách Simon	1			1
Szapáry Péter			1/3	1
Kerekes Éva Mária			1/3	
Balff-Burchard János			1/3	

²²⁷ Készítette a szerző 2020-ban Függelék 1–47. táblázatok alapján. Adatok forrása: CV Moson 1696.

Esterházy Dániel		1/2		1
Esterházy Ferenc		1/4 és 1/2	1/4	1/4 és 1/2 és 1/4
Pázmáneum		1/4		1
Pálos Rend		1/4		
Makolany János		1/4		
Bezerédi Pál			1/4	1
Schostick Zsigmond			1/4	
Balogh Péter			1/4	
Zichy Ádám	5	1		6
Harrach család	2			2
Dévényi váruradalom	1			1
Jezsuiták	1			1
Győri székeskáptalan		1		1
I. Lipót (az Óvári uradalom révén)	10	8		18
Információhiány	4			4
Összesen	32	13	2	47

52. táblázat Birtokosok listája az 1713-as vizitáció alapján²²⁸				
Birtokos neve	Átala birtokolt falvak száma	Átala birtokolt mezővárosok száma	Mással együtt birtokolt falvak száma	Összesen
Esterházy Pál	10	1		11
Forgách Ádám	1			1
Szapáry Péter			½	1
Schander Lajos			½	
(özv. Zichyné) Amádé Magdolna	4	2		6
Esterházy Mária		1		1
Harrach család	2			2
Domshiz Simon	1			1
Jezsuiták	1	2		3
Győri székeskáptalan		1		1
III. Károly (az Óvári uradalom révén)	10	5		15

²²⁸ Készítette a szerző 2020-ban Függelék 1–47. táblázatok alapján. Adatok forrása: CV Moson 1713.

Osztott birtokosság		1		1
Információhiány	4			4
Összesen	33	13	1	47

53. táblázat Bezenye tanítói ²²⁹	Év	Név/életkor	Etnikum/vallás	születési hely	Nyelvtudás
	1659	Michael Fekete	magyar/katolikus	NA.	horvát
	1663				
	1680	Michael Horvath	horvát/katolikus	Bezenye	NA.
	1696	Michael Fekete (70)	magyar/katolikus	NA.	horvát
	1713	Georgius Magyar	horvát/katolikus	Bezenye	magyar

54. táblázat Rajka tanítói ²³⁰	Év	Név/életkor	Etnikum/vallás	születési hely	Nyelvtudás
	1659	Moyeczki Jakab	lengyel (?)/katolikus	Szepesség	német
		Félix mester	magyar/lutheránus	NA	német

²²⁹ Készítette a szerző 2020-ban CV Moson 1659, 7., CV Moson 1663, 11., CV Moson 1680, 21., CV Moson 1696, 64., és CV Moson 1713, 15–16. alapján.

²³⁰ Készítette a szerző 2020-ban CV Moson 1659, 9., CV Moson 1663, 13., CV Moson 1680, 23., CV Moson 1696 58., és CV Moson 1713, 18. alapján.

	1663	Nem nevesített német katolikus iskolamester.			
	1680	Jacobus Melchior Fogl	cseh/katolikus	NA	német
	1696	Joannes Georgius Ernster (38)	német/katolikus	NA.	Ø
	1713	Andreas Kapel (26)	német/katolikus	NA.	Ø

55. táblázat Németjárfalu tanítói ²³¹	Év	Név/életkor	Etnikum/vallás	születési hely	Nyelvtudás
	1659	Ø	Ø	Ø	Ø
	1663	Ø	Ø	Ø	Ø
	1680	Christianus Josephus Jaur	német/katolikus	Bécs	NA.
	1696	Joannes Skuba (26)	szlovén (?)/katolikus	Krajna	Ø
	1713	Ø	Ø	Ø	Ø

²³¹ Készítette a szerző 2020-ban CV Moson 1659, 10–11., CV Moson 1663, 13., CV Moson 1680, 25., CV Moson 1696, 60–61., és CV Moson 1713, 20. alapján.

56. táblázat Dunacsúny tanítói²³²	Év	Név/életkor	Etnikum/vallás	születési hely	Nyelvtudás
	1659	Ø	Ø	Ø	Ø
	1663	Ø	Ø	Ø	Ø
	1680	Ø	Ø	Ø	Ø
	1696	Gregorius Zuvanicz	horvát/katolikus	Oroszvár	Ø
	1713	Valentinus Millner	horvát/katolikus	Pándorfalu	német, latin

57. táblázat Oroszvár tanítói²³³	Év	Név/életkor	Etnikum/vallás	születési hely	Nyelvtudás
	1659	nem nevesített katolikus tanító			
	1663	nem nevesített katolikus tanító			
	1680	nem nevesített katolikus tanító			
	1696	Petrus Struklich (32)	horvát/katolikus	Oroszvár	magyar, német
	1713	Ø	Ø	Ø	Ø

58. táblázat Horvátjárfalu tanítói²³⁴	Év	Név/életkor	Etnikum/vallás	születési hely	Nyelvtudás
	1659	Nem nevesített katolikus tanító.			

²³² Készítette a szerző 2020-ban CV Moson 1659, 12–13., CV Moson 1663, 14., CV Moson 1680, 26., CV Moson 1696, 54., és CV Moson 1713, 22. alapján.

²³³ Készítette a szerző 2020-ban CV Moson 1659, 15., CV Moson 1663, 16., CV Moson 1680, 29., CV Moson 1696, 50–51., és CV Moson 1713, 26. alapján.

²³⁴ Készítette a szerző 2020-ban CV Moson 1659, 16., CV Moson 1663, 18., CV Moson 1680, 31., CV Moson 1696, 43., és CV Moson 1713, 27. alapján.

	1663	Nem nevesített katolikus tanító.			
	1680	Paulus Laur	NA/katolikus	Oroszvár	horvát
	1696	Georgius Stanesicz (20)	horvát/katolikus	Oroszvár	Ø
	1713	Philippus Pairitsch	horvát/katolikus	Ausztria	német

59. táblázat Köpcsény tanítói ²³⁵	Év	Név/életkor	Etnikum/vallás	születési hely	Nyelvtudás
	1659	Ø	Ø	Ø	Ø
	1663	Az információk elvesztek			
	1680	Matthias Stelacz	horvát/katolikus	NA.	NA.
	1696	Simon Petray	horvát/katolikus	Köpcsény	német, latin
	1713	Simon Petray (45)			

60. táblázat Körtvélyes tanítói ²³⁶	Év	Név/életkor	Etnikum/vallás	születési hely	Egyéb nyelvtudás
	1659	Horváth Mihály	horvát/katolikus	NA.	NA.
	1663	Az információk elvesztek			

²³⁵ Készítette a szerző 2020-ban CV Moson 1659, 18., CV Moson 1663, 19., CV Moson 1680, 33., CV Moson 1696, 47., és CV Moson 1713, 30. alapján.

²³⁶ Készítette a szerző 2020-ban CV Moson 1659, 20., CV Moson 1663, CV Moson 1680, 35., CV Moson 1696, 41., és CV Moson 1713, 32. alapján.

	1680	Paulus Primarich (29)	horvát/katolikus	Köpcsény	NA.
	1696	Jacobus Bukvicz	horvát/katolikus	Prellenkirchen	Ø
	1713	Stephanus Rath (45)	horvát/katolikus	Raggendorf	német, magyar, latin

61. táblázat Nemesvölgy tanítói²³⁷	Év	Név/életkor	Etnikum/vallás	születési hely	Egyéb nyelvtudás
	1659				
	1663				
	1680	Georgius Naidl	Német/katolikus	Kishöflány	NA.
	1696	Ø	Ø	Ø	Ø
	1713	Ø	Ø	Ø	Ø

62. táblázat Lajtakáta tanítói²³⁸	Év	Név/életkor	Etnikum/vallás	születési hely	Egyéb nyelvtudás
	1659	Kersnár András	német/katolikus	NA.	NA.
	1663				

²³⁷ Készítette a szerző 2020-ban CV Moson 1680, 33., CV Moson 1696 47–48., és CV Moson 1713, 30. alapján.

²³⁸ Készítette a szerző 2020-ban CV Moson 1659, 22., CV Moson 1663, 37., CV Moson 1680, CV Moson 1696 34–35., és CV Moson 1713, 35. alapján.

	1680	Paulus Paulasich	horvát/katolikus	Köpcsény	NA.
	1696	Nicolaus Mikovicz (53)	horvát/katolikus	NA.	német, magyar, latin
	1713	Jacobus Schwarz (24)	német/katolikus	Bécs	Ø

63. táblázat Újfalu tanítói ²³⁹	Év	Név/életkor	Etnikum/vallás	születési hely	Egyéb nyelvtudás
	1659	Sinkovicz Péter	horvát/katolikus	NA.	NA.
	1663				
	1680	Matthias Dusicz	horvát/katolikus	Horvátjárfalu	NA.
	1696	Georgius Urbanicz	horvát/katolikus	Lajtakáta	német
	1713	Mathias Arich (51)	horvát/katolikus	Sommerein (Ausztria)	német

64. táblázat Lajtafalu tanítói ²⁴⁰	Év	Név/életkor	Etnikum/vallás	születési hely	Egyéb nyelvtudás
	1659	Ø	Ø	Ø	Ø
	1663	Ø	Ø	Ø	Ø

²³⁹ Készítette a szerző 2020-ban CV Moson 1659, 24., CV Moson 1663, 21., CV Moson 1680, 40., CV Moson 1696 30., és CV Moson 1713, 38. alapján.

²⁴⁰ Készítette a szerző 2020-ban CV Moson 1659, 25–26. CV Moson 1663, 22., CV Moson 1680, 38., CV Moson 1696 37., és CV Moson 1713, 35–37. alapján.

	1680	Ø	Ø	Ø	Ø
	1696	Philippus Payerich	NA/katolikus	Murfeld	Ø
	1713	Ø	Ø	Ø	Ø

65. táblázat Pándorfalu tanítói²⁴¹	Év	Név/életkor	Etnikum/vallás	születési hely	Nyelvtudás
	1659	Muranovicz Lőrinc	horvát/katolikus	NA.	horvát
	1663	NA.	NA.	Na.	Na.
	1680	Joannes Struganicz/40	horvát/katolikus	Mannersdorf	Ø
	1696	Gabriel Sehy (Sechi) (38; 56)	magyar/katolikus	Oroszvár	horvát, német, latin
	1713				

66. táblázat Nyulas tanítói²⁴²	Év	Név/életkor	Etnikum/vallás	születési hely	Nyelvtudás
	1659	Laurentius Pertelhoffer	német/katolikus	NA.	NA.
	1663	Johann Konrat	NA./Katolikus	NA.	NA.

²⁴¹ Készítette a szerző 2020-ban CV Moson 1659, 28., CV Moson 1663, 23., CV Moson 1680, 42., CV Moson 1696, 26–27., és CV Moson 1713, 41. alapján.

²⁴² Készítette a szerző 2020-ban CV Moson 1659, 40., CV Moson 1663, 29–30., CV Moson 1680, 89., CV CV Moson 1696, 97–102. és CV Moson 1713, 54. alapján.

	1680	Michael Mar (30)	német/katolikus	Ausztria	Ø
	1696	Georgius Robacher (27)	német/katolikus	Klausen, Tirol	latin
	1713	Thomas Adamus Miller (40)	német/katolikus	HRR	Ø

67. táblázat Nezsider tanítói²⁴³	Év	Név/életkor	Etnikum/vallás	születési hely	Nyelvtudás
	1659	Paulus Fux	német/katolikus	NA.	Ø
	1663				
	1680	Leopoldus Lon (24)	német/katolikus	Ausztria	Ø
	1696	Nicolaus Prigl (42) (69)	német/katolikus	NA.	Ø
	1713				

68. táblázat Védény tanítói²⁴⁴	Év	Név/életkor	Etnikum/vallás	születési hely	Nyelvtudás
	1659	Pázmán György János	katolikus/magyar	NA.	NA.

²⁴³ Készítette a szerző 2020-ban CV Moson 1659, 42., CV Moson 1663, 31., CV Moson 1680, 86., CV Moson 1696, 89–97. és CV Moson 1713, 57. alapján.

²⁴⁴ Készítette a szerző 2020-ban CV Moson 1659, 44., CV Moson 1663, CV Moson 1680, 82., CV Moson 1696, 89., és CV Moson 1713, 60. alapján.

	1663	Ø	Ø	Ø	Ø
	1680	David Maximiliany (60)	cseh/katolikus	NA.	NA.
	1696	Laurentius Svortcz (26)	német/katolikus	NA.	Ø
	1713	Antonius Etzman (35)	német/katolikus	NA.	latin

69. táblázat Gálos tanítói²⁴⁵	Év	Név/életkor	Etnikum/vallás	születési hely	Nyelvtudás
	1659	Simon Clain	német/lutheránus	Erdély (Transylvanus)	német
	1663	A vizitátor nem végzett részletes vizitációt.			
	1680	Samuel Scharner (46)	német/katolikus	Pozsony megyei Szentgyörgy	NA.
	1696	Antonius Zelenka	cseh/katolikus	NA.	német
	1713	Joannes Ertl (52)	német/katolikus	NA.	Ø

²⁴⁵ Készítette a szerző 2020-ban CV Moson 1659, 45., CV Moson 1663, 32., CV Moson 1680, 79., CV Moson 1696, 86., és CV Moson 1713, 62. alapján.

70. táblázat Boldogasszony tanítói²⁴⁶	Év	Név/életkor	Etnikum/vallás	születési hely	Nyelvtudás
	1659				
	1663				
	1680	NA.	NA.	NA.	NA.
	1696	Jacobus Czirbutz (45)	német/katolikus	NA.	NA.
	1713	NA.	NA.	NA.	NA.

71. táblázat Illmic tanítói²⁴⁷	Év	Név/életkor	Etnikum/vallás	születési hely	Nyelvtudás
	1659	Thomas Rott	német/lutheránus	NA.	NA.
	1663	Lieb Márton	német/katolikus	NA	NA.
	1680	Bartholomaeus Lauter (32)	német/katolikus	Bécs	Ø
	1696	NA.	NA.	NA.	NA.
	1713	Abraham Helmann (56)	német/katolikus	Zurány	Ø

²⁴⁶ Készítette a szerző 2020-ban CV Moson 1659, 46., CV Moson 1663, 33., CV Moson 1680, CV Moson 1696, 82–83. és CV Moson 1713. 77. alapján.

²⁴⁷ Készítette a szerző 2020-ban CV Moson 1659, 47., CV Moson 1663, 35., CV Moson 1680, 76., CV Moson 1696, 79–82 és CV Moson 1713, 64. alapján.

72. táblázat Moson- bánfalva tanítói²⁴⁸	Év	Név/életkor	Etnikum/vallás	születési hely	Nyelvtudás
	1659	Fábián Mihály	magyar (?)/NA.	NA.	NA.
	1663	NA.	NA.	NA.	NA.
	1680	Joannes Carolus Ratj	NA/katolikus	NA.	NA.
	1696	Georgius Kédér (42)	magyar/katolikus	Illmic	Ø
	1713	Joannes Stainer (34)	német/katolikus	Feketeváros	Ø

73. táblázat Pomogy tanítói²⁴⁹	Év	Név/életkor	Etnikum/vallás	születési hely	Nyelvtudás
	1659	Joannes Clain	német/lutheránus	Erdély (Transylvanus)	NA.
	1663	nem nevesített német iskolamester			
	1680	Georgius Hon (29)	NA./katolikus	Szentjános	német
	1696	Joannes Vagabundus	NA.	NA.	NA.
	1713	Jacob Fux (44)	német/katolikus	NA.	Ø

²⁴⁸ Készítette a szerző 2020-ban CV Moson 1659, 48., CV Moson 1663, 36., CV Moson 1680, 74., CV Moson 1696, 78–79., és CV Moson 1713, 66. alapján.

²⁴⁹ Készítette a szerző 2020-ban CV Moson 1659, 49., CV Moson 1663, 37., CV Moson 1680, 71., CV Moson 1696, 76., és CV Moson 1713, 68. alapján.

74. táblázat Tétény tanítói²⁵⁰	Év	Név/életkor	Etnikum/vallás	születési hely	Nyelvtudás
	1659	Michael Martinides	NA.	NA.	NA.
	1663				
	1680	Georgium Venzus	NA/áttért katolikus	NA.	NA.
	1696	NA.	NA.	NA.	NA.
	1713	Georgius Clemens (25)	német/katolikus	NA.	Ø

75. táblázat Tarcsa tanítói²⁵¹	Év	Név/életkor	Etnikum/vallás	születési hely	Nyelvtudás
	1659	Ø	Ø	Ø	Ø
	1663	Ø	Ø	Ø	Ø
	1680	Matthias Grosz (31)	német/áttért katolikus	Szentpéter	Ø
	1696	Joannes Strosicz (42)	NA/katolikus	NA	Ø
	1713	Joannes Samuel Salcovitz (36)	német/katolikus	Erdély („Transsilvaniensis”)	Ø

²⁵⁰ Készítette a szerző 2020-ban CV Moson 1659, 50., CV Moson 1663, 37–38., CV Moson 1680, 69., CV Moson 1696, 72–73., és CV Moson 1713, 70. alapján.

²⁵¹ Készítette a szerző 2020-ban CV Moson 1659, 51., CV Moson 1663, 50., CV Moson 1680, 67., CV Moson 1696, 72., és CV Moson 1713. 74. alapján.

76. táblázat Pusztasomorja tanítói ²⁵²	Év	Név/életkor	Etnikum/vallás	születési hely	Nyelvtudás
	1659	Ø	Ø	Ø	Ø
	1663	Ø	Ø	Ø	Ø
	1680	Ø	Ø	Ø	Ø
	1696	Ø	Ø	Ø	Ø
	1713	Ø	Ø	Ø	Ø

77. táblázat Szentjános tanítói ²⁵³	Év	Név/életkor	Etnikum/vallás	születési hely	Nyelvtudás
	1659	Fábián Jakab	magyar/lutheránus	NA.	német, magyar
	1663	nem nevesített katolikus tanító			
	1680	Georgius Pikler (43)	német/áttért katolikus	Szentpéter	Ø
	1696	Casparus Stiffter (37)	német/katolikus	Modor	Ø
	1713 ²⁵⁴				

²⁵² Készítette a szerző 2020-ban CV Moson 1659, 51., CV Moson 1663, 51., CV Moson 1680, 64–66., CV Moson 1696, 71., és CV Moson 1713, 78. alapján.

²⁵³ Készítette a szerző 2020-ban CV Moson 1659, 53., CV Moson 1663, 49–50., CV Moson 1680, 62., CV Moson 1696, 69., és CV Moson 1713, 81. alapján.

²⁵⁴ Áthúzva olvasható a következő: Joannes Miachael Rollen (?) annorum 33, in hoc loco [...] CV Moson 1713 81.

78. táblázat Szentpéter tanítói ²⁵⁵	Év	Név/életkor	Etnikum/vallás	születési hely	Nyelvtudás
	1659	Ø	Ø	Ø	Ø
	1663	Ø	Ø	Ø	Ø
	1680	Ø	Ø	Ø	Ø
	1696	Adamus Karner (25)	német/katolikus	NA.	Ø
	1713	Ø	Ø	Ø	Ø

79. táblázat Szolnok tanítói ²⁵⁶	Év	Név/életkor	Etnikum/vallás	születési hely	Nyelvtudás
	1659	Andreas Seffer	német/NA.	NA.	NA.
	1663	NA.	NA.	NA.	NA.
	1680	Laurentius Hamerer (33)	német/katolikus	Rajka	Ø
	1696	Joannes Martinus Polén	NA./katolikus	NA.	Ø
	1713	Andreas Mitlhamer (28)	német/katolikus	NA.	Ø

²⁵⁵ Készítette a szerző 2020-ban CV Moson 1659, 54–55., CV Moson 1663, 47., CV Moson 1680, 64., CV Moson 1696, 66., és CV Moson 1713, 82–83. alapján.

²⁵⁶ Készítette a szerző 2020-ban CV Moson 1659, 57., CV Moson 1663, 46., CV Moson 1680, 59–60., CV Moson 1696, 116., és CV Moson 1713, 85. alapján.

80. táblázat Magyaróvár tanítói ²⁵⁷	Év	Név/életkor	Etnikum/vallás	születési hely	Nyelvtudás
	1659	Georgius Sarsich	horvát/katolikus	NA.	horvát, magyar, német
		nem nevesített lutheránus és kálvinista tanítók			
	1663	nem nevesített katolikus tanító			
	1680	nem nevesített magyar tanító	magyar/katolikus	NA.	
		nem nevesített német tanító	német/katolikus	NA.	
	1696	Joannes Beisz (50)	cseh/katolikus	NA	német
		Georgius Hermon (24)	magyar/katolikus	Kapuvár	Ø
	1713	nem nevesített német tanító	német/katolikus	NA.	
		nem nevesített magyar tanító	magyar/katolikus	NA.	

²⁵⁷ Készítette a szerző 2020-ban CV Moson 1659, 60–61., CV Moson 1663, 8–9., CV Moson 1680, 19., CV Moson 1696 131–132., és CV Moson 1713, 97. alapján.

81. táblázat Levél tanítói²⁵⁸	Év	Név/életkor	Etnikum/vallás	születési hely	Nyelvtudás
	1659	nem nevesített lutheránus tanító			
	1663	A vizitátor nem végzett részletes vizitációt.			
	1680	Michael Wagner (47)	német/katolikus	Szentpéter	német
	1696	Ø	Ø	Ø	Ø
	1713	Ø	Ø	Ø	Ø

82. táblázat Hegyeshalom tanítói²⁵⁹	Év	Név/életkor	Etnikum/vallás	születési hely	Nyelvtudás
	1659	Ø	Ø	Ø	Ø
	1663	Ø	Ø	Ø	Ø
	1680	Joannes Stannen (30)	német/katolikus	Ausztria	NA.
	1696	Christianus Chonhoffer (25)	német/katolikus	Pátfalu	Ø
	1713	Mathias Lucer (59)	német/katolikus	Ausztria	Ø

²⁵⁸ Készítette a szerző 2020-ban CV Moson 1659, 62., CV Moson 1663, 42., CV Moson 1680, 56., CV Moson 1696, 112., és CV Moson 1713, 86–87. alapján.

²⁵⁹ Készítette a szerző 2020-ban CV Moson 1659, 64., CV Moson 1663, 41–42., CV Moson 1680, 54., CV Moson 1696, 110., és CV Moson 1713, 88–89. alapján.

83. táblázat Zurány tanítói²⁶⁰	Év	Név/életkor	Etnikum/vallás	születési hely	Nyelvtudás
	1659	Jacobum Kánfornium	NA/lutheránus	NA.	NA.
		Michael Jobst	német/katolikus	NA.	Ø
	1663				
	1680	Laurentius Wisenport (29)	német/katolikus	Ausztria	Ø
	1696	Urbanus Franciscus Mayninger (34)	német/katolikus	Bécs	Ø
	1713	Franz Andreas Oswald (55)	német/katolikus	Ausztria	Ø

84. táblázat Miklósfalva tanítói²⁶¹	Év	Név/életkor	Etnikum/vallás	születési hely	Nyelvtudás
	1659	Ø	Ø	Ø	Ø
	1663	Ø	Ø	Ø	Ø
	1680	Andreas Canhoffer (45)	magyar/katolikus	Feketeváros	NA.

²⁶⁰ Készítette a szerző 2020-ban CV Moson 1659, 65., CV Moson 1663, 39., CV Moson 1680, CV Moson 1696, 105., és CV Moson 1713, 93. alapján.

²⁶¹ Készítette a szerző 2020-ban CV Moson 1659, 65–67., CV Moson 1663, 39., CV Moson 1680, 52., CV Moson 1696, 107., és CV Moson 1713, 90–91. alapján.

	1696	Josephus Jaur (55)	német/katolikus	Bécs	Ø
	1713	Franz Maninger (51)	német/katolikus	Schwechat, Ausztria	Ø

85. táblázat Halászi tanítói²⁶²	Év	Név/életkor	Etnikum/vallás	születési hely	Nyelvtudás
	1659	Tolnay Sámuel	magyar/NA	NA.	magyar
	1663	NA.	NA.	NA.	NA.
	1680	Michael Nezdovich	szláv/katolikus	Szentgyörgy	NA.
	1696	Stephanus Ambrosai	magyar/katolikus	Nyitra vármegye	Ø
	1713	Medei Mihai (43)	magyar/katolikus	Ásvány (Győr vármegye)	Ø

86. táblázat Máriakálnok tanítói²⁶³	Év	Név/életkor	Etnikum/vallás	születési hely	Nyelvtudás
	1659	Ø	Ø	Ø	Ø
	1663	Ø	Ø	Ø	Ø
	1680		magyar/katolikus	Gúta	NA.

²⁶² Készítette a szerző 2020-ban CV Moson 1659, 67., CV Moson 1663, 44–45., CV Moson 1680, 14., CV Moson 1696, 135., és CV Moson 1713, 13. alapján.

²⁶³ Készítette a szerző 2020-ban CV Moson 1659, 67–68., CV Moson 1663, 44., CV Moson 1680, 13., CV Moson 1696, 141., és CV Moson 1713, 11. alapján.

	1696	Georgius Kudczara			Ø
	1713	Antoni Schreibel	cseh/katolikus	NA.	NA.

87. táblázat Moson tanítói ²⁶⁴	Év	Név/életkor	Etnikum/vallás	születési hely	Nyelvtudás
	1659	Palánki István	magyar/kálvinista	NA.	NA.
	1663	Nincs adat, a vizitációs lap üres.			
	1680	Joannes Horváth	NA./katolikus	Németújvár	Ø
	1696				
	1713	Franciscus Horvath	NA/katolikus	Magyaróvár	Ø

88. táblázat Horvátkimlei tanítók ²⁶⁵	Év	Név/életkor	Etnikum/vallás	születési hely	Nyelvtudás
	1659	nem nevesített, katolikus tanító			
	1663				
	1680	Georgius Strigovsich	horvát/katolikus	NA.	Ø
	1696				
	1713	Paulus Sakai	magyar/katolikus	NA.	Ø

²⁶⁴ Készítette a szerző 2020-ban CV Moson 1659, 68., CV Moson 1663, 43., CV Moson 1680, 11., CV Moson 1696, 139., és CV Moson 1713, 9. alapján.

²⁶⁵ Készítette a szerző 2020-ban CV Moson 1659, 69–70., CV Moson 1663, 4–5., CV Moson 1680, 8., CV Moson 1696, 118., és CV Moson 1713, 6–7. alapján.

89. táblázat Magyarkimle tanítói ²⁶⁶	Év	Név/életkor	Etnikum/vallás	születési hely	Nyelvtudás
	1659	nem nevesített kálvinista tanító			
	1663	Ø.	Ø	Ø	Ø
	1680	Ø	Ø	Ø	Ø
	1696	Ø	Ø	Ø	Ø
	1713	Ø	Ø	Ø	Ø

90. táblázat Lébény tanítói ²⁶⁷	Év	Név/életkor	Etnikum/vallás	születési hely	Nyelvtudás
	1659	Dózsa Mátyás	magyar/lutheránus	NA.	NA.
		Horváth Jakab	horvát/katolikus	NA.	NA.
	1663	Nincs adatt, sérült jegyzőkönyv.			
	1680	Ksidich János	horvát/katolikus	Bezenye	magyar
	1696	Nicolaus Horvat	magyar/katolikus	NA.	NA.
	1713	Nicolaus Horvat	magyar/katolikus	NA.	NA.

²⁶⁶ Készítette a szerző 2020-ban CV Moson 1659, 70., CV Moson 1663, 3., CV Moson 1680, 9., CV Moson 1696, 120., és CV Moson 1713, 7. alapján.

²⁶⁷ Készítette a szerző 2020-ban CV Moson 1659, 72., CV Moson 1663, CV Moson 1680, 7., CV Moson 1696, 122–123., és CV Moson 1713, 2–3. alapján.

91. táblázat Szentmiklós tanítói ²⁶⁸	Év	Név/életkor	Etnikum/vallás	születési hely	Nyelvtudás
	1659	Ø	Ø	Ø	Ø
	1663	Ø	Ø	Ø	Ø
	1680	Jacobus Posgai	magyar/katolikus	NA.	Ø
	1696	Joannes Kardicz (60)	magyar/katolikus	Bezenye	Ø
	1713	Stephanus Horvat	magyar (?) /katolikus	NA.	latin

92. táblázat Mecsér tanítói ²⁶⁹	Év	Név/életkor	Etnikum/vallás	születési hely	Nyelvtudás
	1659	Nincs adat, a vizitációt nem végezték el.			
	1663				
	1680	Franciscus Keszteli	magyar/katolikus	Szombathely	Ø
	1696				
	1713	Stephanus Libzai (42)	magyar/katolikus	NA.	Ø

²⁶⁸ Készítette a szerző 2020-ban CV Moson 1659, 74., CV Moson 1663, CV Moson 1680, 5., CV Moson 1696, 125., és CV Moson 1713, 3–4. alapján.

²⁶⁹ Készítette a szerző 2020-ban CV Moson 1659, 74., CV Moson 1663, 3., CV Moson 1680, 4., CV Moson 1696, 124., és CV Moson 1713, 4–5. alapján.

93. táblázat Valla tanítói²⁷⁰	Év	Név/életkor	Etnikum/vallás	születési hely	Nyelvtudás
	1659	Nincs adat, részletes vizitációt nem végeztek.			
	1663				
	1680	Matthias Harring	német/katolikus		Ø
	1696	Michael Dehel (40; 59)	német/katolikus	NA.	Ø
	1713				

94. táblázat Féltorony tanítói²⁷¹	Év	Név/életkor	Etnikum/vallás	születési hely	Nyelvtudás
	1659				
	1663				
	1680				
	1696	Franciscus Hervaett (48)	NA./katolikus	Nyulas	Ø
	1713	Franciscus Atonius Gerhartl (28)	német/katolikus	NA.	Ø

²⁷⁰ Készítette a szerző 2020-ban CV Moson 1680, 72., CV Moson 1696, 76., és CV Moson 1713 alapján.

²⁷¹ Készítette a szerző 2020-ban CV Moson 1696, 144., és CV Moson 1713 76.alapján.

95. táblázat Szentandrás tanítói ²⁷²	Év	Név/életkor	Etnikum/vallás	születési hely	Nyelvtudás
	1659				
	1663				
	1680				
	1696	Ø	Ø	Ø	Ø
	1713	Andreas Rösinger (39)	német/katolikus	NA.	Ø

96. táblázat: Moson vármegyei katolikus tanítók származási helye ²⁷³								
Év	Etnikum	Vármegyei	Vármegyén kívül születettek származási helye					NA.
			Magyarország	Bécs	Alsó- Ausztria	Más Habsburg tartomány	HRR	
1659		A vizitáció e tekintetben nem ad elégséges információt.						
1663		A vizitáció e tekintetben nem ad elégséges információt.						
1680	Magyar		3					2
	Horvát	5			1			2
	Német	4	2	2	4			1
	Cseh					2		
	Egyéb		1					
	NA.	3	1					2

²⁷² Készítette a szerző 2020-ban CV Moson 1696, 145., és CV Moson 1713 72–73. alapján.

²⁷³ Készítette a szerző 2020-ban Függelék 53–95. táblázatai alapján. Adatok forrása: CV Moson 1659, CV Moson 1663, CV Moson 1680, CV Moson 1696 és CV Moson 1713.

1696	Magyar	3	4					2
	Horvát	5			1			2
	Német	1	1	2		1		6
	Cseh					2		
	Egyéb					1		
	NA.		1			1		4
1713	Magyar	1	1					4
	Horvát	3			3			1
	Német	1	1	1	3	1	1	11
	Cseh					1		
	Egyéb							
	NA.		1					1

97. táblázat Plébániai hálózat fejlődése ²⁷⁴		
Összeírás éve	Plébánia	Filia
1659	14	13
1663	16	15
1680	25	12
1696	26	15
1713	31	10

²⁷⁴ Készítette a szerző 2020-ban. Adatok forrása: CV Moson 1659, CV Moson 1663, CV Moson 1680, CV Moson 1696 és CV Moson 1713.

98. táblázat Lakosságszám ²⁷⁵	
	Összesen
1696	23680
1713	29978
1828 (Nagy L.)	63240

99. Táblázat Települések, melyeken egyes felekezetek aránya 25% feletti 1713- ban ²⁷⁶	Az adott felekezet által lakott				
	Mezővárosok száma	Falvak száma	Összes település száma	Összeírt települések	Összes település / Összeírt települések aránya
Katolikus	13	28	41	43	41/43
Evangélikus	4	10	14	43	14/43
Református	1	Ø	Ø	43	1/43

²⁷⁵ Készítette a szerző 2020-ban. Adatok forrása: CV Moson 1696 és CV Moson 1713 és Nagy 1828.

²⁷⁶ Készítette a dolgozat szerzője a Mosonban 1659 és 1713 között készített vizitációk (CV Moson 1659, CV Moson 1663, CV Moson 1680, CV Moson 1696 és CV Moson 1713) alapján 2020-ban. A részletes, településekre bontott adatokért lásd: Függelék 1–46. táblázat.

102

	Az adott felekezet által lakott						
100. táblázat. Felekezet béli változások. ²⁷⁷	Mezővárosok száma		Falvak száma	Összes település száma	Összesen összeírt települések	Települések / Összes adatulható település aránya	
Katolikus lakosok által lakott	1659	8	19	27	42	27/42	
	1663	10	20	30	37	30/37	
	1680	13	24	37	40	37/40	
	1696	13	29	42	43	42/43	
	1713	14	27	41	43	41/43	
Evangélikus lakosok által lakott	1659	6	20	26	42	26/42	
	1663	7	13	20	37	20/37	
	1680	7	13	20	40	20/40	
	1696	4	13	17	43	17/43	
	1713	6	12	18	43	18/43	
Református lakosok által lakott	1659	3	4	7	42	7/42	
	1663	2	1	3	37	3/37	
	1680	3	Ø	3	40	3/40	
	1696	1	Ø	1	43	1/43	
	1713	2	Ø	2	43	2/43	

101. táblázat. Etnikai változások ²⁷⁸	Az adott etnikum által lakott			Összeírt települések, melyek	Települések / Összes adatulható település aránya
	Mezővárosok száma	Falvak száma	Összes település száma		

					rendelkeznek etnikai adatokkal	
Németség	1659	9	15	24	38	24/38
	1663	7	14	21	28	21/28
	1680	9	12	21	28	21/28
	1696	10	16	26	41	26/41
	1713	11	16	27	39	27/39
Magyarság	1659	4	9	13	38	13/38
	1663	4	3	7	28	7/28
	1680	2	3	5	28	5/28
	1696	2	9	11	41	11/41
	1713	4	3	7	39	7/39
Horvátság	1659	5	12	17	38	17/38
	1663	3	6	9	28	9/28
	1680	2	6	8	28	8/28
	1696	3	8	11	41	11/41
	1713	2	8	10	39	10/39

²⁷⁷ Készítette a dolgozat szerzője a Mosonban 1659 és 1713 között készített vizitációk (CV Moson 1659, CV Moson 1663, CV Moson 1680, CV Moson 1696 és CV Moson 1713) alapján 2020-ban. A részletes, településekre bontott adatokért lásd: Függelék 1-46. táblázat. Az adatok részletes elemzése előtt egy rövid magyarázatot fűznék. „Az adott felekezet által lakott” címszó alatt nem kizárólagosságot értek, hanem jelenlétet, legyen bármennyire minimális az. A számadatokkal is rendelkező vizitációk esetében abban az esetben számoltam egy-egy településsel, amennyiben a lakosság legalább 10%-a egy adott felekezethez tartozott.

²⁷⁸ Készítette a dolgozat szerzője a Mosonban 1659 és 1713 között készített vizitációk (CV Moson 1659, CV Moson 1663, CV Moson 1680, CV Moson 1696 és CV Moson 1713) alapján 2020-ban. A részletes, településekre bontott adatokért lásd: Függelék 1-46. táblázat. Az adatok részletes elemzése előtt egy rövid magyarázatot fűznék. „Az adott etnikum által lakott” címszó alatt nem kizárólagosságot értek, hanem jelenlétet, legyen bármennyire minimális az. Az „összeírt települések melyek rendelkeznek etnikai adatokkal” oszlopot a vizitációban szereplő adatokra értem. Az adatsorok megalkotásánál szigorúan a források szövegére hagytam, sejtésekre és valószínűségekre nem, ezért is vannak különbségek egyes arányszámoknál.

102. táblázat. Vegyes etnikumú települések a vármegyében²⁷⁹			
Év	Falu	Mezőváros	Összesen
1659	7	6	13
1663	4	4	8
1680	3	3	6
1696	4	4	8
1713	2	4	6

²⁷⁹ Készítette a dolgozat szerzője a Mosonban 1659 és 1713 között készített vizitációk (CV1659 Moson, CV1663 Moson, CV1680 Moson, CV1696 Moson és CV1713 Moson) alapján 2020-ban. A részletes, településekre bontott adatokért lásd: Függelék 1-46. táblázat.

Rövidítés-és forrásjegyzék

CV Moson 1659 = Egyházmegyei Levéltár – Győr. A győri püspökség levéltára. Visitatio canonica. 6. kötet (1659. év, Mosoni főesperesség) Nyomtatásban megjelent változata: BUZÁS József: *Kanonische Visitationen der Diözese Raab aus dem 17. Jahrhundert. II.* Eisenstadt, 1967.

CV Moson 1663 = Egyházmegyei Levéltár – Győr. A győri püspökség levéltára. Visitatio canonica. 8. kötet (1663. év, Mosoni, soproni és locsmándi főesperesség) Nyomtatásban megjelent változata: BUZÁS József: *Kanonische Visitationen der Diözese Raab aus dem 17. Jahrhundert. III.* Eisenstadt, 1968.

CV Moson 1680 = Egyházmegyei Levéltár – Győr. A győri püspökség levéltára. Visitatio canonica. 12. kötet (1680. év, Mosoni főesperesség) Nyomtatásban megjelent változata: BUZÁS József: *Kanonische Visitationen der Diözese Raab aus dem 17. Jahrhundert. IV.* Eisenstadt, 1969.

CV Moson 1696 = Egyházmegyei Levéltár – Győr. A győri püspökség levéltára. Visitatio canonica. 14. kötet (1696. év, Mosoni főesperesség) Nyomtatásban megjelent változata: BUZÁS József: *Kanonische Visitationen der Diözese Raab aus dem 17. Jahrhundert. IV.* Eisenstadt, 1969.

CV Moson 1713 = Egyházmegyei Levéltár – Győr. A győri püspökség levéltára. Visitatio canonica. 21. kötet (1713. év, Mosoni főesperesség) Nyomtatásban megjelent változata: BUZÁS József: *Kanonische Visitationen der Diözese Raab aus dem Jahre 1713.*

CV Moson Sine dato = Egyházmegyei Levéltár – Győr. A győri püspökség levéltára. Visitatio canonica. 29. kötet (1743. év. Mosoni főesperesség)

EOL 1631 = 1631 EOL AGE III. e. 11. Egyházlátogatási jegyzőköny. Evangélikus Országos Levéltár, Budapest.

GYMSMGYL NL No. 1.= Magyar Nemzeti Levéltár Győr–Moson–Sopron Megyei Győri Levéltára, Mosonmagyaróvári fióklevéltára (továbbiakban: GYMSMGYL) IV. A.502.c/1. Nemesi lajstromok 1668–1847. No. 1.

GYMSMGYL NL No. 3.= GYMSMGYL IV. A.502.c/1. Nemesi lajstromok 1668–1847. No. 3.

GYMSMGYL NL No. 4.= GYMSMGYL IV. A.502.c/1. Nemesi lajstromok 1668–1847. No. 4.

GYMSMGYL NKJ 1682/56. = GYMSMGYL IV.A.502.a/1 Nemesi közgyűlési jegyzőkönyvek 1668–1692. 1682. évi szeptember 30. 56. számú napirendi pont.

GYMSMGYL CA 1713 = GYMSMGYL IV.A.505.a/7 Moson vármegye adószedőjének iratai, országos összeírások 1594–1848. 1713-as összeírás.

KÓSA 1774 = KÓSA Eugenius: *Antiquarii S. Mariae in Hungaria Ord. Min. S. P. N. Francisci Strict. Observantiae Collectanea, quorum partes: prima: Provinciam ipsam, altera modernos Conventus, tertia abolienatos et desolatos exhibent ab anno 1206. ad annum usque 1774.* Magyar Ferences Könyvtár és Levéltár, Budapest

DREL III. 62.e. 103. = DREL III. 62.e. Pápai református egyházközség iratai. Liszkay-gyűjtemény, No. 103.

MNL OL P 707 – XXIX. – 282. – No.3/9. Herceg Esterházy Pál nádor levele Amádé Magdolnához. Fraknó, 1702. október 16. In: Künstlerné Virág Éva (szerk.): *Forrásaink a reformációról. Dokumentumok az MNL Országos Levéltárából.* Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2018.

Nagy 1828 = Ludovicus Nagy: *Notatae politico-geographico-statisticae incltyi Regni Hungariae partiumque eidem adnexarum: Tomus Primus.* Budae, Procusae Typis Annae Landerer 1828.

Irodalomjegyzék

ADRIÁNYI 1989 = ADRIÁNYI Gábor: *Gegenreformation oder Katolische Erneuerung? Der katolische Reformweg in Ungarn im 17. Jahrhundert.* In: Baier, Helmut (szerk.): *Konfessionalisierung vom 16-19. Jahrhundert. Kirche und Traditionspflege. Referate des 5. Internationale Kirchenarchivtags,* Budapest 1987. Verlag Degener & Co., Neustadt an der Aisch, 1989.

ARATÓ György – NEMES Gábor – VAJK Ádám (szerk.): *Primus inter omnes. Tanulmányok Bedy Vince születésének 150. évfordulójára.* Győri Egyházmegyei Levéltár, Győr, 2016.

ÁCS 1986 = ÁCS Zoltán: *Nemzetiségek a történelmi Magyarországon.* Kossuth Kiadó, Budapest, 1986.

BALÁZS 2015 = BALÁZS Mihály: *Az alkalmazás dilemmái. A német konfesszionalizációs modell és az erdélyi reformáció.* In: Korall – Társadalomtörténeti Folyóirat, 57, 5-26.

BÁLINT–BARNA 1994 = BÁLINT Sándor – BARNA Gábor: *Búcsújáró magyarok. A magyarországi búcsújárás története és néprajza.* Szent István Társulat, Budapest, 1994.

BENDA 1977 = BENDA Kálmán: *Az iskolázás és az írástudás a dunántúli parasztság körében az 1770-es években.* In: Kanyar József (szerk.): *Somogy megye múltjából – Levéltári évkönyv 8.* Kaposvár, 1977.

BÉL, 2013 = BÉL Mátyás: *Az újabbbkori Magyarország földrajzi – történelmi ismertetése. Moson vármegye*. Latinból fordította és az előszót írta: MIHÁLY Ferenc. Mosonvármegye Lap és Könyvkiadó, Mosonmagyaróvár, 2013.

BÉRENGER 1967 = BÉRENGER, Jean: *Francia–magyar kapcsolatok a Wesselényi-összeesküvés idején (1664-1668)*. In: Történelmi szemle, 1967/3, 275–291.

BITSKEY 1978 = BITSKEY István: *Hitviták tüzeiben*. Gondolat, Budapest, 1978.

BITSKEY 2006 = BITSKEY István: *A német nyelvterület jezsuita egyetemei és Magyarország a kora újkorban*. In: Szilágyi Csaba (szerk.): *A magyarországi jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig*. PPKE BTK, Piliscsaba, 2006, 481–496.

B. SZABÓ 2019 = B. SZABÓ János: *Erdély tragédiája 1657-1662*, Corvina Kiadó, Budapest, 2019.

BUCSAY 1985 = BUCSAY Mihály: *A protestantizmus története Magyarországon 1521–1945*. Gondolat, Budapest, 1985.

IFJ. BARTA 1984 = IFJ. BARTA János: *A kétféjű sas árnyékában. Az abszolutizmustól a felvilágosodásig 1711–1780*. Gondolat, Budapest, 1984.

DOMINKOVITS 1995 = DOMINKOVITS Péter: *Latifundiumok és nemesi kisbirtokok. Moson megye nemessége a 18–19. század fordulóján*. In: Ódor Imre – Pálmány Béla – Takács Péter: *Mágnások, birtokosok, címereslevelek*. Debrecen, 1995. 203–218. (rendi társadalom – polgári társadalom 9.)

ENZSÖL Imre = ENZSÖL Imre: *Zichy István*. In: KIMLEI Péter – TUBA László (szerk.): *Moson Megyei Életrajzi Lexikon*. (Online verzió), Huszár Gál Városi Könyvtár, Mosonmagyaróvár, 2020. <http://www.hgkmovar.hu/mmel/?o=szc&c=k665#Ck665> (utolsó megtekintés: 2021.01.09.)

ESTERHÁZY 1690 = MONOK István: ESTERHÁZY PÁL: *AZ EGÉSZ VILÁGON LEVŐ CSUDÁLATOS BOLDOGSÁGOS SZŰZ KÉPEINEK RÖVIDEN FÖLTETT EREDETI*. (Nagyszombat, 1690.), hasonmás kiadás, KNAPP Éva, TÜSKÉS Gábor és GALAVICS Géza tanulmányával, Kiadja: Balassi Kiadó-MTA Irodalomtudományi Intézet, Budapest, 1994. Bibliotheca Hungarica Antiqua, 30.

FAZEKAS 2011 = FAZEKAS István: *Katolikus megújulás és reform kezdetei a győri egyházmegyében a 17. század első harmadáig*. in: Nemes Gábor–Vajk Ádám (Szerk.): *In labore fructus: jubileumi tanulmányok Győregyházmegye történetéből*. Győr 2011, 103–117.

Fazekas 2013 = Fazekas István: *Oláh Miklós reformtörekvései az esztergomi egyházmegyében 1553–1568 között*. Történelmi Szemle 45, 2003. 139–153.

FAZEKAS István: *A reform útján. A katolikus megújulás Nyugat-Magyarországon*. Győr, Győri Egyházmegyei Levéltár, 2014.

FAZEKAS 2014/1 = FAZEKAS István: *A győri egyházmegye katolikus alsópapsága 1641–1714 között*. In: Fazekas István: *A reform útján. A katolikus megújulás Nyugat-Magyarországon*. Győr, Győri Egyházmegyei Levéltár, 2014. (továbbiakban: Fazekas István: *A reform útján*) 69–115.

FAZEKAS 2014/2 = FAZEKAS István: *Birodalmi származású papok működése a győri egyházmegyében a XVII. században*. In: Fazekas István: *A reform útján*. 116–129.

FAZEKAS 2014/3 = FAZEKAS István: *Falusi közösségek hitváloztatása*. In: Fazekas István: *A reform útján*. 187–195.

FAZEKAS 2014/4 = FAZEKAS István: *Adalékok a fraknoi grófság és a kismartoni uradalom rekatolizációjához*. In: Fazekas István: *A reform útján*. 196–215.

Fazekas 2014/5 = Fazekas István: *Máriacell és a magyar nemesség a barokk korban*. In: Fazekas István: *A reform útján*. 257–276.

FELHŐ 1970 = Felhő Ibolya: *Az úrbéres birtokviszonyok Magyarországon Mária Terézia korában*. Dunántúl. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970.

FORGÓ – GUITMAN – TUSOR 2014 = FORGÓ András, GUITMAN Barnabás, TUSOR Péter: *Katolikus konfesszionalizáció a kora újkori Magyarországon*. Pilisart, Piliscsaba, 2014.

FORGÓ 2015 = FORGÓ András: *A kései konfesszionalizáció magyarországi jellegzetességeiről*. Korall – Társadalomtörténeti Folyóirat, 57, 2015. 92–109.

GONDA – NIEDERHAUSER 1978 = GONDA Imre – NIEDERHAUSER Emil: *A Habsburgok. Egy európai jelenség*. Gondolat, Budapest, 1978.

GUITMAN 2009 = GUITMAN Barnabás: *Hitvallás és kinvallatás*. In: Öze Sándor – Szelke László (szerk.): *Apokaliptika és posztmodernitás*. Szent Vince Szakkolégium, Piliscsaba, 2009, 108–132.

GUITMAN 2019 = GUITMAN Barnabás: *Reges pii. A magyar királyok vallásossága a kora újkorban*. Szent István Társulat, Budapest, 2019.

HALLER 1998 = HALLER János: *Moson vármegye történelmi földrajza (1941)*. Mosoni Polgári Kör, Mosonmagyaróvári Múzeumbarátok Egylete, Mosonmagyaróvári Múzeum Alapítvány, 1998.

HANGAY 2014 = HANGAY Zoltán: *A közép-és kelet-európai térség történelmi alakulása I*. Fapadosköny.hu Kft, 2014

H. NÉMETH = H. NÉMETH István: *Pozsony centrális szerepköreinek hatásai és jellegzetességei a magyarországi városhálózatban*. In: Történelmi Szemle, 60, 2018, 171–199.

HORVÁTH 2010 = HORVÁTH Gergely Krisztián: *A paraszti írni-olvasni tudás és Moson vármegye oktatási reformjai az 1830–40-es években*. In: Korall – Társadalomtörténeti folyóirat. 2010, 40., 134–145.

HORVÁTH 2013 = HORVÁTH Gergely Krisztián: *Bécs vonzásában. Az agrárpiacosodás feltételrendszere Moson vármegyében a 19. század első felében*. Balassi Kiadó, Budapest, 2013.

IFJ. KICSI Sándor: *Explanatio Leopoldina*. In: DIÓS István (főszerk.): *Magyar Katolikus Lexikon*, Szent István Társulat, Budapest, 1993-2010. Online verzió. <http://lexikon.katolikus.hu/E/Explanatio%20Leopoldina.html> (utolsó megtekintés: 2020.12.31.)

ILLIK 2010 = ILLIK Péter: *Török dúlás a Dunántúlon. Török kártételek a nyugat-dunántúli hódoltság peremvidékén a 17. század első felében*. WZ könyvek, Budapest, 2010.

J. ÚJVÁRY 2017 = J. ÚJVÁRY Zsuzsanna: *Reformáció és katolikus megújulás. Tanulmányok a reformáció kezdetének 500. évfordulójára*. 2017.

J. ÚJVÁRY 2015 = J. ÚJVÁRY Zsuzsanna: *Az Esterházy család birtokpolitikája, különös tekintettel Esterházy Pálra*. In: In: Ács Zoltán (szerk.): *Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás. Egy 17. századi arisztokrata-életpálya a politika és művészet határvidékén*. reciti, Budapest, 2015. (továbbiakban: Ács Zoltán (szerk.): *Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás*.) 67–88.

KÁDÁR 2016 = KÁDÁR Zsófia: *A rekatolizáció ismeretlen munkatársai. Tercia probációk jezsuiták Nyugat-Magyarországon a 17. században*. In: Arató György – Nemes Gábor – Vajk Ádám (szerk.): *Primus inter omnes. Tanulmányok Bedy Vince születésének 150. évfordulójára*. Győri Egyházmegyei Levéltár, Győr, 2016. (továbbiakban: Arató György – Nemes Gábor – Vajk Ádám (szerk.): *Primus inter omnes*) 475–495.

KÁRMÁN 2013 = KÁRMÁN Gábor: *A konfesszionizáció hasznáról és káráról: Egy paradigma margójára*. In: Felekezeti társadalom – Felekezeti műveltség: A Hajnal István Kör 2011. évi győri konferenciájának kötete. Hajnal István Kör, Budapest, 2013. 27–40.

KIMLEI 2020 = KIMLEI Péter: *Forgách Ádám*. In: KIMLEI Péter – TUBA László (szerk.): *Moson Megyei Életrajzi Lexikon*. (Online verzió), Huszár Gál Városi Könyvtár, Mosonmagyaróvár, 2020. <http://www.hgkmoavar.hu/mmel/?o=szc&c=k148> (utolsó megtekintés: 2021.01.09.)

- KÖBLÖS 2005 = KÖBLÖS József: *A pápai reformátusok küzdelmei a szabad vallásgyakorlatért a XVIII. század elején*. Pápai Református Gyűjtemények, Pápa, 2005.
- LELKES 2011 = LELKES György: *Magyar helységnév-azonosító szótár*, Argomentum, Budapest, 2011.
- LISZKAY 1875 = LISZKAY József: *A pápai evang. reform. egyház levéltára 1510–1811*. Ism. Prot. Egyh. és Iskolai Lap, Pápa, 1875.
- MAJOR 1886 = MAJOR Pál: *Mosonymegye monographiája II. füzet*. Mosonymegye Közönsége, Magyaróvár, 1886.
- MEDGYESY 2016 = MEDGYESY S. Norbert: *Kisiskolák, tanítómestereik és kézíratos énekeskönyveik a 18. századi győri egyházmegyében*. In: Arató György – Nemes Gábor – Vajk Ádám (szerk.): *Primus inter omnes*. 383–408.
- MERÉNYI 1895 = MERÉNYI Lajos: *Herczeg Esterházy Pál nádor 1635–1713*. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1895.
- MÉSZÁROS 1972 = MÉSZÁROS István: *Népoktatásunk 1553–1777 között*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1972.
- MÉSZÁROS 1981 = MÉSZÁROS István: *Az iskolaügy története Magyarországon 996–1777*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1981.
- MÉSZÁROS 1995 = MÉSZÁROS István: *Magyar iskolatípusok 996–1990*. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest, 1995. (A Magyar Neveléstörténet Forrásai, VI.)
- MÉSZÁROS 1996 = *A magyar nevelés- és iskolatörténet kronológiája, 996–1996*. Összeállította: MÉSZÁROS István. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996.
- MÉSZÁROS 2000 = MÉSZÁROS István: *A katolikus iskola ezeréves története Magyarországon*. Szent István Társulat, Budapest, 2000.
- MIHÁLY 1989 = MIHÁLY Ferenc: *A magyaróvári piarista gimnázium alapítása és működése 1739–1867*. In: MIHÁLY Ferenc – SZAKÁLY Ferenc – SZIRÁNYI Péter: *A 250 éves mosonmagyaróvári gimnázium története*. Hazafias Népfront Mosonmagyaróvári Bizottsága – Mosonmagyaróvári Múzeumbarátok Egylete, Mosonmagyaróvár, 1989.
- MOHL 1993 = MOHL Adolf: *Győregyházmegyei neves papok*. Győregyházmegyei alap nyomdaja, Győr, 1933.
- NEMES Gábor–VAJK Ádám (Szerk.): *In labore fructus: jubileumi tanulmányok Győregyházmegye történetéből*, Győr 2011

Ö. KOVÁCS 2012 = Ö. KOVÁCS József: *A paraszti társadalom felszámolása a kommunista diktatúrában. A vidéki Magyarország politikai társadalomtörténete 1945–1965.* Korall, Budapest, 2012.

PAYR 1924 = PAYR Sándor: *A dunántúli evangélikus egyházkerület története I. kötet.* Székely és Társa könyvnyomda, 1924.

PÁLFFY 1999 = PÁLFFY Géza: *A császárváros védelmében. A győri főkapitányság története 1526–1598. A győri vár töröktől való visszafoglalásának 400. évfordulójának emlékére.* Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltár, Győr, 1999.

PÁLFFY 2016 = PÁLFFY Géza: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században.* MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2016.

P HORVÁTH 1926 = dr. P. HORVÁTH Athanáz: *A boldogasszonyi kegyhely története.* Horváth Viktor könyvnyomdája, Neusiedl am See, 1926.

REINHARD 1983 = REINHARD, Wolfgang: *Zwang zur Konfessionalisierung? Prolegomena zu einer Theorie des konfessionellen Zeitalters.* In: Zeitschrift für Historische Forschung. 1983. Vol. 10, No. 3, 257–277.

REINHARD 2017 = REINHARD, Wolfgang: *Felekezet és felekezetszerveződés Európában. A tudományos diskurzus fejleményei.* MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport, Budapest, 2017.

RESS 2008 = RESS Imre: *A nyugat-magyarországi horvátok identitástudatának alakulásához a 18-20. században. (Vallás és önismeret)* In: Császár Melinda – Rosta Gergely (szerk.): *Ami rejtve van s ami látható. Tanulmányok Gereben Ferenc 65. születésnapjára.* 2008. 411–426.

ROMSICS 2015 = ROMSICS Ignác: *A múlt arcai. Történelem, emlékezet, politika.* Osiris Kiadó, Budapest, 2015.

ROMSICS 2019 = ROMSICS Ignác: *Magyar rebellisek.* Helikon Kiadó, Budapest, 2019.

ROMSICS 2020 = ROMSICS Ignác: *Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép-és Délkelet-Európában a 19. és 20. században.* 2020

R. VÁRKONYI 2015 = R. VÁRKONYI Ágnes: *Személyiség és politika. Esterházy Pál biográfiája, mint interdiszciplináris kihívás.* In: Ács Zoltán (szerk.): *Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás.* 11–48.

SILL 2005 = SILL Aba Ferenc O.F.M.: *A Marianus rendtartomány kolostorainak újjáépítése és benépesítése a katolikus restauráció idején.* In: Óze Sándor – Medgyesy-Schmikli Norbert (szerk.): *A ferences lelkeség hatása az újkori Közép-Európa történetére*

és kultúrájára I–II. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar–Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Piliscsaba–Budapest, 2005, 202–215.

SCHMITT 1991 = SCHMITT, Carl: *Der Begriff des Politischen. Text von 1932 mit einem Vorwort und drei Corollarien*. Duncker & Humblot, Berlin, 1991.

SCHLETT 2018/A = SCHLETT István: *A politikai gondolkodás története Magyarországon – Appendix*. Századvég Kiadó, Budapest, 2018.

TAKÁCS Emma: *Széchenyi Pál*. In: DIÓS István (főszerk.): *Magyar Katolikus Lexikon*, Szent István Társulat, Budapest, 1993–2010. Online verzió. <http://lexikon.katolikus.hu/S/Sz%C3%A9ch%C3%A9nyi.html> (utolsó megtekintés: 2021.01.09.).

TIMAFFY 1939 = dr. TIMAFFY László: *Szigetköz vízrajza. Bölcsészdoktori értekezés*. „Mosonvármegye” Könyvnyomdája, Mosonmagyaróvár, 1939.

TIMAFFY 1980 = TIMAFFY László: *Szigetköz*. Gondolat, Budapest, 1980.

THULLNER 1993 = THULLNER István: *Mosony vármegye helytörténeti olvasókönyv (kismonográfia)*. Győr–Moson–Sopron Megyei Pedagógiai Intézet, Győr–Mosonmagyaróvár, 1993.

THULLNER 2001 = Thullner István: *A Moson megyei Heideboden és heidebauerek (a mi németjeink)*. In: A Hansági Múzeum Évkönyve 1999–2000. Mosonmagyaróvár, Hansági Múzeum, 2001, 50–68.

Thullner 2018 = Thullner István: *Mohácstól a Rákóczi szabadságharc végéig*. In: Böröndi Lajos (szerk.): Mosonmagyaróvár. Mosonvármegye Lap-és Könyvkiadó, Feketeerdő, 2018. 86–116.

TÓTH 1996 = TÓTH István György: *Mivelhogy magad írást nem tudsz... Az írás térhódítása a művelődésben a kora újkori Magyarországon*. MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1996.

TUSOR 2008 = TUSOR Péter: *Felekezetszerveződés a kora újkorban*, Vigilia (2008) 1 12–18.

TÜSKÉS 1993 = TÜSKÉS Gábor: *Búcsújárás a barokk kori Magyarországon*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993.

TÜSKÉS–KNAPP 2001 = TÜSKÉS Gábor – KNAPP Éva: *Népi vallásosság Magyarországon a 17–18. században*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001.

VARGA 1986 = VARGA J. János: *A fogyó félhold árnyékában*. Gondolat, Budapest 1986.

VARGA 1998 = VARGA J. János: *Kollonich Lipót és az „Einrichtungswerk” A bíborosérsek egyházpolitikájának változatai.* in: *A magyar művelődés és a kereszténység II.* Budapest–Szeged 1998, 770–776

VARGA 2015 = VARGA J. János: *Esterházy Pál nádor politikai iratai, 1688.* In: Ács Zoltán (szerk.): *Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás.* 107–116.

VOCELKA 2005 = VOCELKA, Karl: *Ausztria története.* Corvina Kiadó, Budapest, 2005.

WILSON 2017 = WILSON, Peter H.: *Der Dreißigjährige Krieg – Eine europäische Tragödie.* Konrad Theiss Verlag, Darmstadt, 2017.

ZOVÁNYI 1977 = ZOVÁNYI Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon, 3. Kiadás.* A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest, 1977.

ZOVÁNYI Jenő, 2004: *A magyarországi protestantizmus története 1895-ig I–II.,* Attraktor Kft., Máriabesnyő-Gödöllő, 2004.